

บทสู่วัณและพิธีสู่วัณของกลุ่มคนไทยพวน

แนวคิดเรื่อง "ขวัญ" ของคนไทยพวน

ชาวไทยพวนเชื่อว่า "ขวัญ" เป็นสิ่งที่ไม่มิตัวตนที่อยู่ในร่างกายคน ตลอดจนถึงสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตอื่น ๆ ได้แก่ วัว ควาย เกวียน ข้าว และเหือน (เรือน) จำนวนของขวัญที่อยู่ในสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีผู้ใดรู้จำนวนที่แน่นอน บางคนเชื่อว่า มี ๓๒ ขวัญ บางคนเชื่อว่า มี ๑๐๘ ขวัญ อย่างไรก็ตาม จำนวนขวัญในร่างกายคน หมอขวัญเชื่อว่า มีจำนวน ๓๒ ขวัญ ตามอาการ ๓๒ ของคน เพราะปรากฏในบทสู่วัณนาคน และเชื่อว่า "ขวัญหัว" เป็นขวัญที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นทางผ่านเข้าออกของขวัญส่วนอื่นที่อยู่ในร่างกาย

เมื่อขวัญตกใจกลัว จะบินหนีออกไป แต่เรียกขวัญให้กลับมาประจำอยู่เหมือนเดิมได้ด้วยวิธีการสู่วัณ โดยใช้ "พาขวัญ" ซึ่งเป็นเครื่องล่อขวัญและนำขวัญกลับมาประจำอยู่ที่เดิม โดยเฉพาะ "โซ่ขวัญ" เชื่อว่าเป็นเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญในพาขวัญ เพราะขวัญทั้งหมดที่หนีไปจะกลับมารวมอยู่ที่โซ่ขวัญ อีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องเสียดายการดำรงอยู่ของขวัญในร่างกายคน

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าขวัญของเด็กจะเรียกกลับมาได้ง่ายกว่าขวัญของคนวัยอื่นดังที่ปรากฏในพิธีสู่วัณคนป่วย ส่วนคนที่เสียชีวิตไปแล้ว เชื่อว่าขวัญจะออกไปจากร่างกายของผู้เสียชีวิตและแปรเปลี่ยนสภาพเป็น "วิญญาณ"

ส่วนขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ ขวัญข้าว คนไทยพวนเชื่อว่าขวัญข้าวกับแม่โพสพคือเทวดาที่คอยดูแลรักษาข้าวองค์เดียวกัน แต่มีชื่อเรียกต่างกัน

พิธีสู่วัณของกลุ่มคนไทยพวน

พิธีสู่วัณของคนไทยพวนจำแนกได้เป็นพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต และพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ดังนี้

๑. พิธีสู่วัณที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีสู่วัณนาคน พิธีสู่วัณทิดสีกใหม่ พิธีสู่วัณบ่าวสาว และพิธีสู่วัณคนป่วย

๑.๑ พิธีสู่ขวัญภาค

พิธีสู่ขวัญภาคของกลุ่มคนไทยพวนในตำบลเมืองเก่า และตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม เป็นพิธีที่จัดให้กับผู้ชายที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ที่บ้านหรือที่วัดก่อนพิธีบวช ๑ วัน

พิธีสู่ขวัญภาคของกลุ่มคนไทยพวนในปัจจุบันมีทั้งสิ้น ๓ รูปแบบ ได้แก่ พิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทย พิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทย และพิธีสู่ขวัญภาคในพิธีเทศน์สอนภาค

๑.๑.๑ พิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทย

นิยมทำในกลุ่มคนไทยพวนที่อาศัยอยู่ที่บ้านหนองปาดอง ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ซึ่งตั้งบ้านเรือนติดกับหมู่บ้านของคนไทย ได้แก่ บ้านต้นตาล บ้านแหลมไม้ศรี บ้านแหลมโดน และบ้านอ่าวสี่เสียด ปัจจุบันมีหมอขวัญที่สามารถประกอบพิธีดังกล่าวได้เพียงคนเดียว คือ นายสุวรรณ เหนียงทอง

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

สามารถประกอบพิธีได้ทุกเดือน โดยเฉพาะเดือน ๔ ถึง เดือน ๖ เป็นช่วงที่นิยมประกอบพิธีกันมาก เพราะว่างเว้นจากการทำนา ไม่นิยมจัดพิธีในช่วงเข้าพรรษา เพราะเชื่อว่าผู้ที่บวชในช่วงเข้าพรรษาถือว่าบวชไม่ครบ ๑ พรรษา ทำให้ได้รับอานิสงส์จากการบวชน้อย ส่วนวันที่ใช้ประกอบพิธี นิยมเลือกวันศุกร์ วันเสาร์ หรือวันอาทิตย์ เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยาดีพี่น้องและเพื่อนฝูงว่างงานสามารถมาร่วมพิธีได้สะดวก

ส่วนเวลาสำหรับประกอบพิธีสู่ขวัญภาค จะเลือกเวลาระหว่าง ๑๔.๐๐-๑๕.๐๐ น. แตกต่างจากเมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน ที่จะประกอบพิธีในตอนหัวค่ำ ก่อนถึงเวลาประกอบพิธีสู่ขวัญภาค จะมีขบวนแห่ขนาดไปไหว้พ่อเฒ่าแม่เฒ่า อัฐิของญาติที่เสียชีวิตไปแล้วที่วัดและศาลปู่ตา ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ที่ขนาดจำเป็นต้องไปไหว้ เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตาประจำหมู่บ้านรับรู้เรื่องการบวช ขอพรให้ปกป้องคุ้มครองขนาด และช่วยให้การประกอบพิธีสู่ขวัญภาคและพิธีบวชดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีอุปสรรค

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. นาค

๒. หมอขวัญ

๓. พ่อแม่ของนาค ญาติผู้ใหญ่ และเพื่อนบ้านภายในหมู่บ้านและหมู่บ้าน

ใกล้เคียง

๔. วงดนตรี ได้แก่ คณะแถว

ผู้เข้าร่วมในพิธีสู่ขวัญนาคเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน จะมีเพียงนาค หมอขวัญ พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่เพียงไม่กี่คน

ค. เครื่องประกอบพิธี(เครื่องพาวขวัญ*) ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า ประกอบด้วย รูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม ดอกไม้ ๕ ดอก และเงินก้านล ๖ สลึง หลังเสร็จจากพิธีบวชแล้ว หมอขวัญจะนำเงินก้านลไปทำบุญ

๒. ชั้นใส่ข้าวสาร ๑ ใบ ใส่ข้าวสารไว้ประมาณครึ่งชั้น ภายในชั้นมีใบพลู ๗ ใบ แวนเทียน ๓ แวน แต่ละแวนจะมีเทียน ๓ เล่ม อันเป็นตัวแทนของพระรัตนตรัย ใส่ไว้ในแก้วที่ ใส่ข้าวสารไว้เกือบเต็มจำนวน ๓ ใบ ๆ ละ ๑ แวน

๓. ชั้นน้ำมันตรี ๑ ใบ สำหรับทำน้ำมันตรีธรรมสาร

๔. กิ่งไม้ ที่มีชื่อเป็นมงคลสำหรับใช้พรมน้ำมันตรี เช่น กิ่งพุท กิ่งดาวเรือง กิ่งมะยม กิ่งทับทิม เป็นต้น (บางหมู่บ้านใช้ใบพลู ๗ ใบ)

๕. บายศรีปากชาม ๑ ใบ เป็นบายศรีที่วางอยู่ในพาน ทำจากใบตองตานี หรือใบตองน้ำว่า มีทั้งลิ้น ๙ ขา สลับกับดอกไม้ที่นิยมใช้ดอกดาวเรือง แต่ละขามีดอกนมแมวเรียง ซ้อนกันเป็นหลั่น ๕ ชั้น ๗ ชั้น หรือ ๙ ชั้น ยอดนมแมวประดับด้วยดอกพุท กลางบายศรีปากชาม ทำเป็นกรวย** ใบตองยอดแหลม บนยอดกรวยประดับด้วยดอกดาวเรืองและพันด้ายสายสิญจน์ไว้

๖. มะพร้าวเสียมั้งชื่อ ๑ ลูก สำหรับใช้ในพิธีเสียมั้งชื่อ โดยเลือกลูก มะพร้าวหัว นำมาห่อด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง และปักรูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม ไว้

*เครื่องพาวขวัญ เรียกเครื่องประกอบพิธีที่จัดขึ้นในภาชนะที่จัดขึ้นเพื่อเรียกเอาขวัญ เช่น โดก พาน หรือถาด และเรียกภาชนะนี้ว่า "พาวขวัญ"

**กรวย ภาษาพวนเรียกว่า ขวย

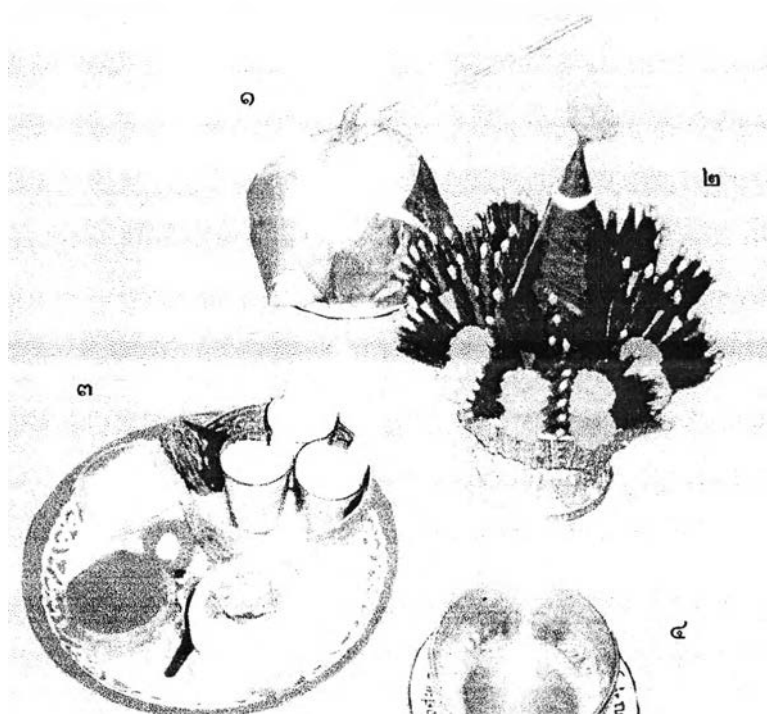
๗. พาชวีญ ๑ ใบ ใส่มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก ของหวาน ได้แก่ น้ำตาลทราย และขนมต่าง ๆ สำหรับล่อขวัญให้กลับมา และเทียน ๑ เล่ม สำหรับจุดอย่างต่อเนื่องขณะประกอบพิธี

๘. ดินสอพองและน้ำอบ สำหรับเจิมนาค

๙. พาน ๑ ใบ ใส่รูป ๕ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้ ๒-๓ ดอก สำหรับใช้ในขั้นตอนนาคกล่าวคำขอขมา

๑๐. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือนาค

๑๑. ด้ายสายสิญจน์ ๑ ม้วน สำหรับใช้ในขั้นตอนนาคกล่าวคำขอขมา

ภาพที่ ๓๑ เครื่องประกอบพิธีสู่ขวัญนาค ประกอบด้วย มะพร้าวเสียบแม่ซื้อ (หมายเลข ๑) บายศรีปากชาม (หมายเลข ๒) พาชวีญ (หมายเลข ๓) และขันนํ้ามนตร์ (หมายเลข ๔)

นายสุวรรณ เหนียงทอง ° ได้อธิบายว่า พิธีสู่ขวัญนาคเมื่อประมาณ ๖๐

° สัมภาษณ์ สุวรรณ เหนียงทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๔๔.

ปีก่อน เป็นพิธีสู่ขวัญที่เรียบง่าย ไม่มีเครื่องประกอบพิธีมาก จะไม่ใช่เครื่องประกอบพิธีดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ได้แก่ ชั้นที่ใส่ข้าวสาร ใบพลู แวนเทียน มะพร้าวเสียบแม้อ้อ พานที่ใส่ธูป เทียน ดอกไม้ ตลอดจนด้ายสายสิญจน์ ๑ ม้วน แต่ภายหลังมีหมอขวัญหลายคนได้นำธรรมเนียมพิธีทำขวัญภาคแบบไทยมาปรับใช้ในพิธีสู่ขวัญภาคของคนไทยพวน และเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยพวนอย่างมาก จึงทำให้ตนจำต้องนำธรรมเนียมไทยดังกล่าว ซึ่งรวมถึงเครื่องประกอบพิธีที่ไม่เคยใช้มาก่อนมาปรับใช้ด้วย

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู หมอขวัญยกชั้นไหว้ครูขึ้นระดับศีรษะพร้อมกับกล่าวคำบูชาครูเป็นคาถาบาลีปนกับภาษาไทย เพื่อบูชาครูที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่หมอขวัญ

๒. การทำนํ้ามนตร์ หมอขวัญจุดเทียน ๑ เล่ม หยดน้ำตาเทียนลงในชั้น พร้อมกับกล่าวคาถาทำนํ้ามนตร์ธรรม์สาร หลังจากหมอขวัญทำนํ้ามนตร์เสร็จ จะใช้กิ่งไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลพรมนํ้ามนตร์ไปยังรอบบริเวณที่ใช้ประกอบพิธีเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ

๓. การผูกข้อมือ* (มัดข้อต่อแขน) หมอขวัญ พ่อแม่ของนาค และญาติผู้ใหญ่ ตามลำดับ ใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือนาคเพื่อเรียกขวัญนาคให้กลับมา ตลอดจนอวยพรให้นาคมีความสุขความเจริญ

เมื่อประมาณ ๕๐-๖๐ ปีก่อน การผูกข้อมือของหมอขวัญให้แก่ นาคหรือผู้รับขวัญในพิธีสู่ขวัญประเภทอื่นที่เกี่ยวกับชีวิต หมอขวัญจะใช้ด้ายดิบหรือด้ายสายสิญจน์ ๑ เส้น บัดด้ายออกจากข้อมือ เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายและเสนียดจัญไรออกไป แล้วจึงจิกปลายด้ายข้างหนึ่ง ออก เพื่อเอาสิ่งชั่วร้ายและเสนียดจัญไรทิ้งไป จากนั้นหมอขวัญจะมัดด้ายเข้าหาข้อมือแล้วจึงผูก ขณะผูกจะกล่าวเรียกขวัญและอวยพรเพื่อนำขวัญและสิ่งที่ดีเข้าตัวนาค ปัจจุบันไม่มีหมอขวัญคนใดผูกข้อมือด้วยวิธีดังกล่าวนี้แล้ว

๔. การกล่าวสู่ขวัญ หมอขวัญเป็นผู้กล่าวบทสู่ขวัญนาค ขณะเดียวกัน นาคจะนั่งฟังพร้อมกับประนมมือ เมื่อหมอขวัญกล่าวถึงบทเสียดขวัญ พ่อหรือแม่ของนาคจะเข้ามาลูบหลังนาคเพื่อเรียกขวัญของนาคให้กลับมา

เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน นาคจะใช้มือทั้งสองข้างแตะที่พาขวัญขณะที่หมอขวัญกล่าวบทสู่ขวัญนาค

*ขั้นตอนการผูกข้อมือ อาจทำก่อนการประกอบพิธีสู่ขวัญนาค

๕. การเวียนเทียน หมอขวัญจุดแว่นเทียน ๓ แว่น หยิบแว่นเทียนครั้งละแว่น ทำท่าวกแว่นเทียนออกจากตัว ๑ ครั้ง แล้วจึงปิดควันเทียนเขาห่านาค ๑ ครั้ง จากนั้น หมอขวัญจะส่งแว่นเทียนให้กับผู้ร่วมพิธีที่นั่งอยู่ข้างซ้ายมือ เพื่อให้ทำท่าวกแว่นเทียนและปิดควันเทียนเข้าห่านาคเช่นเดียวกับหมอปพร ซึ่งเป็นการเวียนเทียนแบบประทักษิณจำนวน ๓ รอบ ขณะเวียนเทียนจะร้องเพลงเวียนเทียนประกอบ

เพลงเวียนเทียน เป็นเพลงที่ใช้ร้องประกอบในขั้นตอนการเวียนเทียนในพิธีสู่ขวัญภาคของกลุ่มคนไทยพวน ผู้ร้องเพลงเวียนเทียนส่วนมากจะเป็นนักร้องในวงดนตรีเต๋อวางที่เจ้าภาพจ้างมา หรือผู้ร่วมพิธี ส่วนประกอบของเพลงเวียนเทียน ประกอบด้วย ทำนอง และเนื้อร้อง

๑) ทำนอง ทำนองที่ใช้ในเพลงเวียนเทียนของกลุ่มคนไทยพวนมี ๒ ทำนอง ได้แก่ ทำนองเพลงนางนาค และทำนองเพลงลาวเสียงเทียน วิธีการใช้ทำนองเพลงดังกล่าว ผู้ร้องจะร้องขึ้นต้นด้วยทำนองเพลงนางนาค และจบด้วยทำนองเพลงลาวเสียงเทียน

๒) เนื้อร้อง มีลักษณะคำประพันธ์เป็นร่ายยาว ที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน และมีสัมผัสระหว่างวรรคไม่สม่ำเสมอ วรรคหนึ่งมีจำนวนคำระหว่าง ๕-๘ คำ เนื้อร้องส่วนใหญ่จะใช้ทำนองเพลงนางนาค และมีเนื้อหาพรรณนาแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น และอวยพรให้แก่ห่านาค

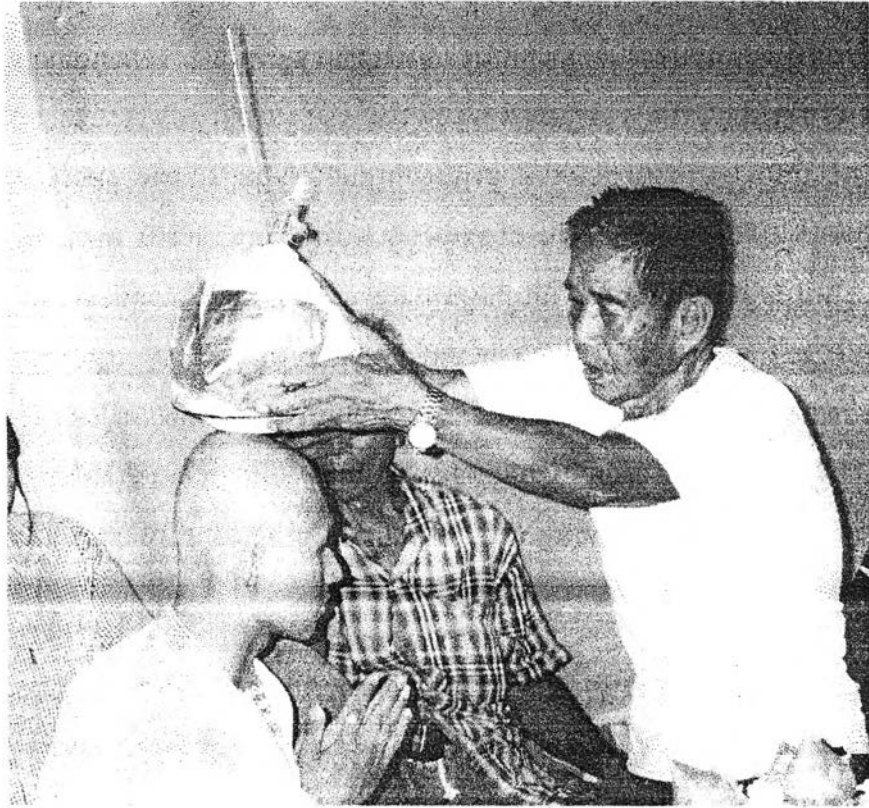
๖. การเจิม ในระหว่างขั้นตอนการเวียนเทียน ๓ รอบ หมอขวัญจะผสมดินสอพองกับน้ำอบสำหรับเจิมนาคที่กลางหน้าอก ไหลซ้าย ไหลขวา และกลางหน้าอกอีกครั้งตามลำดับ ขณะที่หมอขวัญเจิมที่กลางหน้าผากครั้งสุดท้ายจะกล่าวเป็นคาถาบาลีว่า “นยะยันตัง อะสังวิสุโล ปุสะพุพะ”^๒ ซึ่งเชื่อว่าเป็นคาถามหาเสน่ห์

๗. การป้อนควันเทียน เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบ หมอขวัญนำแว่นเทียน ๓ แว่น ใส่ในขันข้าวสาร นำไปวนขวารอบบายศรีปากชาม ๓ รอบ จากนั้นหมอขวัญจึงนำแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น รองด้วยใบพลู เป่าแว่นเทียนให้ดับ แล้วจึงป้อนควันเทียนเข้าปากนาค หมอขวัญจุดแว่นเทียนจากเทียนในพานขวัญ และดับแว่นเทียนเพื่อป้อนควันเข้าปากนาคจำนวน ๓ ครั้ง

๘. การเสียมะเขือ หมอขวัญหรือผู้ร่วมพิธีเป็นผู้ทำพิธีเสียมะเขือให้แก่ห่านาค โดยจุดธูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม ที่ปักไว้ที่มะพร้าวเสียมะเขือ นาคถือมะพร้าวเสียมะเขือพร้อมกับกล่าวคำเสียมะเขือตามที่หมอขวัญหรือผู้ร่วมพิธีบอกให้กล่าวตาม ความว่า

^๒ สัมภาษณ์ สุวรรณ เหนียงทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๔๔.

"แม่ชื่อวันอาทิตย์ ชื่อแม่จิตรธรรมาวัลย์ แม่ชื่อวันจันทร์ ชื่อแม่ทรงคราญ
แม่ชื่อวันอังคาร ชื่อนางยักษ์บริสุทธ์ แม่ชื่อวันพุธ ชื่อนางสามนทิต แม่ชื่อวันพฤหัสบดี ชื่อนาง
สามนทุก แม่ชื่อวันศุกร์ ชื่อนางยักษ์ชะงะงะยาว แม่ชื่อวันเสาร์ ชื่อนางเอกนาลัย ถ้าต้องแม่ชื่อตนใด
ขอให้มารับเอา"^๓

ภาพที่ ๓๒ พิธีเสียบแม่ชื่อในพิธีสู่ขวัญภาคของคนไทยพวน

๙. นาคกล่าวคำขอขมา ขั้นตอนนี้จะโยงด้วยสายสิญจน์จากพานที่ใส่รูป
เทียน ดอกไม้ ของนาคไปยังผู้ร่วมพิธีเพื่อให้ผู้ร่วมพิธีร่วมกันอนุโมทนา จากนั้นนาคจะประนมมือ
พร้อมกับกล่าวคำขอขมา ดังความที่ว่า

^๓ สัมภาษณ์ สุวรรณ เหมียงทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๔๔.

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
 กายกรรมสาม วจีกรรมสี่ มโนกรรมสาม กรรมทั้งสิ้นนี้ ข้าพเจ้าผิด
 ประมาทพลาดพลั้ง ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี นึกขึ้นได้ก็ดี นึกขึ้นไม่ได้ก็ดี ก็ให้ท่านจงอธิษฐานกรรมให้
 แก่ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าขอกราบเท้าเข้าสู่พระนิพพานในอนาคตกาลนั้นเทอญ (นาคกราบ ๓ ครั้ง
 พร้อมกับผู้ร่วมพิธีกล่าวคำว่า “สาธุ”)*”

เมื่อนาคกล่าวคำขอขมาจบ ผู้ร่วมพิธีจะร่วมกันใส่เงินทำบุญให้นาค เพื่อให้
 นาคได้นำไปทำบุญหรือนำไปใช้จ่ายขณะบวชเป็นพระสงฆ์

๑๐. การมอบบายศรี คนไทยพวนเชื่อว่าบายศรีเป็นที่อยู่ของ “ขวัญ” เมื่อ
 เสร็จจากขั้นตอนนาคกล่าวคำขอขมาแล้ว นาคจะรับบายศรีจากหมอขวัญ ซึ่งเปรียบเสมือน
 หมอขวัญได้นำขวัญกลับเข้ามาสู่ร่างกายของนาคแล้ว จากนั้นนาคจะมอบบายศรีซึ่งเป็นตัวแทน
 ของ “ขวัญ” ให้พ่อแม่เก็บดูแลรักษาไว้

ภาพที่ ๓๓ นาคมอบบายศรีให้พ่อแม่

---

*ค่านาคกล่าวขอขมาในพิธีสูขวัญนาค ที่หมู่ ๒ บ้านหนองปาดอง ตำบลหนองยาว อำเภอ
 พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, กล่าวโดยนายสุเทพ เหนียงทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๔๔.

นายสุวรรณ เหนียงทอง ซึ่งเป็นหมอขวัญยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ขั้นตอนการเวียนเทียน การป้อนควันเทียน การเสียมเชื้อ และนาคกล่าวคำขอมา เป็นขั้นตอนที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ประมาณ ๖๐ ปีก่อน หลังจากหมอขวัญรับธรรมเนียมปฏิบัติในขั้นตอนพิธีทำขวัญนาคของหมอขวัญไทยมาปรับใช้ในหมู่บ้านของคนไทยพวน และเป็นที่ยอมรับของคนไทยพวน นอกจากนี้หมอขวัญส่วนมากในตำบลหนองยาว ยังไม่รู้จักความหมายและความเชื่อในเรื่องเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนการประกอบพิธีทำขวัญนาคแบบธรรมเนียมไทยที่ได้นำมาปรับใช้ในพิธีสู่ขวัญนาคมากนัก

๑. บทสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญนาคในพิธีสู่ขวัญนาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทยที่ได้มามี ๑ จำนวน ได้แก่ จำนวนมุขปาฐะของนายสุวรรณ เหนียงทอง

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นฮ่ายภาษาพวน มีจำนวนคำในแต่ละวรรคและสัมผัสระหว่างวรรคไม่สม่ำเสมอ และมีคาถาบาลีแทรกอยู่ในบทสู่ขวัญนาค โดยเฉพาะในบทเริ่มต้นและบทจบ

โครงสร้างบทสู่ขวัญนาคจำนวนมุขปาฐะ (ภาษาพวน) ประกอบด้วย

๑. บทบูชาพระรัตนตรัย มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาวะะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

อิมินา สักกาเรนะ พุทธัง อะภิญญะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ ธัมมัง อะภิญญะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อะภิญญะยามิ

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโ ภาวะะวา พุทธัง ภาวะะวันตัง อะภิวาเทมิ

สะวากขาโต ภาวะะวะตา ธัมโม ธัมมัง นะมัสสามิ

สุปะฏิบันโน ภาวะะวะโตะ สภาวะะสังโฆ สังฆังนะมามิ”^๔

๒. บทชุมนุมเทวดา ใช้ “บทสัคเค” ที่เป็นคาถาบาลี มีเนื้อหากล่าว
อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้มาร่วมพิธีและอวยพรให้แก่ นาค ดังความที่ว่า

^๔บทสู่ขวัญนาค จำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๔๓.

“สาธุ สักเค กาเม จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมาน
 ที่เป รัฏฐะ จะคาเม ตะระวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมะหิ เขตเต
 ฎุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักชะคันธัพพะนาคา
 ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมธุมันตุ
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา” *

๓. บทปฏิสนธิ (บทกล่าวกำเนิด) มีเนื้อหากล่าวถึงการตั้งครรภ สภาพ
 ของแม่ระหว่างตั้งครรภ การคลอด การอยู่กรรม และการเลี้ยงดู ดังความที่ว่า

“ศรี ศรี สิทธิชัยยะมังคะลาอาคม พมวิหารสถานดั่งวงวิเศษเป็นเหตุให้แก่
 บันนะสัตว์ทั้งหลายให้ได้มาเกิด เขากำเนิดในสละโลกา บางฝั่งก่อได้หล่งมาเกิดเป็นพะกะสัตตา
 ในคัมภีร์นี้ท่านกล่าวไว้ เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าจักได้มาเกิดในทองแม่แก้วมารดา พาปิตาเจ้าได้ฝัน
 หลายหลาก ฝันว่าได้หมากพุ่มไม้ใส่หอม่า บางฝั่งฝันว่าได้ เสื่อพาอาภรณ์อันล้ำเลิศ บางฝั่ง
 ฝันว่าได้เทริดมาแลมุงคุณ บางฝั่งฝันว่าได้คุดทูนคุดทาอันเลิศแลว บางฝั่งฝันว่าได้ข้าว
 หมูตัน จันตะชาด สังกาดแลเขาง้วหด บางฝั่งฝันว่าได้ผากัดและสมกังงามสะพังดูดี บางฝั่ง
 ฝันว่าได้สีคันไชดำแก้ว ได้แลวเอามาเอือน บางฝั่งฝันว่าได้เดือนดาวดูซาอาด บางฝั่งฝันว่า
 ได้ขันหมากแลคันไช เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าเกิดมาปะมานได้เท่า่นวยไค ดั่งมุงสังบ่อนหน้าผาก
 แลกามอมสองสถาน แล้วบิดชาซาทั้งห้า แลวเจ้าจึงไคแจกจ่ายเป็นอาการสามสิบสอง แล้วเจ้าจึง
 ได้ผินหน้าเข้าต่อกะดูกชั้นหลังผะมารดา นั่งถับอาหารเก่าอาหารใหม่ไซไว้แลว

ฝ่ายหว่าผะมารดาก่อพอฐนี่เจ้าจอมทันเข้ามาอยู่ในทอง คอนอยู่ในจิต
 เป็นวิดิวิตววยววยเมื่อนใจจะขาดมรณา ยามเมื่อเจ้าแก้วมาได้หลายเดือนมาแล้ว เพิ่นมาชวนไปไ้
 แม่เจ้าก็บ่อยอยากจา เพิ่นมาชวนไปนา แม่เจ้าก็บ่อยอยากว่า แม่ก็ตั้งต่อเจ้าในทอง เกิดมายามเมื่อ
 จะทวนทศมาสสิบเดือนแลว แม่เจ้าจึงได้เจ็บทองและปวดถ่อง ฟุงพินองปูปหามารดาแลช้อยค้ำ
 แม่เจ้าเจ็บทองหลวงอยู่คิคอย แม่เจ้าเจ็บทองน้อยอยู่ออนซอน คอนแหลวก่อลูก แม่เจ้าเจ็บช้ำชุกชี่
 เชื่อนดินกึ่งเกือกไปมาหดเหี้ย ใจแม่เจ้าจะหลุด ยามเมื่อเจ้าจะปะสูดมานัน ตกคคว่าเป็นเจ้าแม่น
 ผู้ชาย แม่เจ้าจึงไคเป็นบ้ำอญ่มงัว ผุงลุงตาแลพินองจึงได้พ้อมกันมาตัดสายแห่แผ่สายดีอ สอง
 มือจวมเอาเจ้าไปปลาง ใสดงกวางให้ไปผะเวตีพาย ให้ไปหน่วยผีเป้า ผีนกเคาฮ้องอยู่ภูฮุก แม่นหลูก

* บทสุชัฏขนาด จำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๔๓.

สูให้เอาไปเดี๋ยวนี้ ภายมือนีมีนาลูกกู บัดนี้แม่เจ้าจึงได้อยู่ไฟ ไคควาไหลหลังยอย แม่เจ้าทุกข์ บ่อน้อยเลือนหลาย แม่เจ้านั้นตนตัวลายเป็นตุ่ม แม่เจ้านั้นพาเบียดข่มทั้งคิง แม่เจ้านั้นนอนผิงไฟ แลนอนฝัก แม่เจ้านั้นปากเปาพอมแลพมผิว แม่เจ้านั้นชิวห้วยาแลเบือกไม กิมน้อได้อีกจำอด แม่เจ้านั้นนอนอนชดจ่มจุ่ม แม่เจ้านั้นไฟลูกสมมูมตา ตามแขนขาเขียวไขว แม่เจ้านั้นไฟแตกใส่ โพงพอง แม่เจ้านั้นคิงวังหมองเหลืองหล้า แม่เจ้านั้นยากทุกทาทั้งตัว แม่เจ้านั้นยากลิ้นลิ้นแล เหลือแสน แม่เจ้านั้นนอนสะแทนนหน้าผา กิณเข้าจี้กับเกือ กุมกิดเจียมอยู่ต่อยตอย แม่เจ้านุ่งชิน ขอยนั่งผิงไฟ อดสาใจจ้ำอยู่ ผ่อเจ้านั้นเป็นพุกาพินฟายเทือกินตั้งน้ำ อดสาค้ำพินไฟ เดินทางไกอ ก่างป่า ผ่อเจ้านั้นยากทุกทาเทียมทัน ชิบสองวันปานปีหนึ่ง ยากลึกซึ้งทั้งสอง อดสาพอเหลือยหลูก ปานเชือกผูกพวงพัน

พอถึงสิบสองวันคบลอบแล้ว แม่เจ้าจึงได้ขาดค้ำออกจากผิงไฟ แม่เจ้านั้นจึงได้ฝนไฟทาตามตุ่ม แม่จึงข่มคินดีเหลือเต็มที แม่เจ้านั้นเสียดลูกน้อยให้จ้อยจ้อยแอ้วอนนอน คั้นเข้าหาอาหารนมให้ ยามเมื่อเจ้านอไทตื่นตนมา แม่เจ้าก็ได้ไคควาแล่นไปตุ่ม อุมลูกน้อยออกมาชม ทั้งให้กินนมแลเคียวเข้าป้อน บ่อให้ลูกเคียดฮ้อนจ๊กฮ้อน ทั้งแม่งวันแหละแม่งหมี่ทุกที่ทอนเทียวละวัง ทั้งวันคินแหละค้ำเขา แม่เจ้าบดเข้าป้อนวันละสามภาค อาบน้ำให้วันละสามเวลา แม่เจ้าจะหนีไปทางใดแม่นบ่อได้ พออีกสาเจ้านอให้ทอละกา...”^๖

๔. บทบรรยายเครื่องบวช มีเนื้อหากล่าวถึงเครื่องบวชที่พ่อแม่และญาติพี่น้องได้นำมาให้หาคเพื่อนำไปใช้ขณะบวชเป็นพระสงฆ์ ดังความที่ว่า

“...อดสาเพียรจนหว่าใหญ่ ยามเมื่อเจ้าใหญ่นำมาไดอาญี่ชิบเอ็ดปีนี้ แลของอันใดคินใดงาม ผ่อแม่เจ้าตบแต่งห้าง เพาะหว่าอยากให้เจ้าไดเขามาบวชสึกสาในพะศาสนา แทนคุณบิดามารดาญาติกาวงศาอาวอาแลน้ำป่า บางผ่องพินได้บาตร บางผ่องได้ ผ่าผาดแลจิวรพมาแห่งึงเทบ ของวิเศษเอามาตตะพา ปาสงเอาทุกสิ่ง กาโณนหยิ่งตลปัตรหนัง จำพะขันดีสะพาด มีทั้งสาดแลหมอนดูเอื้องเฮือฮ้อน มีทั้งลัดตะคดแลอั้งสะ ตะปะแลน้ำเตา ไมเทาแลโคมไฟ มีดตะโกกับเกิบฮ่มยามเหลิดฟ้าสัว เหล็กจารดีอันเขียนขีด ตามจาฮิตโบฮาน ตามแต่ท่านผู้ใดพินทำบุญให้ทานบ่ออาจนับได้ แม่นไมนั่งอยู่ไ้ แล้วให้อั่งขึ้นสามที ลั่นฮ้องเอาชัย (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^๗

^๖บทสุขวัณนาค ส่วนวันที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๕-๔๘๖.

^๗บทสุขวัณนาค ส่วนวันที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๖-๔๘๗.

๕. บทเหี้ยกขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญของนาคที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาประจำอยู่ตามอวัยวะในร่างกาย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงที่มาของด้ายที่ใช้ผูกข้อมือ การอวยพรให้นาค การใช้สิ่งของและขนมล่อขวัญให้กลับมา และจบด้วยการกล่าวเชิญขวัญให้กลับมาอยู่กับนาคอีกครั้ง เพื่อก้าวไปสู่เพศบรรพชิตพร้อมกับนาค ดังความที่ว่า

“ศรี ศรี บัดนี้ พูข้าจะเชิญเอาขวัญเจ้านาคาพามาอนเฮียงแม เอหิตัดถา เจ้าจักดอยพะนันอำมา แม่เจ้าเฮี้ยกหาอยู่คี่คอย พ่อเจ้าเฮี้ยกละฮอยอยู่ชิงหา เจายาหนีไปไพหนา แลปากกว้าง แสนล้ำข้างลงหลาย ให้เจ้าได้มาเกิดในเมืองคน กวัดแกว่งอิ้วเป็นปุย ฤยลงมาแปนเส้น เส้นหนึ่งด้ายพันคำ เส้นหนึ่งคำมิวผ่อง เปนปะดูจจะดั่งบ่งแกวก่องแซงใส ไชยะพะแพแก่คาซีกส์ตตุ ในชมพูเหลืองหล่า ให้เจ้าได้เป็นเจ้าผ่าท่านพวง ทะลงตนไฟฟ้า ให้เจ้าได้ช้อยช่าถึงตุตสีดา ให้เจ้าได้เป็นพะยาลันเกศ พามมะนาเผ่าถวยพรแล้ว พาบาดเจ้าเอาฟายผูกแขน แหวนคำเลื่อมเคียนแขนช่าอ่อน พรเติมให้ตัวเจ้านั่งเมือง ขอให้เฮียงฮุ่งแจ่งแซงส่องพะจันทร์เพ็ง ขอให้เติงหัวผียักโชตายเมี้ยน ปาเพียนเก้าลือซาเหลืองเดช ไต่เฮ็ดฮ่อนยวนยอยอ่อนชาม

ขวัญเอยมาเยอ ขวัญแข่งเฮอเจ้าโดมาชมแข่งอยู่ลีลา ขวัญซาเฮอเจ้ามาชมซาอยู่หลี่หลาย ขวัญเบื่องซาโยให้เจ้าดั่งเดินมา ขวัญตาแลขวัญคิว ขวัญนิวแลขวัญแขน ขวัญเอวบางกัมกิว ก็เฮอมาสามี่อนี่วันนี่ ขวัญทองหิวแหละฮาวนม ก็เฮอมาสามี่อนี่วันนี่ เจายาได้ไปเที่ยวเล่นในดง เจายาโดมาเที่ยวชมในป่า ฟนตักเจายาได้ดั่งไปนา ฟาฮ้องยาได้ดั่งไปไก มาเยอขวัญเอย ขวัญหัวเจ้าไปอยู่นำสวนแต่งแลสวนออย ไปอยู่นำเด็กนอยแลกานา ก็เฮอมาสามี่อนี่วันนี่ มาเยอขวัญเอย คันแมนขวัญเจาบ่อมา เฮาจะเชิญเอาคะลีจันแหละสังขีต มาหนีบนอมเอาขวัญ นำเอาขวัญเข้ามาสู่ฮ้อเอื้อ อย่างตุตเตื้อตุตเตื้อมาเทียมคิง มาเยอของกินดี พอแมแต่งไว้ถ้าเสื่อแหละผ่าแต่งไว้หลายถัน จันมันแหละดอกไม บ่อซี้ฮ้อสรรพสิ่งเงินทอง มาเยอมาชมบายศรี เข้านมดีมีสะพาด มีทั้งเข้าปาดแหละขนมกง สาละวงส์กคูแหละหลอดส่อง มีทั้งหม่าพาวออนกับนำตาลทราย เชินเจ้ามาละลายคายกินทุกสิ่ง เข้านมหยิ่งมีมากเลื้อหลาย บ่อกัถหมายนับได้ ช้อยจักเชิญเอาขวัญนาคให้เข้ามาสู่เนื้อคิงคำ เหวียงฟาดละฮูปนาค ไปบวชเป็นสงฆ์ ทะลงพาบริสุทธิ์เหวียงฟาด ตัดบ่วงบาศคัณหาฮวงมีด มาโฮมถูหาความสุขบ่อได้ ลูกแต่งไวตามคองตามทำนองนักปาด จึงได้เล่าตามบาทพะคาถาว่า บัดตะโยโหด ผู้ใดนั่งไ้ แล้วให้อ้องขึ้นสามที ลั่นฮ้องเอาฮัย (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^๕

^๕บทสวดขวัญนาค จำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๔๗-๔๔๘.

๖. บทสนทนา มีเนื้อหากล่าวสนทนาในเรื่องความประพฤตินะบวช เป็นพระสงฆ์ ได้แก่ ให้ตั้งใจปฏิบัติธรรม อยู่ในวินัยสงฆ์ ตลอดจนสวดมนต์แม่บุญคุณให้พ่อแม่ ญาติ และสัตว์ทั้งหลาย ดังความที่ว่า

“ศรี ศรี สิทธิชัยยะมังคะลาภาทพะพร เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าบวชเป็น พระภิกษุสงฆ์ ทรงศีลสองล้อยี่สิบเจ็ดแล้ว ให้เจ้าตั้งใจมองแม่ในคุมแก้วสามประการ เอาทาง นิบผ่านให้พ้น ให้เจ้าตมหน้าอาบ หนวดบาทาให้คุบาอาจารย์ทุกคำเข้า ให้เจ้านำน้ำเว้าสนทนา คองสิกขาอย่าได้ขาด ให้เจ้าได้บิณฑบาต บัดตาดแหละกวาดู ให้เจ้าได้เอาใจดูสิ่งล้ำ นูฟ้าพ้อม ฟังเสียงขับลำเนียงอันมาเป็นประโยชน์ อดสาสร้างโพธิสมภารปาดทะหนา สัพพัญญุตญาณการ มองแม่ ก้าวแล้วคือว่านิรพาน เทียววะตัดสงสารแสนอยาก ของลำบากให้เจ้าค่อยเตือนอด ใน สิกขาบทให้เจ้าได้ทุกสิ่ง อาบดียิ่งมีมากเหลือหลาย นอนตื่นสายเกิดโศก ชาวบ้านโศกบ่อนินมด์ เจ้า อย่าได้สละวณหนักบ่อแม่นี่ ตกต้นตืดคยะองเด็นแล่นโตนโจนโจนเสียงอ้องอ่า นำน้ำเว้านำสาว สาวเห็นโสมพาเอาใจสั้น เว้าบ้นอยากเมื่อเฮือน ตาเขื่อนเขยิกควัด เห็นผ่ามาดตาห้วนไหวตาม เห็นพะงามนึกว่าแม่นซู้เก่า อยากว่าเล่นแกมอหลี หญิงมีบ่อดีมีมากหลาย เจ้าอย่าได้ตายใจ ให้ หลีกแวนแวนไก เจ้าอย่าได้สนลวงหลงหล่า ไปบ่วงป่าในดง แพงวงเต้ตะกร้อ ยิกควัดล่อสิกา อาบตีนำหมี่มาก อาบตีหลากหลาย ตักอบายเป็นบาป สิ่งหยาบช้ำอย่างกะทำ กรรมเวรมี หลายสิ่ง อาบตีหยิ่งเป็นเวร ของบ่อเคนเจ้าอย่าได้สรรเกิดโศก อาบตีโศดปาจิตตีย์ แม่นอหลีบ่อ ได้หล่า ให้เจ้าตั้งใจมั่นแหละดีหลี เจ้าอย่าได้ถือผีมนตรีแหละผีเสื้อ ผีเฮื้อแหละทางหลวง ผู่ เทพยดาพื้นบ่อสอบ บ่อปะกอบเกินวินัย กัมมะวาจาพินว่าไวว่า ปริสุทโธ อันตะรายิกะที ธัมเมหิ ดังนี้เป็นเข้า

เจ้านาคเอ๋ย บวชหนีอยากแท้ดีหลี จึงจักได้เข้ามาเป็นปะเพณีของ พระพุทธเจ้า ให้เจ้านั้นดีลูกเข้า คุมผ้าเข้า ไวพะสวดมนต์ แม่กุศลไปให้มันฮอด เจ้ายอดให้ผู้ ทรงคุณ เจ้าจอมบุญคือพ่อแม่ ทั้งเฒ่าแก่ปู่ย่าแหละตายาย คนทั้งหลายถึงลุงและป้า ให้เจ้า อุตส่าห์แม่เมตตาทาวนาไปฮอด ให้ตลอดถึงทุกตัวสัตว์เต็มปะทัตทุกทวีป บัวละบัดฮื่ออยู่ในธรรม ให้เจ้าจำนำในคุมทานบอกก้าว เจ้าอย่าได้คิดลากก้าวบ่อดี เจ้าอย่าได้ผัดแปงแหละแต่งสี ให้โสม ดิงมายอดยั้ง เห็นยั้งฮามเจาก็อย่าได้เอ๋ยหยอก พ่อจาคเอ๋ย เห็นแม่ออกไปจั้งหัน มานำกันเป็นหมู่ เจ้าก็อย่าได้ไปอยู่แคมทาง อาบตีคางคำปาก เจ้านาคพูโสมพาเว เห็นหญิงสาวหนุ่มหนอยนอย บ่อมีผัว อันมันไปหาหิ้วพินมาเช่นฟ้าย เจ้าก็อย่าได้หมายไปจา มันจะถูกอาบตีสังฆาภิเสศ พระเจ้าเทศน์ว่า โอดินโน วิปะลิตเตนะ จิตเตนะ ดังนี้เป็นเคา เจ้านาคเอ๋ย บวชนี้ยากแท้ดีหลี จึงได้เข้ามาเป็นปะเพณีของพระพุทธเจ้า ให้เจ้านั้นดีลูกเข้า คุมผ้าเข้า ไวพะสวดมนต์ แม่กุศลไป ให้มันฮอด ซึ่งว่าพะเมืองแก้วฮอดเมืองนิรพาน ให้เป็นดังบุญญราศี พ่อจาคเจ้าหัวเป็นเจ้ากับ

อนันตวดี สัทธิงวิหาฤกษ์ สามะคา ด้วยเมตตอาอย่าได้ขาด ตั้งช้าน้อยบาทได้โศกาดถวยพรนี้ก็มีแล้ว พูใดนังไ้แล้ว โห้อ้องขึ้นสามที ลั่นม้องเออชัย (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)“^๙

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ห้ามหมอบขวัญประกอบพิธีสู่ขวัญภาคให้กับลูกชายของตนเอง แต่ถ้าเป็นหลานหรือญาติสามารถประกอบพิธีให้ได้

๒. ความเชื่อเรื่องขวัญ หมอขวัญเชื่อว่าขวัญในร่างกายคนมีจำนวน ๓๒ ขวัญ ตามอาการ ๓๒ ของคน ดังที่ปรากฏในบทสู่ขวัญภาค ตอนปฏิสนธิ ความว่า “...เจ้านาคเอ๋ย ยามเมื่อเจ้าเกิดมา ปะมานได้เท่าหน่วยใด ตั้งมุงสิ่งบ่อนหน้าผากแลกามอมสองสถาน แล้วบิดซาซาทั้งห้า แล้วเจ้าจึงได้แจกจ่ายเป็นอาการสามสิบสอง แล้วเจ้าจึงได้ผินหน้าเข่าต่อกะตูกชั้นหลังผะมารดา นังถับอาหารเก่าอาหารใหม่ไซ้ไว้แล้ว...”^{๑๐}

ขวัญสามารถหนีหายไปได้ จึงต้องประกอบพิธีสู่ขวัญให้กลับมาโดยใช้เครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ ได้แก่ บายศรี และพาขวัญที่ประกอบด้วย มะพร้าวอ่อน น้ำตาลทราย ขนมหวาน และเทียน ๑ เล่ม เป็นสิ่งล่อขวัญให้กลับมา ซึ่งมะพร้าวอ่อนและน้ำตาลทรายก็เป็นสิ่งล่อขวัญอย่างหนึ่งที่พบในบทเสียดขวัญ ดังความที่ว่า “...มาเยอมาชมบายศรี เข้านมมดีมีสะพาดมีทั้งเข้าปาดแหละขนมกง สาละวงสักคูแหละหลอดสอง มีทั้งหม่าพาวออนกับนำตาลทราย เชนเจ้ามาละลายคายกินทุกสิ่ง เข้านมหมยมีมากเลือหลาย บ่กอดหมายนับได้...”^{๑๑}

ส่วนบายศรีที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของขวัญ เมื่อหมอขวัญยกบายศรีให้นาครับก็เปรียบเสมือนนาคได้รับ “ขวัญ” กลับเข้ามาอยู่ในร่างกายแล้ว จากนั้นนาคจะหมอบบายศรีให้พ่อแม่เป็นผู้เก็บดูแลรักษาไว้เป็นเวลา ๓ วัน หลังจากพ่อแม่เก็บบายศรีครบ ๓ วันแล้ว จะนำบายศรีไปวางทิ้งไว้ตามต้นไทรหรือต้นโพธิ์ เชื่อว่าจะนำความร่มเย็นเป็นสุข และความสุขความเจริญมาสู่ภาคและครอบครัวของนาค

๓. ความเชื่อว่าเทียนในพาขวัญที่จุดอย่างต่อเนื่องขณะประกอบพิธีและใช้จุดแว่นเทียนในขั้นตอนการป้อนควันเทียน จะช่วยนำทางให้ขวัญกลับมาได้ง่าย ช่วยให้นาคมองเห็นทางธรรม และนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ชีวิต

^๙บทสู่ขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๘-๔๙๐.

^{๑๐}บทสู่ขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๔.

^{๑๑}บทสู่ขวัญภาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๗.

๔. ความเชื่อเรื่องผี เชื่อว่าเมื่อเด็กคลอดออกมาจะต้องทำพิธี เฒ่าผี” ซึ่งเป็นพิธีการเช่นผี โดยกล่าวเรียกผีต่าง ๆ ได้แก่ ผีพราย ผีเป่า ผีนกเค้า ให้มากินข้าวปั้น ๓ ก่อน ขณะวันข้าวปั้นเหนือศีรษะเด็กที่เพิ่งคลอดครั้งละก้อนแล้วปาทิ้ง เพื่อไม่ให้ผีมารบกวนเด็กและไม่ให้เด็กร้อง ดังความที่กล่าวว่า “...ฝูงลุงตาแลพี่น้องจึงได้พอมกันมาตัดสายแห่แม่สายคือ สองมือจวมเอาเจ้าไปปลาง ใส่ดวงวางให้ไปเฒ่าผีพาย ให้ไปหน่ายผีเป่า ผีนกเค้ายังอยู่ผูกผูก แหม่นหลุกสูให้เอาไปเดี๋ยวนี้ กายมีอนี่มีอนาลูกกู...”^{๑๖}

๕. ความเชื่อว่าถ้านกเค้าแมวมานบินร้องเหนือเรือนหลังโคนาน ๆ แสดงว่า จะมีคนตายในเรือนหลังนั้น สอดคล้องกับความเห็นของพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ ที่ได้อธิบาย เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนกเค้าแมวของคนในภาคอีสานของไทยว่า นกเค้าแมวเป็นนกผีซึ่งเป็น ชูตรับใช้ของยมบาลที่มาร้องเรียกเอา “ขวัญ” คน ถ้านกเค้าแม্বর้องวนเวียนไปมาหนักเข้าจะมี คนตาย คือ มันจะร้องกู่เอา “ขวัญ” คน^{๑๗}

๑.๑.๒ พิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทย

ปฏิบัติในกลุ่มคนไทยพวนที่อาศัยอยู่ในตำบลเมืองเก่า และตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ที่ตำบลเมืองเก่า หมอขวัญไทยพวนเป็นผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญภาค ส่วนที่ตำบล หนองยาว เจ้าภาพไทยพวนนิยมหาหมอขวัญไทยมาเป็นผู้ประกอบพิธี หมอขวัญที่ประกอบพิธี สู่ขวัญภาคทั้ง ๒ ตำบล จะประกอบพิธีสู่ขวัญภาคเหมือนกับพิธีทำขวัญภาคของกลุ่มคนไทย ยกเว้นหมอขวัญไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า ที่มีรายละเอียดของการประกอบพิธีสู่ขวัญภาคแตกต่าง กันบางประการ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะการประกอบพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยที่ถือปฏิบัติ กันในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า ซึ่งเลิกทำกันมานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว เพราะไม่มีหมอขวัญที่ สืบทอดการประกอบพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียมไทยพวน

ก. โอกาสในการประกอบพิธี เหมือนกับพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมเนียม ไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทย

^{๑๖}บทสู่ขวัญภาค จำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๕.

^{๑๗}พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, “คติความเชื่อของชาวอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ, หน้า ๒๖.

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. นาค
๒. หมอขวัญ
๓. พ่อแม่ของนาค ญาติผู้ใหญ่ และเพื่อนบ้านภายในหมู่บ้านและหมู่บ้าน

ใกล้เคียง

๔. วงดนตรี ได้แก่ คณะเครื่องดนตรีของชาวไทยเขมรใน ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาชขวัญ) ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า ประกอบด้วย รูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม และ ดอกไม้ ๕ ดอก หรือกิ่งจิก ตลอดจนเงินกำนัล ๑๒ บาท

๒. ชั้นใส่ข้าวสาร ๑ ใบ ใส่ข้าวสารเกือบเต็มชั้นสำหรับปักแวนเทียน ๓ แวน แต่ละแวนใช้เทียน ๓ เล่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของพระรัตนตรัย เชื่อว่าเป็นเครื่องส่องทางสว่าง ให้นำคเห็นธรรม

๓. ชั้นน้ำมันตร ๑ ใบ สำหรับทำน้ำมันตรธรรณีสาร

๔. ใบพลู ๙ ใบ สำหรับใช้พรมน้ำมันตรและรองแวนเทียนขณะหมอขวัญ ป้อนควันเทียนเข้าปากนาค ใบพลูแต่ละใบจะใช้ปากกาหรือเทียนเขียนเป็นคาถาบาลี ตัวอย่างเช่น “มะอะอุ”^{๑๔} เชื่อว่าเป็นคาถาสำหรับขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ

๕. กรวยใบตอง ๑ ใบ ใส่รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกบัว ๑ ดอก สำหรับให้นำคประนมมือถึงขณะที่หมอขวัญกล่าวสู่ขวัญ

๖. บายศรี ใช้ทั้งบายศรีหลัก บายศรีชั้น* และบายศรีทรงกลีบมะเฟืองที่ คนไทยเขมรทำ ไม่หุ้มด้วยผ้าคลุมบายศรี ซึ่งเลิกใช้มาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว ถ้าใช้บายศรีหลักจะมี จำนวนชั้นของบายศรี ๕ ชั้น ถ้าใช้บายศรีชั้นจะมี ๓ ชั้น แต่ละชั้นจะใส่กล้วย ผลไม้ และขนม บนยอดบายศรีจะทำเป็นบายศรีปากชามปักเทียนชัย ๑ เล่ม ส่วนยอดกรวยใบตองจะเสียบไข่มุกที่ ปอกเปลือกแล้วจำนวน ๑ ฟอง บริเวณฐานของบายศรีนิยมแทงหยวกเป็นรูปฐานสี่เหลี่ยมเรียง ซ้อนกันเป็นหลั่นและสลักเป็นรูปนาค เจ้าภาพบางคนอาจสั่งทำบายศรีปากชามมาประดับรอบ บายศรี ทั้ง ๔ มุม และใส่ไฟกระพริบตามชั้นของบายศรี เพื่ออวดความสวยงามของบายศรี

^{๑๔} สัมภาษณ์ พุ่ม ไชยสถานนท์, ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

*ดูรายละเอียดบายศรีชั้นเพิ่มเติมที่หน้า ๒๗๖.

ภาพที่ ๓๔ บายศรีชั้นของกลุ่มคนไทยพวน

ราคาค่าจ้างทำบายศรีขึ้นอยู่กับจำนวนเครื่องตกแต่งและความละเอียดของบายศรี ส่วนใหญ่ค่าจ้างทำบายศรีจะอยู่ที่ราคาประมาณ ๕๐๐ บาท

๗. มะพร้าวเสียมแม่ชื่อ ๑ ลูก โดยเลือกลูกมะพร้าวหัวนำมาห่อกระดาษเงินกระดาษทอง พร้อมกับปักธูป ๓ ดอก และเทียน ๑ เล่ม

๘. มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก สำหรับป้อนให้นาค

๙. ดินสอพองและน้ำอบ สำหรับเจิมนาค

๑๐. พาน ๑ ใบ ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน หรือธูปเทียนแพที่ประกอบด้วย ธูป ๑๐ ดอก และเทียน ๕ เล่ม ห่อด้วยพลาสติกที่ผูกด้วยริบบิ้น สำหรับใช้ในขั้นตอนนาคกล่าวคำขอขมา

๑๑. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือนาค

๑๒. ด้ายสายสิญจน์ ๑ ม้วน สำหรับใช้ในขั้นตอนนาคกล่าวคำขอขมา

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. หมอขวัญกราบบายศรี ๓ ครั้ง

๒. การไหว้ครู หมอขวัญยกขันไหว้ครูขึ้นระดับศีรชะพร้อมทั้งกล่าวคำบูชาครูเป็นคาถาบาลีสันกับภาษาไทย เพื่อบูชาครูที่ได้ประสิทธิ์ประสาทสอนวิชาสู่ขวัญให้แก่หมอขวัญ

เมื่อหมอขวัญกล่าวคำบูชาครูจบ จะจุดธูป ๕ ดอก และเทียน ๑ เล่ม ปักไว้ในขันข้าวสาร โดยเฉพาะเทียน หมอขวัญจะจุดอย่างต่อเนื่องจนจบพิธี เพื่อเป็นการบูชาครู และใช้จุดเทียนชัยและแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น

๓. การทำนํ้ามนตร์ หมอขวัญจุดเทียน ๑ เล่ม หยดน้ำตาเทียนลงในขันพร้อมกับกล่าวคาถาทำนํ้ามนตร์รัตนสาร เมื่อหมอขวัญกล่าวคาถาทำนํ้ามนตร์จบ จะใช้ใบพลูทั้ง ๙ ใบ พรมนํ้ามนตร์ไปยังบายศรีและบริเวณที่ใช้ประกอบพิธี ตลอดจนใช้พรมไปยังบายศรี นาค และตัวหมอขวัญเองในขณะที่เวียนเทียน เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ

๔. การผูกข้อมือ (มัดข้อต่อแขน) พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ของนาคจะผูกข้อมือให้แก่ นาค

๕. การกล่าวสู่ขวัญ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีสู่ขวัญภาคแบบธรรมนิยมไทยพวนผสมกับธรรมนิยมไทย

๖. การเวียนเทียน หมอขวัญอธิบายเรื่องการเวียนเทียนรอบวงไปทางขวาว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้มนุษย์รู้สึกปลงในชีวิตอันไม่เที่ยงแท้ที่ย่อมมีเกิด แก่ เจ็บ และตาย

ขั้นตอนการเวียนเทียนนั้น หมอขวัญจุดเทียนชัย และนำแว่นเทียน ๓ แว่น มาจุดที่เทียนชัยซึ่งถือว่าเป็นเทียนที่ศักดิ์สิทธิ์ นำแว่นเทียนวนขวารอบบายศรีพร้อมกันทั้ง ๓ แว่น แล้วจึงนำมาปักไว้ที่ขันข้าวสารดังเดิม จากนั้นหมอขวัญหยิบแว่นเทียนขึ้นมาครั้งละ ๑ แว่น ทำท่าวิกแว่นเทียนออกจากตัวเอง ๒ ครั้ง และปิดควันเทียนเข้าหานาค ๑ ครั้ง ขณะทำท่าวิกแว่นเทียนครั้งแรก จะกล่าวคาถาบาลีว่า "พุทธังชัยยะมังคะลัง" จากนั้นหมอขวัญจะส่งแว่นเทียนให้กับผู้ร่วมพิธีที่นั่งอยู่ทางซ้ายมือ ขณะหมอขวัญทำท่าวิกแว่นเทียนครั้งที่สองจะกล่าว "ธัมมังชัยยะมังคะลัง" ขณะหมอขวัญทำท่าวิกแว่นเทียนครั้งที่สามจะกล่าว "สังฆังชัยยะมังคะลัง"^{๑๕}

^{๑๕} สัมภาษณ์ พุ่ม โอสถานนท์, ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

ระหว่างที่ผู้ร่วมพิธีเวียนเทียนรอบวง ๓ รอบ จะมีการร้องเพลงเวียนเทียน ประกอบ ส่วนหมอขวัญจะหยิบห่อผ้าคลุมบายศรีวนขวารอบบายศรี ๓ รอบ แล้วส่งให้นาครับในท่าประนมมือรับ จากนั้นหมอขวัญจะผสมดินสอพองกับน้ำอบสำหรับเจิมนาค ถ้าขนาดวงเวียนเทียนมีขนาดใหญ่ หมอขวัญก็จะมีเวลาว่างมากพอสำหรับทำพิธีเสีแม่เชื้อ

เพลงเวียนเทียน มีรายละเอียดเหมือนกับพิธีสูขวัญนาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทย แต่แตกต่างกันที่จำนวนคำในแต่ละวรรคจะมี ๕-๑๒ คำ

๗. การป้อนควันเทียน เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบ หมอขวัญจะลุกขึ้นหยิบเทียนชัยบนยอดบายศรีลงมามีรวมกับแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น ร้องด้วยใบพลู ๙ ใบ ทำท่าไลไฟขึ้นบายศรี ๑ ครั้ง เป่าเทียนทั้งหมดให้ดับ แล้วป้อนควันเทียนเข้าปากนาค หมอขวัญจุดเทียนชัยและแว่นเทียนทำท่าไลไฟขึ้นบายศรี ดับเทียน และป้อนควันเทียนเข้าปากนาค ๓ ครั้ง การป้อนควันเทียนเข้าปากนาคครั้งสุดท้าย หมอขวัญทำท่าไลไฟขึ้นบายศรีทางซ้าย ขวา และตรงกลางของหมอขวัญ ตามลำดับ เพื่อไล่เก็บ "ขวัญ" ให้กลับเข้าไปในตัวนาค และให้ควันเทียนเข้าไปชำระมลทินภายในจิตใจของนาคให้หมดสิ้น

๘. การตักขวัญและการป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน หลังจากหมอขวัญป้อนควันเทียนเข้าปากนาคครบ ๓ ครั้งแล้ว หมอขวัญจะใช้ช้อนทำตักกลมใส่ในลูกมะพร้าวอ่อน เรียกว่า "ตักขวัญ" โดยเดินรอบบายศรีเพื่อตักขวัญจากบายศรีชั้นล่างสุดขึ้นไปสู่บายศรีชั้นบนสุด ๓ ครั้ง การตักขวัญครั้งสุดท้าย หมอขวัญจะหยิบไข่ต้มบนยอดบายศรี เลือกเอาแต่ไข่แดงผสมกับน้ำมะพร้าวอ่อน แล้วป้อนให้นาคกิน ๓ ครั้ง เพื่อนำขวัญของนาคเข้าสู่ร่างกายและชำระล้างสิ่งชั่วร้ายภายในตัวนาคให้หมด

๙. การเจิม หมอขวัญนำแป้งเจิมที่ผสมไว้ในระหว่างขั้นตอนการเวียนเทียนมาเจิมตรงกลางหน้าผาก ไหล่ซ้าย และไหล่ขวา ของนาค ตามลำดับ ขณะเจิมหมอขวัญจะกล่าวคาถาบาลีไปพร้อมกัน

๑๐. การเสีแม่เชื้อ หมอขวัญเชื่อว่า "แม่เชื้อ" เป็นผีประเภทหนึ่งที่ปกป้องดูแลมนุษย์ตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์จนเสียชีวิต แม่เชื้อมีทั้งสิ้น ๗ ตน ดังนั้นเมื่อมีการบวช ซึ่งถือว่าเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของผู้ชาย จึงควรบอกกล่าวให้แม่เชื้อประจำวันเกิดของนาคได้รับรู้ เพราะถือว่าเป็นผู้มีพระคุณ โดยหมอขวัญจุดธูป เทียน ที่มะพร้าวเสีแม่เชื้อ ถือไปวางใกล้กับศีรษะของนาค จากนั้นหมอขวัญบอกให้นาคกล่าวคำเสีแม่เชื้อตามที่หมอพรบอก ดังความที่ว่า

"แม่ชื่อวันอาทิตย์ ชื่อแม่จิตรลาวัลย์ แม่ชื่อวันจันทร์ ชื่อแม่นางนงคราญ แม่ชื่อวันอังคาร ชื่อนางยักษ์บริสุทธิ์ แม่ชื่อวันพุธ ชื่อนางสามลัทศ แม่ชื่อวันพฤหัสบดีชื่อนางกาโลทุก แม่ชื่อวันศุกร์ ชื่อนางยักษ์นงเยาว์ แม่ชื่อวันเสาร์ชื่อนางเอกาโลย ต้องชื่อแม่ชื่อผู้ใด ขอให้มารับ เร็วพลัน"^{๑๑}

เมื่อนาคกล่าวคำเสียแม่ชื่อจบ หมอขวัญจะนำลูกมะพร้าวเสียแม่ชื่อวนวารอบศีรชะนาค ๓ รอบ แล้วจึงมอบให้ผู้ร่วมพิธีคนใดคนหนึ่งนำไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้ ถ้าประกอบพิธีที่บ้านก็แขวนไว้ตามกิ่งไม้ภายในบริเวณบ้าน ถ้าประกอบพิธีที่วัดก็ให้แขวนไว้ตามกิ่งไม้ภายในบริเวณวัด

๑๑. การมอบห่อผ้าคลุมบายศรี ห่อผ้าคลุมบายศรีที่ห่อตอง ๓ ยอด นาคจะมอบห่อผ้าคลุมบายศรีให้พ่อแม่ แล้วกราบพ่อแม่ ๓ ครั้ง พ่อแม่ของนาคเก็บห่อผ้าคลุมบายศรีไว้บนที่สูงภายในบ้านเป็นเวลา ๓ วัน หลังจากนั้นจึงนำไปลอยน้ำหรือทิ้งไว้ใต้ต้นไม้หรือที่เชื่อว่าจะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัวของนาค

๑๒. นาคกล่าวคำขอขมา หมอขวัญโยงม้วนสายสิญจน์จากพานที่ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน หรือธูปเทียนแพ ที่นาคประนมมือถือไปยังผู้ร่วมพิธี ผู้ร่วมพิธีทุกคนจะนั่งประนมมือ จากนั้นนาคจะกล่าวคำขอขมา ดังความที่ว่า

"นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

ข้าพเจ้าขอลาบวช เพื่อผนวชเฝ้าพระธรรมจำพรรษา เจริญรอยตามเบื้องบาทของพระศาสดา แทนคุณค่าของพ่อแม่แม่ผละบุญ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม กรรมทั้งสามนี้ ข้าพเจ้าได้สบบประมาทพลาดลั้งไป ต่อหน้ากิติ ลับหลังกิติ ที่ได้เจตนาที่ดี ที่ไม่ได้เจตนาที่ดี โปรดอโหสิกรรมนั้นให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเทอญ (นาคกราบ ๓ ครั้ง พร้อมกับผู้ร่วมงานกล่าวคำว่า "สาธุ") *

เมื่อนาคกล่าวคำขอขมาจบ นาคจะกราบพ่อแม่ ๓ ครั้ง ส่วนผู้ที่มาร่วมพิธีจะร่วมนำเงินทำบุญให้นาคเพื่อให้นาคนำเงินไปทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา

^{๑๑} สัมภาษณ์ พุ่ม ไชยสถานนท์, ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

* คำนาคกล่าวขอขมาในพิธีสู่ขวัญนาค ที่ศาลาการเปรียญ วัดบ้านเลื้อย หมู่ ๒ บ้านเลื้อย ตำบลเมืองเก่า อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, กล่าวโดยนายวุฒิพงษ์ ต้นสุวรรณ, ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

๑. บทสุชัฎฐ

บทสุชัฎฐในพิธีสุชัฎฐนาถแบบธรรมเนียมไทยที่ได้มามี ๑ ส่วนวน
ได้แก่ ส่วนวนมุขปาฐะของนายพุ่ม ไอลถานนท์

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นร้อยยาวภาษาไทย ที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรค
และมีสัมผัสระหว่างวรรคที่ไม่แน่นอน ตลอดจนมีคาถาบาลีแทรกในบทเริ่มต้นและบทจบ .

โครงสร้างบทสุชัฎฐนาถส่วนวนมุขปาฐะ (ภาษาไทย) ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้ "บทสัคเค" ที่เป็นคาถาบาลี และบทสัคเคแปล
(อย่างย่อ)

๑.๑ บทสัคเค ดังความที่ว่า

"มะริตตะวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา

อะวิกขิตตะจิตตา ปะริตตัง ภาณันตุ

สัคเค กาเม จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมาน

ที่เป รัฎฐู จะคาเม ตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมะหิ เขตเต

ภุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักชะคันธัพพะนาคา

ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมสุณันตุ

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา"^{๑๒}

๑.๒ บทสัคเคแปล (อย่างย่อ) หมอชัฎฐได้ตัดส่วนที่เป็น
คาถาบาลีออก และสรุปความกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น เทพเจ้า เทวดา เป็นต้น ให้มา
ร่วมพิธี และช่วยนำข่าวการบวชนี้ไปบอกแก่ญาติที่เสียชีวิตไปแล้วให้มารับส่วนบุญกุศลนี้ด้วย
ตลอดจนอวยพรให้เจ้าภาพ ดังความที่ว่า

"ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญท่านผู้ประเสริฐยอดยิ่งกว่ามนุษย์
ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญท่านเทพดาซึ่งสิงสถิตอยู่เบื้องบน ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญท่านทำวันเทเวศ

^{๑๒}บทสุชัฎฐนาถ ส่วนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๒.

มิ่งขอบเขตจักรวาล จงมายังสโมสรรสันนิบาต ด้วยถ้อยคำข้าพเจ้าประกาศอัญเชิญ จงไปบอกแก่
หมู่ญาติของพ่อเนาคที่ล้มหายตายจากไปได้รับทุกข์เวทนา ขอจงมารับเอาส่วนกุศลผลบุญพระราช
ที่พ่อเนาคจะบรรพชาแผ่เมตตาจิต เพื่อที่จะอุทิศในวันพรุ่งนี้ ขออวยชัยสวัสดิ์แก่ท่านเจ้าภาพผู้
เรื่องศรี ลั่นฆ้องขึ้นสามที ใครเสียงดีให้ร้องช่วยอวยชัย (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)^{๑๘}

๒. บทสอนนาค มีเนื้อหากล่าวสอนนาคให้ตั้งใจปฏิบัติธรรม และอยู่ใน
วินัยสงฆ์ ดังความที่ว่า

"ศรี ๆ สิทธิเตโชชัย สิริพระมงคล ข้าพเจ้าจะขอเชิญขวัญพ่อเนาค
หน่อนฤบวรผู้เป็นเหล่ากอพระทศพล ได้ตั้งมั่นในการกุศลอันประเสริฐ ล้ำเลิศในเนกขัมมบารมี
เทพยเจ้าในทิศทั้งสี่ มีพระภูมิเจ้าที่แม่ธรณีแม่พระคงคา ต่างก็พากันโสมนัสสาธุอนุโมทนา สิบนิ้ว
ยกมือขึ้นวันทา ซึ่งพ่อเนาคจะได้ลาเพศฆราวาส จะทรงผ้ากาสาวพัสตร์ในวันพรุ่งนี้ จะเดินทาง
ตามพระชินสีห์ ถือขรรค์ตีฆ้องม่านตัดห้วงบ่วงสงสาร หมายมั่นพระโพธิญาณในเบื้องหน้า หวัง
การบรรพชาอุปสมบท ไม่ย่อท้อริ้นทศ ตั้งใจรักษาสิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ นับว่าพ่อเนาคเอ๋ย
พ่อได้เป็นหน่อเนื้อเชื้ออริยวงศ์ชินโนรส ได้สละบทในทางโลกีย์ ไม่ไยดีในทางฆราวาส ไม่ประมาท
มัวเมาในกามฉันทะ พ่อเนาคเอ๋ย พ่อจึงได้ตั้งสติสัมปชัญญะ มานะบวชเป็นองค์เป็นพระสงฆ์ใน
พระพุทธศาสนา"^{๑๙}

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหากล่าวถึงจุดประสงค์ของการบวชเพื่อทดแทน
พระคุณของพ่อแม่ ทำให้นาคระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ที่ได้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมา ดังความที่ว่า

"...วันพรุ่งนี้พ่อก็จะเป็นสมณะเป็นพระภิกษุสงฆ์ นับว่าพ่อเนาคเอ๋ย พ่อ
ได้เป็นหน่อเนื้อเชื้ออริยวงศ์ของพระสัมมา มือซ้ายจะจุ่งพระมารดามือขวาจะจุ่งพระบิดาเข้าโบสถ์
พ่อเนาคเอ๋ย พ่อจะได้บวชโปรดแทนคุณบิดรและมารดา ที่ได้เลี้ยงพ่อเนาคมาจนชันษาครบยี่สิบปี
พ่อจะต้องบวชใช้หนี้คุณค่าน้ำนมของพระมารดา"^{๒๐}

๓. บทเฝ้าขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญของนาคที่หนีไปอยู่ตาม
สถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมา และเกลี้ยกล่อมขวัญให้มาประพฤติธรรมร่วมกับนาค ตลอดจนกล่าว
พรรณนาเครื่องบวช บายศรี วงดนตรี และพ่อแม่ เพื่อล่อให้ขวัญกลับมา ดังความที่ว่า

^{๑๘}บทสูขวัญนาค ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๒.

^{๑๙}บทสูขวัญนาค ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้าเดียวกัน.

^{๒๐}บทสูขวัญนาค ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๓.

“ขวัญพ่อนาคเอ๋ย ขวัญพ่อย่าได้ละเลยไปเที่ยวสัญจรในดงดอนแนวป่า
ทุ่งไร่ปลายนาป่าหิมพานต์ป่าหิมเวศ ขวัญพ่อนาคเอ๋ย ขวัญพ่อย่าหลงไปในดงอันธพาล ขวัญพอ
จงมายึดมั่นสมณเพศ ทางนี้เป็นทางวิเศษประเภทพรหมจรรย์ จะดับเสียซึ่งชาติชราพยาธิ
มรณสัญญาณ จะถึงซึ่งพระนิพพานอันเกษมศรี ขวัญพ่อนาคเอ๋ย ขวัญพ่อย่าหลีกหนี และเชิญ
มาชมบายศรีอันงามสง่าของโหราพฤตมาจารย์ สมมติว่าในพระสุเมรุราช เชิญมาชมผ้าอันขาว
สะอาด คือผ้าไตรสังฆาฏิและจีวรสบง พ่อนาคเอ๋ย พ่อจะได้สวมทรงแสนจะสุขพระส้าราญ มีทั้ง
เครื่องอัฐบริขารในการที่จะใช้สอย งามหยดย้อยเสียยิ่งนัก ขวัญพ่อนาคเอ๋ย ขวัญพ่อย่าไปไหน
เลย เชิญมาชมบิดาและมารดาวงศ์คณาญาติ เชิญมาชมพิณพาทย์ระนาดฆ้องกลองเครื่องดีดสี
ตีเป่าร้องประโคมขาน ขวัญพอจงขึ้นบานในเนกขัมมบารมี...”^{๒๐}

๔. บทขอพร มีเนื้อหากล่าวขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ปกป้อง
คุ้มครองนาคให้พ้นจากอันตรายต่าง ๆ และอวยพรให้นาคบวชเรียนอย่างมีความสุข ดังความที่ว่า

“ด้วยอานุภาพของคุณพระศรีรัตนตรัยและพระสยามเทวาธิราช และ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ปกป้องอยู่ในสถานที่นี้ พร้อมทั้งกราบอาราธนาบุญฤทธิ์ของหลวงพ่อยิ้ม
และหลวงพ่อกุศลโสธร จงได้โปรดประทานพรคุ้มครองป้องกันภัย อันตรายใด ๆ ออย่าได้ย่ำยีบิฑา
ขอให้พ่อนาคจงบวชสำเร็จ สำเร็จ สำเร็จ เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พุทธังกรรมสิทธิ ธัมมัง
กรรมสิทธิ สังฆังกรรมสิทธิ อายุ วัฒน โณ สุขัง พลัง ลั่นฆ้องสักสามที ใครเสียงดีให้ร้องช่วยอวยชัย
(ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๒๑}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี ห้ามประกอบพิธีในวันข้างขึ้นและ
แรม ๑๔ ค่ำ และ ๑๑ ค่ำ เพราะไม่เป็นวันมงคลตามคำกล่าวที่เชื่อสืบต่อกันมาว่า “บวช ๑๔
นารี ๑๑” ซึ่งหมายถึง ห้ามประกอบพิธีที่เกี่ยวกับการบวชและการแต่งงานในวันดังกล่าว

๒. ความเชื่อว่าต้นจิกเป็นไม้มงคล กิ่งจิกที่ใช้ไหว้ครูแทนดอกไม้ เชื่อว่า
เป็นไม้มงคล กล่าวคือ ในพุทธประวัติ หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ที่ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว
ได้ทรงย้ายไปประทับอยู่ใต้ต้นจิกเป็นเวลานาน ๗ วัน ในระหว่างที่ประทับอยู่ใต้ต้นจิกนั้นเกิดฝนตก

^{๒๐}บทสุขวัญนาค จำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๓.

^{๒๑}บทสุขวัญนาค จำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้าเดียวกัน.

จึงมีพญานาคตนหนึ่งเข้ามาแผ่พังพานปกป้องพระพุทธเจ้าจากฝนนาน ๗ วัน ได้ตั้งจิตนั้น

๓. ความเชื่อว่าขวัญสามารถเรียกกลับมาได้ และขวัญของนาคจะกลับมาสิงอยู่ที่บายศรี ดังนั้นเมื่อถึงขั้นตอนการบิณฑบาตวันเพ็ญ หมอขวัญจึงทำท่าไล่ไฟขึ้นบายศรีเพื่อไล่เก็บขวัญแล้วบิณฑบาตเข้าสู่ตัวนาค หรือขั้นตอนการตักขวัญและบิณฑบาตมะพร้าวอ่อน หมอขวัญเชื่อว่าการใช้ช้อนทำท่าตักกลมตามชั้นของบายศรีใส่ในลูกมะพร้าวอ่อน คือ "การตักขวัญ" ให้ลงมาอยู่ในมะพร้าวอ่อน เมื่อนาคได้กินน้ำมะพร้าวอ่อนที่ผสมกับไข่แดงแล้ว เชื่อว่า "ขวัญ" จะกลับเข้าสู่ตัวนาคหมด

๔. เชื่อว่าใบพลู ที่ลงคาถาบาลีกำกับไว้ ๙ ใบ ใช้สำหรับพรมน้ำมนตร์ จะช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกไป และป้องกันไม่ให้พวกภูตผีปีศาจเข้ามารบกวนในขณะประกอบพิธี

๕. เชื่อว่าถ้าผู้หญิงท้องแก่ได้กินไข่ต้มบนยอดบายศรี จะทำให้คลอดลูกออกมาได้ง่าย

๖. เชื่อว่ามะพร้าวอ่อนเป็นสิ่งที่ช่วยนำพาขวัญเข้าสู่ตัวนาค และยังช่วยชำระสิ่งชั่วร้ายภายในตัวของนาคให้หมดสิ้นไปได้ ถ้าผู้หญิงท้องแก่ได้ดื่มน้ำหรือกินเนื้อมะพร้าวลูกนี้แล้ว เชื่อว่าจะทำให้คลอดลูกออกมาได้ง่าย

๗. เชื่อว่าการนํามะพร้าวเสียแม่ซื้อไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้ภายในบริเวณบ้านของเจ้าภาพ จะส่งผลให้พืชผลทางการเกษตรของเจ้าภาพที่ปลูกไว้เจริญงอกงามดีและได้ผลผลิตมาก

๑.๑.๓ พิธีสู่ขวัญนาคในพิธีเทศน์สอนนาค

พิธีสู่ขวัญนาคในพิธีเทศน์สอนนาคเป็นพิธีที่ถือปฏิบัติกันทั้งในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า และตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม มาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว แต่ก็มีความแตกต่างกันที่พิธีสู่ขวัญนาคของหมอขวัญที่ตำบลเมืองเก่าจะพบทั้งรูปแบบของพิธีกรรมและบทสู่ขวัญ ส่วนหมอขวัญที่ตำบลหนองยาวจะพบเพียงรูปแบบของพิธีกรรม ซึ่งรูปแบบพิธีกรรมของหมอพรทั้ง ๒ ตำบล นั้นเหมือนกัน เพราะหมอขวัญเกี่ยวข้องเป็นศิษย์และอาจารย์กัน

ก. โอกาสในการประกอบพิธี เหมือนกับพิธีสู่ขวัญนาคแบบธรรมเนียมไทยพวนผสมกับธรรมเนียมไทย และพิธีสู่ขวัญนาคแบบธรรมเนียมไทย

เริ่มต้นด้วยพิธีสงฆ์ คือ พิธีเทศน์สอนนาคโดยพระสงฆ์ พระสงฆ์ที่เจ้าภาพนิยมนิมนต์มาเทศน์สอนนาคนั้น ได้แก่ พระมหาเสริม วัดท่าเกวียน ในตำบลพนมสารคาม และพระครูโสภณพัฒนพิศาล เจ้าอาวาสวัดเมืองแมด ในตำบลเมืองเก่า เนื่องจากมีเนื้อหาในบทเทศน์สอนนาคดีและมีน้ำเสียงห้าว ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของคนไทยพวน เมื่อพระสงฆ์เทศน์สอนนาคจบ หมอขวัญจะประกอบพิธีสู่ขวัญนาคเป็นลำดับต่อไป

ข. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. พิธีเทศน์สอนนาค เริ่มต้นด้วยนาคจุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย จากนั้นหมอขวัญจะกล่าวคำอาราธนาศีลและรับศีลจากพระสงฆ์ และอาราธนาพระสงฆ์กล่าวเทศน์สอนนาคต่อไป พระสงฆ์จะใช้เวลาเทศน์ประมาณครึ่งชั่วโมง ถึง ๑ ชั่วโมง

๒. นาคถวายเครื่องไทยธรรมและกรวดน้ำ เมื่อเทศน์จบแล้ว นาคจะถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ แล้วจึงทำพิธีกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว

๓. พระสงฆ์ให้พร พระสงฆ์ให้พรแก่นาค จากนั้นหมอขวัญจะประกอบพิธีสู่ขวัญนาคเป็นลำดับต่อไป

ภาพที่ ๓๕: พระสงฆ์ขณะเทศน์สอนนาค

สาเหตุที่หมอขวัญต้องประกอบพิธีสู่ขวัญนาคนในพิธีเทศน์สอนนาคนด้วยนั้น เพราะคนไทยพจนานะเชื่อว่าพิธีสู่ขวัญนาคนเป็นพิธีสำคัญของนาคนที่ต้องถือปฏิบัติเพื่อเรียกเอา “ขวัญ” ของนาคนให้กลับมา เพราะมีเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนการประกอบพิธีที่สามารถเรียกขวัญของนาคนให้กลับมาได้ ซึ่งไม่มีในพิธีเทศน์สอนนาคน แตกต่างจากกลุ่มคนไทยและไทยเขมรที่ไม่มีพิธีทำขวัญนาคนในพิธีเทศน์สอนนาคน มีแต่เพียงพิธีเทศน์สอนนาคนเพียงอย่างเดียว เพราะต้องการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในเรื่องเครื่องประกอบพิธีทำขวัญนาคน

รายละเอียดของผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธี ขั้นตอนในการประกอบพิธี บทสู่ขวัญ ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีเหมือนกับพิธีสู่ขวัญนาคนแบบธรรมนิยมไทย ยกเว้นรายละเอียดของบทสู่ขวัญที่อาจมีเนื้อหาแตกต่างกันบ้าง ตลอดจนความสั้นยาวของเนื้อความที่ไม่เท่ากัน เนื่องจากขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ภูมิภาคของหมอขวัญ ความต้องการของเจ้าภาพ ความสนใจฟังของผู้ร่วมพิธี และระยะเวลาในการประกอบพิธีที่กำหนดไว้แล้ว จึงทำให้บทสู่ขวัญนาคนแต่ละสำนวนของหมอขวัญคนเดียวกัน มีเนื้อหาและความสั้นยาวของเนื้อความแตกต่างกัน ซึ่งหมอขวัญใช้วิธีตัดความ และเพิ่มความ ดังตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างบทสู่ขวัญนาคนในพิธีสู่ขวัญนาคน* และบทสู่ขวัญนาคนในพิธีเทศน์สอนนาคน**

สำนวนมุขปาฐะของนายพุ่ม โอสถานนท์

๑.๒ พิธีสู่ขวัญทิดสีกใหม่

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

หลังจากทำพิธีสักพระที่วัดในตอนเช้าเวลาประมาณ ๘.๐๐ น. แล้ว ทิดสีกใหม่จะให้ผู้หญิงงมมือลงมาจากหัวบันไดกุฎี เพื่อป้องกันไม่ให้แมงกะเดิดซึ่งเป็นผีที่สิงสถิตอยู่ที่หัวบันไดเอาตัวทิดสีกใหม่ไปอยู่ด้วย*** เมื่อทิดสีกใหม่เดินทางกลับมาถึงเรือนในเวลาประมาณ ๙.๐๐ น. จะประกอบพิธีสู่ขวัญทิดสีกใหม่บนเรือน บางครอบครัวอาจจะประกอบพิธีหลังจากวันที่สักพระไปแล้ว ๒-๓ วัน การประกอบพิธีสู่ขวัญทิดสีกใหม่ใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที

ฤกษ์การสักพระและการประกอบพิธีสู่ขวัญทิดสีกใหม่ จะประกอบพิธีในเดือนคู่ เช่น เดือน ๒ เดือน ๔ เดือน ๖ เป็นต้น ส่วนวันที่ใช้ประกอบพิธีนั้นสามารถประกอบพิธีได้ทุกวัน

*ดูเพิ่มเติมที่บทสู่ขวัญนาคน สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๒-๔๙๓.

**ดูเพิ่มเติมที่บทสู่ขวัญนาคน สำนวนที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๔-๔๙๖.

***ดูรายละเอียดความเชื่อเรื่องแมงกะเดิดเพิ่มเติมที่บทที่ ๒, หน้า ๕๖.

ยกเว้นวันแรม ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นคืนเดือนมืด หมอขวัญถือว่าเป็น "คืนเดือนดับ" ที่ห้ามประกอบพิธี

ปัจจุบัน กลุ่มคนไทยพวนในตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ยังคงถือปฏิบัติ อยู่ ส่วนกลุ่มคนไทยพวนในตำบลเมืองเก่า นั้น หมอขวัญได้ตัดลดขั้นตอนการประกอบพิธีเหลือ เพียงการผูกข้อมือเท่านั้น

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. ทิดสี่กใหม่

๒. หมอขวัญ

๓. พ่อแม่ และพ่อเฒ่าแม่เฒ่า (ปู่ย่าตายาย) ของทิดสี่กใหม่ประมาณ ๗-๘ คน

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาชขวัญ) ประกอบด้วย

๑. ขันไหว้ครู หรือขันห้า มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธี สู่ขวัญนาค

๒. เครื่องเช่น สำหรับเช่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายตลอดจนผีปู่ย่าตายาย ได้แก่ เหล้า ๑ ขวด และไก่ ๑ ตัว

๓. พาชขวัญ ๑ ใบ ใส่บายศรีปากชาม ๑ ใบ* ขนมล้อมแล้ม ขนมตาควาย และ ขนมต้มแดง อย่างละ ๒ ถ้วย ข้าวต้มมัด ๒ มัด หรือ ๑ มัดที่แบ่งออกเป็น ๒ ซีก และกล้วย ๒ ลูก

๔. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือทิดสี่กใหม่

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธี สู่ขวัญนาค

๒. การกล่าวสู่ขวัญ หมอขวัญกล่าวบทสู่ขวัญทิดสี่กใหม่หลังจากปักธูปที่ เครื่องเช่นและพาชขวัญแล้ว ขณะที่หมอขวัญเริ่มกล่าวบทสู่ขวัญ ทิดสี่กใหม่จะนำมือทั้งสองข้าง แตะที่พาชขวัญไว้ตลอดจนหมอขวัญกล่าวบทสู่ขวัญจบ

๓. การผูกข้อมือ (มัดข้อมือต่อแขน) ผู้ร่วมพิธีที่ประกอบด้วย หมอขวัญ พ่อแม่ และ พ่อเฒ่าแม่เฒ่า จะผูกข้อมือทิดสี่กใหม่พร้อมกับกล่าวเรียกขวัญของทิดสี่กใหม่ให้กลับมา ตลอดจน

*หมอบางคนใช้บายศรีปากชาม ๒ ใบ

อวยพรให้ทิดสี่กใหม่มีความสุขความเจริญ ผู้ร่วมพิธีบางคนจะมอบเงินให้แก่ทิดสี่กใหม่ไว้เป็นทุน
ทำมาหากิน

จ. บทสุขขวัญ

บทสุขขวัญทิดสี่กใหม่ที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๓ จำนวน แบ่งเป็น จำนวนมุขปาฐะ
๒ จำนวน และจำนวนลายลักษณ์ ๑ จำนวน

จำนวนมุขปาฐะ ๒ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนนายพุ่ม ไอสถานนท์
๒. จำนวนนายสุวรรณ เหนี่ยงทอง

จำนวนลายลักษณ์ ๑ จำนวน ได้แก่ จำนวนจากกระดาษจดบทสุขขวัญทิดสี่กใหม่
ได้มาจากนายสุนทร ยะอนันต์

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นฮ่ายภาษาพวน ที่ไม่จำกัดจำนวนคำในแต่ละวรรค มี
สัมผัสระหว่างวรรคไม่สม่ำเสมอ และจบด้วยคาถาบาลี

โครงสร้างบทสุขขวัญทิดสี่กใหม่

๑) โครงสร้างบทสุขขวัญทิดสี่กใหม่จำนวนมุขปาฐะ ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลี โดยใช้ "บทสัคเค" ดังความที่ว่า

"นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

สัคเค กามะ จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมานะ

ทีเป รัฏฐะ จะคามะ ตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมะหิ เขตเต

ภุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักชะคันธัพพะนาคา

ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมสุณันตุ

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา"^{๒๓}

^{๒๓}บทสุขขวัญทิดสี่กใหม่ จำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๙.

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล และบรรยากาศภายในพิธีที่ประกอบด้วย ผู้เข้าร่วมพิธี และเครื่องประกอบพิธี ดังความที่ว่า

“ศรี ศรี สิทธิชัยยะมังคะลาคาถาพะพร อุตตะลาลือเดชา วันนาพาวิเศษคำคุณคง
สัพพัญญูรงแก่นแก้ว ผัดผ่านแผ้วอ่อนอวยขาม ฮอยเฮ็ดตามมาช่วย ทางโตมาช่วยเฮือ ทางเหนื่อ
มาช่วยสร้าง สองฝ่ายช่างมาช่วยดอกไม้แหละเงินคำแก่เจ้าเยอ โตกอันนี้แม่นโตกไมจันท์นั ซัน
อันนี้แม่นซันไม้แก้ว ตกแต่งแล้วจึงไดเอามาใส่พา บาครีตักแต่งดีเคื่องพ้อม เฒ่าแกมานังลอมกัน
อยู่ชอนลอน หนับแต่คนเท่านั้นมายกพาขวัญเฮากะบ่อพอ หนับแต่คนเท่านั้นมา ยอพาขวัญเฮากะ
บ่อได้ เฮาจักเงินเอาพะแก่ไทผู้บุญมีมาเยอ มาช่วยยกพาขวัญเฮาให้ท่วมอีก มาช่วยยกพาเฮา
ให้ท่วมเก่า...”^{๒๔}

๓. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล และอวยพรให้ติดสิกใหม่อยู่
อย่างมีความสุขและมั่นคงเหมือนดังภูเขาและพระอาทิตย์ตราบจนแก่เฒ่า ดังความที่ว่า

“เจ้าพูใหญ่เพิ่นก็ว่าดีดีก็ดีมีอนี สังกาดขึ้นฮวยมือก้อขึ้นมีอนี ฟ้าแจ้งขึ้นปีใหม่ก้อ
ขึ้นมีอนี เจ้าผู้ใหญ่ขึ้นนังเมืองก้อขึ้นมีอนี ย้อมคำแดงขึ้นช่าก้อขึ้นมีอนี มีอนีแม่นมีอดี ปีนีแม่น
ปีหมั่น ให้เจ้าหมั่นกิงภูเขาแอน ให้เจ้าหมั่นกิงแก่นเขาจัน ให้เจ้าหมั่นกิงแสงตะวันดวงกา...”^{๒๕}

เป็นที่น่าสังเกตว่า บทให้พรของบทสู่ขวัญติดสิกใหม่สำนวนที่ ๑ ของนายพุ่ม
โอสถานนท์ มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเหมือนกับเนื้อหาของบทให้พรในบทสู่ขวัญบ่าวสาว* ของตนเอง
หมอขวัญอธิบายว่า เนื่องจากบทให้พรของบทสู่ขวัญบ่าวสาวตอนดังกล่าวมีเนื้อหาอวยพรที่ดี จึง
ตัดความมาแทรกในบทให้พรของบทสู่ขวัญติดสิกใหม่ ดังความที่ว่า

“...เจ้านอนหลับเฮอเจ้าได้เงินหมื่น เจ้านอนตื่นเฮอเจ้าได้เงินลาน ออกนอกบ้าน
ให้เจ้าปากเป็นเงินเป็นทอง จะนีกเงินก้อนให้เงินไหลมากอง จะนีกถ่องก็ให้ไหลมาเป็นกอง อย่า
ได้ให้มีความเดือนฮ้อน ให้ชุกกายชุกใจ ขอให้สมดังความปรารถนา ขอให้มิโรงช้างโรงม้า
มีฉางข้าวฉางเกลือ ให้มีคลังเสื้อคลังผ้า ให้มีคลังเงินตรา ส่วยสาอากร เดชะพระพร ขอให้
ได้กับติดสิกใหม่ พุทธรัง กัมมะสิทธิ ธัมมังกัมมะสิทธิ สังฆังกัมมะสิทธิ อายุ วัฒน

^{๒๔} บทสู่ขวัญติดสิกใหม่ สำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๙.

^{๒๕} บทสู่ขวัญติดสิกใหม่ สำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๘-๕๐๐.

*ดูเพิ่มเติมที่บทสู่ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๗.

สุขขัง พลัง”^{๒๖}

๔. บทเหี้ยกขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญของทิดสีกใหม่ที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมามีประจำอยู่ตามอวัยวะภายในร่างกาย อีกทั้งยังกล่าวถึงที่มาของด้ายที่ใช้ผูกข้อมือ การอวยพรให้แก่ทิดสีกใหม่ และจบด้วยคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“...หว่าไ้ขวัญเอย มาเฮาเตาขวัญมาโฮม พูชาจักเงินเอาขวัญทำวชาลีมานอน
เฮียงแม่ เอหิตัดตา เจาจักคอยพะนันอำมา แม่เจ้าเฮี้ยกหาอยู่คี่คอย พอเจ้าเฮี้ยกละฮอยอยู่ชิงหา
เจ้าอย่าหนีไปไพหนาแหละปากกว้าง แสนล้ำช่างลวงหลาย ให้เจ้าได้มาเกิดเมืองคน กวัดแกวงอิ้ว
เป็นปุย ฤกลงมาเป็นเส้น เส้นหนึ่งด้ายพันคำ เส้นหนึ่งคำผิวม่วง เป็นปะดู่จะตั้งบ่งแก้วก่อง
แซงใส ไชยะพะแพแก่ข้าศึกสัดตูในสมพหูเหลืองหล่า ให้เจ้าได้เป็นทะเลงตนไฟฟ้า ให้เจ้าได้ช้อยข้า
ถึงตูดสีดา ให้เจ้าได้เป็นพะหยาลันเกศ พามมะณาเฒ่าถวยพรแล้ว พะบาทเจ้าเอาฟายผูกแขน
แหวนคำเลื่อมเคียนแขนข้าอ่อน พรเติมให้ตัวเจานั่งเมือง ขอให้เฮียงฮุ่งแจ้งแสงส่องพะจันทร์เพ็ง
ขอให้เต็งหัวผียักโชตตายเมี้ยน ปาเพียนเก้าลือชาเหลืองเดช ไต้เฮ็ดฮ่อนยวนยอยอ่อนขาม ขวัญเอย
มาเอย ขวัญแข่งให้มาชมแข่งอยู่ลีลา ขวัญขาให้เจ้าได้มาชมซาอยู่ลีลา ขวัญเบื่องสายให้เจ้าดุง
เดินมา ขวัญตาแหละขวัญคิว ขวัญนิ้วแหละขวัญแขน ขวัญเอวอมบางกุ่มกิว ก็เฮอมาสามือนี้วันนี้
ขวัญทองหัวแหละฮาวนม ก็เฮอมาสามือนี้วันนี้ เจ้ายาได้ไปเที่ยวเหล่นในดง เจ้ายาได้ไปเที่ยวชมใน
ป่า ผนตักเจ้ายาได้ดุงไปนา ฟาฮ้องยาได้ดุงไปไก มาเอยขวัญเอย ขวัญหัวเจ้าไปอยู่นำสวนแดง
แหละสวนออย ก็เฮอมาสามือนี้วันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปอยู่นำเด็กน้อยแหละทางนา ก็เฮอมาสามือนี้
วันนี้ ขวัญเจ้ามาฮอดแล้ว มานั่งมอบสะเก้า ของกินกินอิมแล้ว เฮอเจ้าอยู่มั่นดั่งพะฤษี เฮอเจ้าอยู่
ดีดั่งจอมเขาไกลาด ให้เจ้าอยู่มั่นดั่งพะนครราช สุรตะวันกำหน้าแหละกำหลัง ให้เจ้าโยงกันมาดั่ง
ทรายตุ่น เป็นกุ่มกุ่มดั่งทรายกอง ให้เจ้านองกันมาคือนึ่งทรายไหลแลง เป็นสิ่งแกงเมืองหลวง
ยาไ้สุดยาไ้ขาด ให้เจ้าได้เป็นดั่งแก้วไหลหยาดลงมา วาฮานะจิตดั่ง อะหังจิตดั่ง”^{๒๗}

๒) โครงสร้างบทสู่ขวัญทิดสีกใหม่สำนวนลายลักษณ์ ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลีเหมือนกับบทสู่ขวัญทิดสีกใหม่สำนวน
มุขปาฐะที่ใช้ “บทลัดเค”

^{๒๖}บทสู่ขวัญทิดสีกใหม่ สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๙๘.

^{๒๗}บทสู่ขวัญทิดสีกใหม่ สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๐-๕๐๑.

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล เครื่องประกอบพิธี ดังความ
ที่ว่า

“สี ๆ มือนี่แม่นมือนี่วันชอบมือประกอบวันดี เป็นวันเสดถิมะมุตตะโฆก เพ็นจั่ง
ดีดาหังตคแตงพาขวัน มีทั้งเผือกหัวซันมีทั้งมันหัวซ้อง มีทั้งเข้าต้มและขนมตาควาย มีทั้งเหล่าไก่
พ้อมสับพะสิ่งมวน ผุงลุงตาและพีน้องได้ตบแต่งไว้ต้อนรับเอาขวันเจ้าเนอ...”^{๒๕}

๓. บทเฮียกขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญที่อยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมา
ประจำอยู่ในร่างกายของทิดสี่กใหม่ ดังความที่ว่า

“...มาเนอขวันเอย พอเมื่อถึงเดือนสิบเอ็ดเจ้าก่าคอย พอเมื่อถึงเดือนสิบสอง
มันหากมาฮอดแล้ว เจ้าก็ถ่ายลาสี ค่อยจักเซินพะพุมี่เจ้าทะหวายพรอันปะเสริฐ ว่ามาเยอขวันเอย
ขวันหัวเจ้าไปไฮก็ให้แล่นลีลา ขวันหัวเจ้าไปนาก็ให้มาลีล้าย มาเยอขวันเอย หลือขวันเจ้าไปตคอยู่
ถ่านาง หลือขวันหัวเจ้าไปตคอยู่ธูนาเงือก ก็ให้มามือนี่วันนี้ มาเยอขวันเอย คันแมนขวันเจ้าบ่อมา
ค่อยจักไปเซินพระรักผู้เพนมิลิตชาม ค่อยจักไปเซินพระรามผู้เพนมิลิตเดดเก่งก้าไปน้อมเนี่ยวเอาขวัน
เจ้าเนอ มาเยอขวันเอย คันแมนขวันเจ้าบ่อมา ค่อยจักไปเซินพระนุณุมารผู้เพนมิลิตเดดเก่งก้าไป
น้อมเนี่ยวเอา ขวันเจ้าเนอ มาเนอขวันเอย ขวันเจ้ามาฮอดแล้ว ให้มาลงเล่นชมสูกพาขวัน มาอยู่
เฮือนอยู่ชานที่เจ้าเคยอยู่ มาอยู่อยู่เจ้าเคยนอน มาเนอขวันเอย ให้เจ้ามาเฮือนเสาไม้แก่น มาอยู่
แท่นสะพานมเพียง...”^{๒๖}

๔. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรแก่ขวัญและทิดสี่กใหม่ให้อยู่อย่างมีความสุข
จนตราบเข้าสู่นิพพาน และจบด้วยคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“...ให้เจ้ามาสุขอยู่มันคือตั้งพะสี ให้เจ้ามาสุขอยู่ดีคือตั้งพะเจ้า อยู่ตาบเท้าเข้าสู่
พระนิพพาน ไชยันตุพะวัง ไชยะมังคะลัง ดังนี้แก่ผู้ค่าเทอญ”^{๒๗}

^{๒๕}บทสูกขวัญทิดสี่กใหม่ , ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๘.

^{๒๖}บทสูกขวัญทิดสี่กใหม่ , ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๘-๕๔๙.

^{๒๗}บทสูกขวัญทิดสี่กใหม่ , ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๙.

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามเกี่ยวกับฤกษ์ที่ใช้ประกอบพิธี ห้ามประกอบพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ และเดือนคี่ สาเหตุที่ห้ามประกอบพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ เพราะหมอขวัญถือว่าเป็น "วันเดือนดับ" ซึ่งเป็นวันอัปมงคล ถ้าประกอบพิธีในวันดังกล่าว อาจส่งผลให้ทิดสีกใหม่ไม่มีความสุขความเจริญ ส่วนสาเหตุที่ห้ามประกอบพิธีในเดือนคี่ เพราะเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา ดังปรากฏอยู่ในบทสวดขวัญทิดสีกใหม่สำนวนลายลักษณ์ ความว่า

“...ฝูงงูตาและพี่น้องได้ตบแต่งไว้ต้อนรับเอาขวันเจ้าเนอ มาเนอขวันเอย พอเมื่อถึงเดือนสิบเอ็ดเจ้าก่าคอย พอเมื่อถึงเดือนสิบสองมันหากมาฮอดแล้ว เจ้าก็ถ่ายลาสิค้อยจักเขินพะพุมี่เจ้าทะหวายพรอันปะเสริฐ...”^{๓๐}

๒. เชื่อว่าพาขวัญ ๑ ใบ ที่ใส่บายศรีปากชาม ขนมล่อมแล้ม ขนมตาควาย และขนมต้มแดง อย่างละ ๒ ถ้วย ข้าวต้มมัด ๒ มัด หรือ ๑ มัด ที่แบ่งออกเป็น ๒ ซีก และกล้วย ๒ ลูก จะช่วยล่อขวัญของทิดสีกใหม่ที่หนีไปให้กลับเข้ามาเข้าสู่ตัวของทิดสีกใหม่ด้วยวิธีการใช้มือทั้งสองข้างแตะที่พาขวัญขณะที่หมอขวัญกล่าวบทสวดขวัญทิดสีกใหม่

๓. ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายาย ที่เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมเครื่องเช่น ได้แก่ เหล้า ๑ ขวด และไก่ ๑ ตัว สำหรับเซ่นผีปู่ตายาย เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตายายรับรู้ และเชิญมาร่วมอวยพรให้แก่ทิดสีกใหม่นอกเหนือจากการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

๑.๓ พิธีสู่ขวัญบ่าวสาว

การแต่งงานของคนไทยพวน เรียกว่า “กินดอง” ประกอบด้วยวันหมั้นและวันแต่งงาน วันหมั้น ฝ่ายชายจะหมั้นด้วยสร้อยทอง แหวน ที่บ้านของฝ่ายหญิง ซึ่งคล้ายกับธรรมเนียมปฏิบัติของคนไทย แต่ไม่มีขันหมากหมั้นแบบธรรมเนียมไทย

เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน จะมีการฆ่าวัวและควายเพื่อนำมาทำลาบ แกงเนื้อ และพล่าเนื้อ สำหรับเลี้ยงผู้ร่วมพิธี ตลอดจนนำมาใช้เป็นเครื่องเซ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีปู่ตายายทั้งสองฝ่ายในพิธีแต่งงาน

^{๓๐}บทสวดขวัญทิดสีกใหม่, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๘-๕๔๙.

วันแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเตรียมมะพร้าว กล้วย อ้อย เนื้อหมู ข้าวต้ม และขนมต่าง ๆ ใส่ถาดไว้เป็นคู่ แล้วจึงเดินทางไปที่บ้านของเจ้าสาว เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน ระหว่างการเดินทางไปบ้านเจ้าสาวนั้น เจ้าบ่าวจะเดินถือดาบที่จุดเทียนไว้ที่ปลายดาบไปตลอดทางจนถึงบ้านเจ้าสาว ถือเป็นเคล็ดว่าแสงจากเทียนนั้นจะเป็นแสงสว่างที่นำความเจริญมาสู่ชีวิต บางหมู่บ้านมีธรรมเนียมให้เจ้าบ่าวถือตะเกียง และสะพานดาบ แห และต้องเดินไปบ้านเจ้าสาว ถือเป็นเคล็ดว่าให้คู่บ่าวสาวขยันทำมาหากิน

เมื่อเจ้าบ่าวเดินทางถึงบ้านเจ้าสาว จะยื่นล้างเท้าบนใบตองที่วางบนหินก่อนข้ามธรณีประตู แล้วจึงกันประตูเงิน ประตูทอง และประตูนาค ขณะที่เจ้าบาวนั่งรอฝ่ายหญิงอยู่ในพิธี ถ้าเจ้าสาวไม่ยอมออกจากห้อง เจ้าบ่าวจะต้องนำเงินไปไถตัวเจ้าสาวออกมาจากห้อง จากนั้นเจ้าบ่าวจึงนำสินสอดมาแสดงให้แก่ฝ่ายเจ้าสาว ซึ่งเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน ค่าสินสอดอยู่ที่ประมาณ ๘๐-๑๐๐ บาท ปัจจุบันค่าสินสอดอยู่ที่ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐-๒๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อฝ่ายเจ้าบ่าวแสดงสินสอดแล้ว จึงประกอบ "พิธีสูขวัญบ่าวสาว" คนไทยพวนบางคนเรียกว่า "พาชขวัญ" ให้แก่คู่บ่าวสาว และพิธีหลังน้ำสังข์เป็นขั้นตอนสุดท้าย

หลังจากเสร็จพิธีแต่งงานแล้ว เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะต้องนำดอกไม้ ฐูป เทียน ไปไหว้ "แม่เตาไฟ" ที่เตาไฟ และ "แม่กะได" ที่หีบบันไดเรือน เพื่อขอขมาที่ได้ใช้และเหยียบย่ำอยู่เป็นประจำ เมื่อเสร็จสิ้นแล้ว คู่บ่าวสาวจะแยกบ้านกันอยู่ ๓ วัน ในวันที่ ๔ หลังจากวันแต่งงาน ฝ่ายชายจะพาฝ่ายหญิงไปไหว้พ่อแม่ของตน ปัจจุบันประเพณีการแต่งงานของชาวไทยพวนดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมเนียมแบบคนไทยไปจนเกือบหมดแล้ว

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ฤกษ์สำหรับประกอบพิธีแต่งงาน นิยมแต่งงานในวันข้างขึ้นเดือนคู่ ได้แก่ เดือน ๑๒ เดือน ๒ เดือน ๔ และ เดือน ๖ แต่นิยมจัดในเดือน ๔ และ เดือน ๖ กันมาก เพราะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. เจ้าบ่าวและเจ้าสาว
๒. หมอขวัญ
๓. พ่อแม่ของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ตลอดจนญาติและเพื่อน แตกต่างจากเมื่อสมัย ๖๐ ปีก่อน ที่จะมีเพียงพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว และพ่อเฒ่าแม่เฒ่า เพียงไม่กี่คน

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาชวีญ) ประกอบด้วย

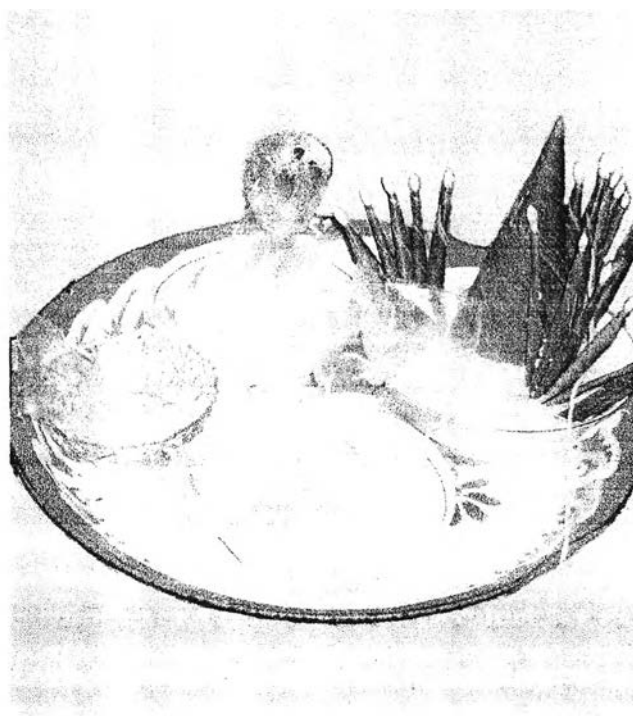
๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธี
สู่ขวัญภาค

๒. เครื่องเซ่น สำหรับเซ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และผีปู่ย่าตายายของคู่บ่าวสาว
ฝ่ายละ ๑ ถาด แต่ละถาดประกอบด้วยอาหารคาวหวาน และผลไม้ ได้แก่ ไข่ ๒ ตัว หมูชิ้นใหญ่
๒ ชิ้น กลัวย ๓ หวี มะพร้าวอ่อน ๓ ลูก วุ้นเส้น ขนมต่าง ๆ เช่น ขนมฝิง ขนมลูกกวาด ถั่วตัด งาตัด
เป็นต้น และเหล้า ๑ ขวด

หมอขวัญบางคนได้นำธรรมเนียมปฏิบัติแบบไทยมาปรับใช้ โดยนำเครื่องเซ่นผีใน
ชั้นหมากเอกและชั้นหมากโท ได้แก่ ไข่ต้ม ขนมจีนหางยาว ห่อหมก และขนมหวาน มาใช้เป็น
เครื่องเซ่นร่วมด้วย

๓. ผ้าไหว้ผี เป็นผ้าขาวขนาดกว้าง ๑ เมตร ยาว ๑ เมตร พับใส่ไว้ในชั้นหรือพาน

๔. พาชวีญ ๒ ใบ สำหรับใช้เรียกขวัญของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว พาชวีญแต่ละใบ
ใส่บายศรีปากชามที่วางไว้บนข้าวสารในชาม ๑ ใบ บนยอดกรวยของบายศรีเสียบไข่ต้ม ๑ ฟอง
เรียกว่า "ไข่ขวัญ" ขนมล่อมแล้ม ๒ ถ้วย ขนมตากววย ๒ ถ้วย และขนมต้มแดง ๒ ถ้วย

ภาพที่ ๓๖ พาชวีญแต่ละใบของคู่บ่าวสาว

๕. ดอกไม้ หรือกิ่งไม้ ๑ กิ่ง สำหรับใช้ในขั้นตอนการพายเหล่า นิยมใช้ดอกพุท
หรือกิ่งทับทิม

๖. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกข้อมือคู่บ่าวสาว

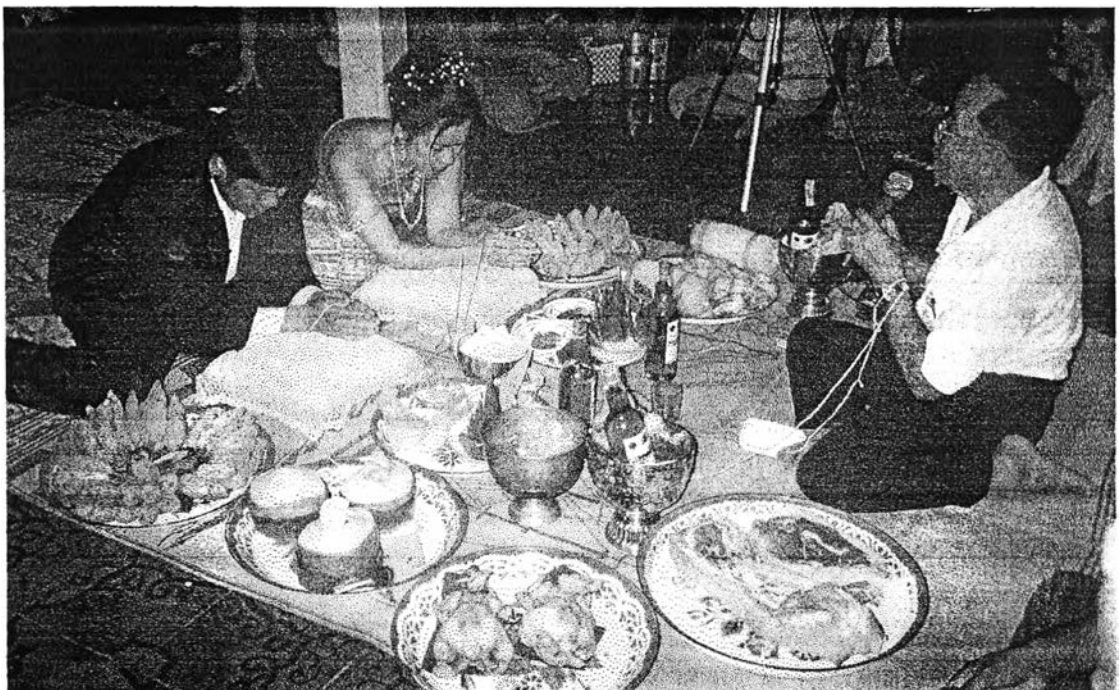
๗. ด้ายสายสิญจน์ ๑ ม้วน สำหรับโยงจากหมอขวัญไปยังคู่บ่าวสาวให้ประนมมือ
ถือไว้ตั้งแต่หมอขวัญกล่าวสู่ขวัญจนจบขั้นตอนการป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนพิธีสู่ขวัญภาค

๒. การไหว้ผี เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจุดธูปคนละ ๑ ดอก ปักไว้ในแก้วที่ใส่ข้าวสาร
และยกพานที่ใส่ผ้าไหว้ผีขึ้นระดับศีรษะพร้อมกันเพื่อไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตลอดจนผีปู่ย่าตายาย
เพื่อบอกกล่าวให้รับรู้เรื่องการแต่งงาน ซึ่งแตกต่างจากเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน ที่ไม่ใช้ผ้าไหว้ผี

๓. การกล่าวสู่ขวัญ หมอขวัญโยงด้ายสายสิญจน์ที่ถือไว้ไปยังคู่บ่าวสาวให้
ประนมมือถือไว้บนหมอนขณะหมอขวัญกล่าวสู่ขวัญ เมื่อหมอขวัญกล่าวบทสู่ขวัญจบ คู่บ่าว
สาวกราบหมอพร ๓ ครั้ง

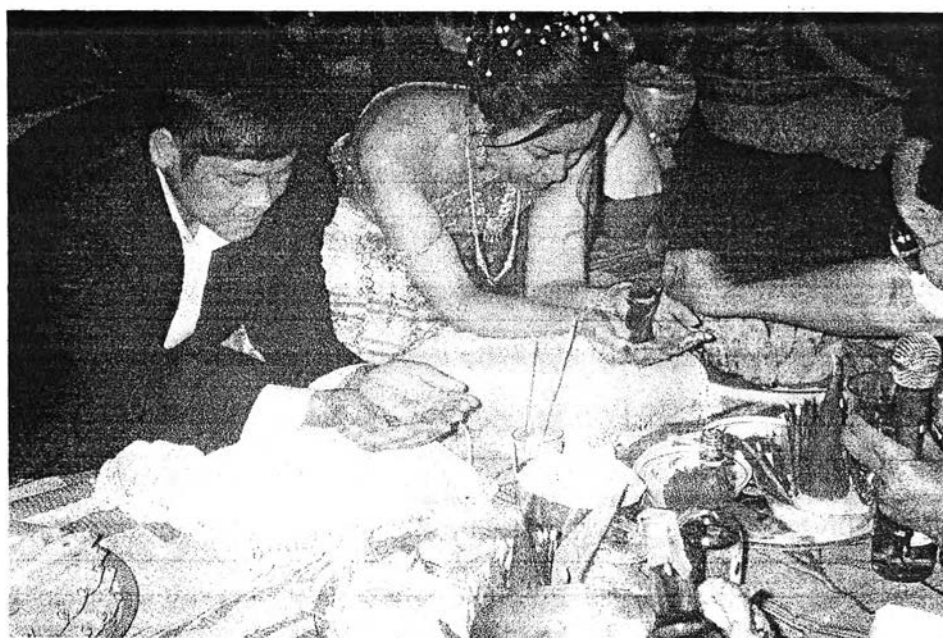

ภาพที่ ๓๗ หมอขวัญขณะกล่าวสู่ขวัญบ่าวสาว

แตกต่างจากเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน ที่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะใช้มือทั้งสองข้าง ถือด้ายสายสิญจน์พร้อมกับตะขุที่พาขวัญของแต่ละคนในระหว่างที่หมอขวัญกล่าวบทสวดขวัญ เพื่อนำขวัญของคู่บ่าวสาวที่อยู่ในพาขวัญผ่านทางมือกลับเข้าสู่ร่างกาย

๔. การฟายเหล่า คำว่า "ฟาย" เป็นภาษาพวน หมายถึง พรหม หรือชั๊ด เมื่อรวมความแล้ว การฟายเหล่า จึงหมายถึง การพรหมเหล่า หรือชั๊ดเหล่ามงคลใส่คู่บ่าวสาว โดยหมอขวัญเทเหล่าใส่แก้ว ๑ ใบ แล้วหยิบดอกไม้หรือกิ่งไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ดอกพุท หรือ กิ่งทับทิมคนเหล่าในแก้ว หมอขวัญบางคนนำเศษเหรียญบาทจับรวมกับดอกพุทหรือกิ่งทับทิมคนกับเหล่าด้วย เชื่อว่าจะทำให้เหล่าเป็นน้ำเงินน้ำทอง ขณะเดียวกันหมอขวัญจะกล่าวบทฟายเหล่า* ไปพร้อมกัน

ในระหว่างหมอขวัญกล่าวบทฟายเหล่า หมอขวัญจะใช้ดอกไม้หรือกิ่งไม้มงคล พรหมเหล่าใส่มือคู่บ่าวสาวซึ่งหงายมือทั้งสองข้างไว้บนหมอน โดยเริ่มพรหมที่มือของเจ้าบ่าวก่อน แล้วจึงพรหมที่มือของเจ้าสาว ตัวคู่บ่าวสาว และบริเวณพิธีโดยรอบ เมื่อหมอขวัญกล่าวบทฟายเหล่าจบ หมอขวัญจะส่งแก้วเหล่ามงคลให้กับเจ้าบ่าวและเจ้าสาวดื่ม ตามลำดับ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว

ภาพที่ ๓๘ หมอขวัญพรหมเหล่ามงคลใส่มือคู่บ่าวสาว

*ดูบทฟายเหล่าเพิ่มเติมที่หน้า ๒๐๙.

๕. การป้อนไชวัญญ หมอขวัญมอบไชวัญญที่เสียบบนยอดบายศรีให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวคนละ ๑ ฟอง จากนั้นคู่บ่าวสาวป้อนไชวัญญออก ต่างฝ่ายต่างหันหน้าเข้าหากัน แล้วป้อนไชวัญญให้ฝ่ายตรงข้ามกิน ขณะป้อนไชวัญญ มือขวาของเจ้าบ่าวจะไขว้อยู่เหนือมือซ้ายของเจ้าสาว

๖. การป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน หมอขวัญนำน้ำมะพร้าวอ่อนใส่แก้ว แล้วใช้ช้อนตักป้อนให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวกินคนละ ๓ ครั้ง โดยเริ่มป้อนเจ้าบ่าวก่อน

ภาพที่ ๓๙ หมอขวัญป้อนน้ำมะพร้าวอ่อนให้คู่บ่าวสาว

๗. การผูกข้อมือ (มัดข้อมือต่อแขน) หมอขวัญผูกด้ายสายสิญจน์ ๒ เส้น ให้เป็นปม ๓ ปม ขณะผูกหมอขวัญจะกล่าวคาถาบาลี เช่น คาถาปิดทวารทั้งเก้า ดังความที่ว่า

“ปิดตุ อูหัง ทวะรัง ปิตตุ อะสังวิสุโล ปุสะพุพะ นะจงโง โมจิงงัง พุทอยู่หน้า
ธาอยู่หลัง อะ ปิตทวารทั้งเก้า นะโมพุททายะ ยะถาพุทโมนะ”^{๓๒}

หมอขวัญผูกที่ข้อมือขวาของเจ้าบ่าวก่อน แล้วจึงผูกที่ข้อมือซ้ายของเจ้าสาว
ขณะที่ผูก หมอขวัญจะปิดด้ายเพื่อ “เอาฮ้ายหนี เอาดีใส่เข้า” โดยเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะคว่ำมือ
หมอขวัญปิดด้ายสายสิญจน์ออกจากตัวคู่บ่าวสาว ขณะปิดก็กล่าวขับไล่สิ่งที่ไม่ดีออกไป จากนั้น
เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะหงายมือ หมอขวัญปิดด้ายสายสิญจน์เข้าหาตัวคู่บ่าวสาว ขณะปิดจะกล่าว
เรียกขวัญและอวยพรให้คู่บ่าวสาว

จากนั้นพ่อแม่ของเจ้าสาว พ่อแม่ของเจ้าบ่าว ญาติ และเพื่อน ตามลำดับ จะเข้า
มาผูกข้อมือให้คู่บ่าวสาว เมื่อผูกข้อมือเสร็จ คู่บ่าวสาวจะมอบของขวัญให้แก่ผู้ผูกข้อมือ
ส่วนมากจะเป็นผ้าขนหนู ส่วนผู้ผูกข้อมือก็จะมอบเงินให้แก่คู่บ่าวสาวไว้เป็นทุนทำมาหากิน

เมื่อเสร็จจากขั้นตอนการผูกข้อมือ หมอขวัญจะประคองให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาว
ลุกขึ้นยืนพร้อมกัน ถือเป็นเคล็ดว่าไม่ให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีอำนาจเหนือกว่า

จ. บทสูขวัญ

บทสูขวัญบ่าวสาวที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๘ จำนวน แบ่งเป็น จำนวนมุขปาฐะ
๕ จำนวน และจำนวนลายลักษณ์ ๓ จำนวน

จำนวนมุขปาฐะ ๕ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนนายสุวรรณ เหนียงทอง (ภาษาพวน)
๒. จำนวนนายพุ่ม โอสถานนท์ (ภาษาไทย)
๓. จำนวนนายบุญอยู่ วิยะบุญ (ภาษาไทย)
๔. จำนวนนายพร้อม ไหมสุวรรณ์ (ภาษาไทย)
๕. จำนวนนายสุนทร ยะอนันต์ (ภาษาไทย)

จำนวนลายลักษณ์ ๓ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนจากหนังสือ “ตำราสูตรขวัญโบราณต่าง ๆ เล่ม ๒” ได้มาจาก
นายบุญรอด อุ่นหะวงค์ (ภาษาพวน)
๒. จำนวนจากสมุดจดบทสูขวัญและคาถาในพิธีต่าง ๆ ได้มาจากนายสุนทร
ยะอนันต์ (ภาษาพวน)

^{๓๒} สัมภาษณ์ บุญรอด อุ่นหะวงค์, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕.

๓. จำนวนจากหนังสือ "พิธีทำขวัญและแห่ต่าง ๆ" ได้มาจากนายพุ่ม โสธานนท์ (ภาษาไทย)

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นบทสູ່ขวัญาคที่มีทั้งภาษาพวนและภาษาไทย ลักษณะคำประพันธ์เป็นร่ายยาว ที่ไม่จำกัดจำนวนคำในแต่ละวรรค มีสัมผัสที่ไม่สม่ำเสมอ และมีคาถาบาลีแทรก โดยเฉพาะในบทเริ่มต้นและบทจบ

โครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาว เนื่องจากพบว่าบทสູ່ขวัญ่าวสาวมีทั้งภาษาพวนและภาษาไทย จึงแบ่งได้เป็น โครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาวจำนวนมุขปาฐะที่เป็นภาษาพวน โครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาวจำนวนมุขปาฐะที่เป็นภาษาไทย โครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาวจำนวนลายลักษณะที่เป็นภาษาพวน และโครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาวจำนวนลายลักษณะที่เป็นภาษาไทย

๑) โครงสร้างบทสູ່ขวัญ่าวสาวจำนวนมุขปาฐะ (ภาษาพวน) ประกอบด้วย

๑. บทขุมนุมเทวดา ใช้บทสัคเคที่เป็นคาถาบาลีเหมือนกับบทสູ່ขวัญิตดล็กใหม่ (ดูที่ภาคผนวก ข. หน้า ๔๙๙)

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล บรรยายเครื่องประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี ดังความที่ว่า

"ศรี ศรี สิทธิชัยยะมังคะลาคาถาพะพร อัดตะลาลือเดช วันนาพาวิเศษคำคุณคง สัพพัญญูรงแก่นแก้ว ผัดผ่านแผ้วอ่อนอวยขาม ฮอยเฮ็ดตามมาช่วย ทางได้มาช่วยเฮือแก่เจ้าเยอ ทางเหนือมาช่วยสร้างแก่เจ้าเยอ ซองฟายช่างมาช่วยดอกไม้แหละเงินคำแก่เจ้าเยอ โดกอันนี้แม่น โดกไม้จันทร์ ชันอันนี้แม่นชันไม้แก้ว ตกแต่งแล้วจึงได้เอามาใส่พา บายศรีตักแต่งเคื่องพอม เฒ่าแก่มานั่งลอมกันอยู่ซอนลอน หนับแต่คนเท่านี้มายกพาขวัญเฮากะบ่อพอ หนับแต่คนเท่านี้มายกพาขวัญเฮากะบ่อได้ เฮาก็จักเซ็นเอาพะแก่นไท้ผู้บุญมีมาเยอ มาช่วยยกพาขวัญเฮาให้ท่วมอีก มาช่วยยกพาขวัญเฮาให้ท่วมเก่า..."^{๓๓}

๓. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล และอวยพรให้คู่บ่าวสาวครองคู่กันอยู่กันอย่างมีความสุขไปตราบจนแก่เฒ่า ดังความที่ว่า

"...เจ้าพู่ใหญ่เพิ่นก่อว่าดีดีกัสมือนี สังกาดขึ้นฮวยมือก่ขึ้นมือนี ฟ้าแจ่งขึ้นปีใหม่ ก่อขึ้นมือนี เจ้าผู้ใหญ่ขึ้นนั่งเมืองก่ขึ้นมือนี ย้อมคำแดงขึ้นช่าก่ขึ้นมือนี มาหว่าขึ้นชานขวางก่

^{๓๓}บทสູ່ขวัญ่าวสาว จำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๒-๕๐๓.

ขึ้นมือนี นางจิกก้อฮักมือนี นกยูงคำขึ้นแถ่นแกวก้อขึ้นมือนี แถ่นแกวขึ้นสูฮังนอนก้อขึ้นมือนี มือนี
 แม่นมือนี ปีนีแม่นปีมัน ให้เจ้าหมั่นกิงภูเขาแถ่น ให้เจ้าหมั่นกิงแถ่นเขาจัน ให้เจ้าหมั่นกิงแสงตะวัน
 ด่วงกา...”^{๓๔}

๔. **บทเหี้ยกขวัญ** มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวที่อยู่ในสถานที่
 ต่าง ๆ ให้กลับมาประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ภายในร่างกาย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงที่มาของด้าย
 ที่ใช้ผูกข้อมือ การอวยพรให้คู่บ่าวสาว การใช้สิ่งของและขนมล่อขวัญให้กลับมา และจบด้วย
 การกล่าวเชิญขวัญให้กลับมาอยู่กับคู่บ่าวสาวอีกครั้ง ซึ่งมีคาถาบาลีแทรกในตอนจบ ดังความที่ว่า

“...หว่าไอ้ขวัญเอย มาเฮาเตาขวัญมาโฮม พูชาจักเซินเอาขวัญทำวชาลีมานอน
 เฮียงแม่ เอิหิตัดดา เจ้าจักดอยพะนันอำมา แม่เจ้าเฮี้ยกหาอยู่คี่คอย พอเจ้าเฮี้ยกละฮอยอยู่ชิงหา
 เจ้าอย่าหว่าหนีไปไพหนาและปากว่าง แสงลำซ่างลวงหลาย ให้เจ้าได้มาเกิดเมืองคน กวัดแกว่งอิว
 เป็นปุยดุยลงมาเป็นเส้น เส้นหนึ่งได้พันคำ เส้นหนึ่งดำผิวผ่อง เป็นประดุกจะดั่งบงแกวกองแสงใส
 ไชยะพะแพแก่ข้าศึกศัตรู ในชมพูเหลืองหล่า ให้เจ้าได้เป็นเจ้าฟาท่านพวง ทะลงตนไพผ่า ให้เจ้า
 ได้ข้อยช่าถึงตุตสีดา ให้เจ้าได้เป็นพะหยาลันเกศ พามมะณาเฒ่าถวยพรแล้ว พะบาดเจ้าเอาฟาย
 ผูกแขน แหวนคำเลื่อมเคียนแขนขำอ่อน พรเติมให้ตัวเจานั่งเมือง ขอให้เฮียงฮุ่งแจ่งแสงส่อง
 พระจันทร์เพ็งขอให้เต็งหัวผียักโชตายเมี้ยน ปาเพียนเก้าลือชาเหลืองเดช ใต้เฮ็ดฮ้องยอนยอย
 อ่อนขาม

ขวัญเอยมาเยอ ขวัญแข่งให้เจ้าได้มาชมแข่งอยู่ลีลา ขวัญขาให้เจ้าได้มาชมขาอยู่
 ลีลาย ขวัญเบื่องซ้ายให้เจ้าดั่งเดินมา ขวัญตาแหละขวัญคิ้ว ขวัญนิ้วแหละขวัญแขน ขวัญเอวบาง
 ก้มกิว ก็ให้มาสามือนีวันนี้ ขวัญของหัวแหละฮาวนม ก็เฮอมาสามือนีวันนี้ เจ้ายาไต่ไปเที่ยวหล่น
 ในดง เจ้ายาไต่ไปเที่ยวชมในป่า ผนตักเจ้ายาไต่ดั่งไปนา ฟาฮ้องยาไต่ดั่งไปโก มาเยอขวัญเอย
 ขวัญหัวเจ้าไปอยู่นำสวนแดงแหละสวนอ้อย ก่อเฮอมาสามือนีวันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปอยู่นำเด็กนอย
 แหละกานา ก่อเฮอมาสามือนีวันนี้ มาเยอขวัญเอย คั่นแม่นขวัญเจ้าบ่อมา เฮาจักเซินเอาคะลีจัน
 แหละสังขีตมาหนีนอมเอาขวัญ นำเอาขวัญเข้ามาสู่ฮูเอื้อ อย่างตูดเตื่อตูดเตื่อมาเทียมคิง

มาเยอของกินดี พอแมแต่งไว้ทา เสื้อแลผ้าแต่งไว้หลายถัน จันมันแหละดอกไม
 บ่อฮู้เฮ็สรพสิ่งเงินทอง มาเยอมาชมบายศรี เข้าหนมดีมีสะพาด มีทั้งเข้าปาดแลขนมกง สาละวง
 ลักคูแหละหลอดสอง แหละขนมตาควาย แผ่นลายนั้มน้ำมันเข้าเซียบ แหละเข้าหนมแดงงาใส่
 น้ำออย กอนนอยเคาขี้หนู ตัวคืองูเข้าหนมด้วง แม่กว้างกว้างเข้าหนมกวน เข้าหนมมีมาก

^{๓๔}บทสุขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๓.

เลื้อหลาย ขวัญเจ้ามาฮอดแล้ว มานั่งมอบสะเก้า ของกินกินอิมแล้ว เฮอเจ้าอยู่มั่นตั้งพะฤษี
เฮอเจ้าอยู่ดีตั้งจอมเขาไกลาด ให้เจ้าอยู่มั่นตั้งพะนคราช สุรตะวันตก้านาแหละก้าหลัง ให้เจ้าโยงกัน
มาตั้งควายตุ่น เป็นกุ่มกุ่มอย่างทรายกอง เฮอเจ้านองกันมาคือหนึ่งทรายไหลแล้ว เป็นสิ่งแก่ง
เมืองหลวง ยาไคสุดยาไคซาด ให้เจ้าไคเป็นตั้งแกวไหลหยาดลงมา วาอานะจิตตั้ง อะหังจิตตั้ง”^{๙๕}

๒) โครงสร้างบทสູ່ขวัญบ่าวสาวสำนวนมุขปาฐะ (ภาษาไทย) ประกอบด้วย

๑. บทบูชาพระรัตนตรัย มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

อิมินา สักกาเรนะ พุทธัง อภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ รัมมัง อภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อภิปูชะยามิ

อะระหัง สัมมา สัมพุทธโร ภาคะวา พุทธัง ภาคะวันตัง อภิวาเทมิ

สะวากขาโต ภาคะวะตา รัมโม รัมมัง นะมัสสามิ

สุปฏิปันโน ภาคะวันโต สวาระกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ”^{๙๖}

๒. บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหากล่าวัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้
มาร่วมพิธี ประกอบด้วย บทสัคเค และบทสัคเคแปล

๒.๑ บทสัคเค มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

สาธุ สัคเค กามะ จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมานะ

ทีเป วัฏฐะ จะคามะ ตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมะหิ เขตเต

ภุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา

ติฏฐันตา สันติเกยยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมสุณันตุ

รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา

รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา”^{๙๗}

^{๙๕}บทสູ່ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๔-๕๐๕.

^{๙๖}บทสູ່ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๓, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๘.

^{๙๗}บทสູ່ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๔, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๑๑.

๒.๒ บทสัคเคแปล มีเนื้อหากล่าวแปลจากบทสัคเคเป็นภาษาไทย โดยกล่าวยุติความอย่างย่อ และตัดความเป็นคาถาบาลีออก ดังความที่ว่า

“พอจบสัคเคกรรมคตตามบทบาท ทั้งคำอรรถคำแปลแลคาถา ขอเชิญ เทพดาเจ้าทำวทเวา เสด็จลงมาจากบนสวรรค์ชั้นวิมานบน ทั้งสิบหกห้องช่องบนชั้นฟ้า ขอเชิญ เสด็จลงมาทุกแห่งหน เพื่อมาเป็นมิ่งขวัญในงานมงคล ตามนิยมแบบโบราณมีนานมา ทั้งรูปภพ นามภพจบล้าเนา บนยอดเขาท้องทะเลบนเวหา ทั้งเกาะแก่งเกียนน้อยใหญ่ได้พิสุธา ในเคหา อารามราชรถหลวงกระทรวงคลัง ทั้งพญาवासกรีผู้มีฤทธิ์ ตั้งแต่ทิศบูรพามาอีสาน ตลอดทั้ง พ้อปฐิผู้มีปัญญา จงดลบันดาลมาช่วยด้วยเถิดหนา ครานั้นเทพดาเจ้าเมื่อได้ยินข่าวเชิญ อยู่ ตามล้าเนาเขินเนินฎมา พลังค่อยเสด็จลงมา สู่ยังพื้นพิภพประสูติ แล้วเสด็จประทับค้อย ยับยั้ง เสด็จลงมาตรงนั่งประทับที่ ช่วยให้ฤกษ์ให้ชัยในพิธี เนื่องในงานมงคลสมรสวันนี้”^{๓๔}

๓. บทเช่นผี มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล บรรยายเครื่องเช่นผี และ กล่าวยเชิญผีต่าง ๆ ให้มาอยู่ปกป้องคุ้มครองเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ สิทธิเตโชชัย สิทธิพระมงคล ศรี ๆ วันนี้ก็เป็นวันดี เป็นราศีศุภมงคล ข้าพเจ้า จะขอย่อยน ประดิษฐานขึ้นทันใด ขออำนาจพร ยกกรขึ้นไหว้ คุณพ่อคุณแม่ คุณแม่แก่ผู้ใหญ่ ญาติกาฝูงผี ไม่ว่าผู้ดีเชิญใจ ผีเรือนแม่พ่อ ผีหอปลุกใหม่ ขอเชิญจงมาให้ได้พร้อมกันในวันนี้ วันนี้ ก็เป็นวันดี ท่านเศรษฐีผู้ใหญ่ ท่านจะเอารถเข้ามาเกย จะเอาลูกเขยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามา ให้ ได้จัดแจงแต่งไว้ ทั้งส้มสุกลูกไม้ ขนมหลายคั้นรด ขนมผิงผอยทอง ล้วนแต่ของจำเนียร จันอับงาเจียน ผลไม้นานา ส้มซ่าส้มย่ำส้มทับพลับจีน ลูกอินทผลาล้า ขนมต้มลูกใหญ่ มีทั้ง กล้วยไขกกล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อนอ้อยล้า เหล้าไก่หมูหัน ห่อหมกทอดมัน สารพันที่จะมี อภิเษก สองศรี เช่นผีทั้งหลาย ผีภูตผีพราย แม่ชี้อรักษา ที่ได้เลี้ยงดูมา ทั้งผีปู่ผีย่า ผียายผีตา ตามประดา พี่น้อง ผีเกี่ยวผีตอง ทั้งสองพร้อมกัน อย่าซึ่งเคียดเคียดฉันท ขบฟันเช่นเขี้ยว จะมาเป็นพี่เป็นน้อง จะมาเป็นทองแผ่นเดียวกัน อย่าพิโรธโกรธเกรี้ยว ช่วยอุปถัมภ์ค้ำชู ผัวเมียทั้งคู่ ขอให้อยู่สบาย เจริญเสร็จเสด็จเข้ามา คุ้มครองรักษา คุ้มภัยคุ้มภัย คุ้มเสียดจัญไร ขออย่าให้มีมา คุ้มให้สารพัด อย่าให้หนักดหลังคา คุ้มทั้งผ้าถุงมุ้งผ้า พร้อมข้าวยั้งฉาง ครอบครองสองรา โรคาเบาบาง คุ้มลูก คุ้มเต้า ทั้งเขมาตานซาง ญาติกาผีสง คุ้มครองป้องกัน ลูกเปรตเศษนรก กระจายจากอาธรรม อย่า ให้มาเกิดในครรภ์ ขอเชิญเทวดาจุติลงมาจกสวรรค์ เพื่อจะเป็นลูกเป็นเต้า เมื่อเจ้าจะมีครรภ์ ข้าจะขอรำพัน ทั้งจั่วทั้งฝา ชื่อตั้งหลังคา รอดแปดโก่ง ผีประตุนหน้าต่าง เส้าห้องเส้ากลาง ผีสง

^{๓๔} บทสุขัณฐ์บ่าวสาว ส่วนวันที่ ๔, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๑๑.

นางไม้ ที่ได้ปลูกเรือนอยู่ สองเจ้าทั้งคู่ ขอให้อยู่สบาย คุ่มโพยคุ่มภัย คุ่มเสนียดจัญไร สิ่งชั่วร้าย
อย่าได้มี ขอให้สวัสดิ์มงคล ให้เกิดมรรคเกิดผล แก่ตนทั้งสอง...”^{๓๔}

๔. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน มีเนื้อหากล่าวพรรณนาเครื่องใช้ที่คู่บ่าวสาว
ต้องมีไว้ใช้ประจำเรือน ดังความที่ว่า

“...ยกขึ้นมามาตั้งพัก หินหนักพักทอง เครื่องสินสมรส ยกขึ้นมาหมด ตั้งไว้ในห้อง
เช็ดหน้าดอกคำ ชันน้ำพานรอง หวีกระจกคันช่อง โถแบ่งน้ำมัน ยี่ภู่ปูนอน พุกหมอนม่านกัน
เตียงตั้งอัดจัน กระโถนขันเขียนหมาก มีดพับดล้นาค พานหมากของพลู เครื่องกินเครื่องอยู่
ขันน้ำจอกลอย แหนบใหญ่ไม้สอย สวาน้อยหาไว้ เมื่อเจ้าจะออกเรือนไป เจ้าจะได้ครองกัน เจ้า
ค่อยผ่อนค่อยผัน ประณินบิดีผัดตน จะเกิดสวัสดิ์มงคล แก่ตนทุกวัน อีกแปรงสีฟัน ชันน้ำบัวนปาก
ดูพลูดูหมาก ทั้งดล้นขี้ผึ้ง...”^{๓๕}

๕. บทสอนบ่าวสาว มีเนื้อหากล่าวสอนเจ้าบ่าวและเจ้าสาวเรื่องหน้าที่ที่ควร
ประพฤติปฏิบัติหลังจากแต่งงานเป็นสามีภรรยาไปแล้ว ดังความที่ว่า

“...อย่าตั้งปิ้งเอาแต่ผิว อย่าทำชั่วถึงผู้ใหญ่ เราสอนเจ้าไว้ จงเร่งจดจำ เวลาค่ำ
อย่าเที่ยวเตร่ อย่าโลเลแกล้งแซะเขื่อนการเหย้าการเรือน เตือนซ้ำไท่ทุกสิ่งไปให้สิ้น เมื่อจะกิริบ
จัดแจง หุงต้มแกงแต่งไว้ทำ ต้มผักหญ้าปลาอย่างไฟ แกงปลาไหลอย่าใส่ผักให้มากนักไม่สู้ดี อย่า
จู้จู้จุกจิกทำหงุดหงิด ถ้าผัดผัดอย่าบ่าบอน ลับหลังคนจึงค่อยว่า ฟังคำที่ข้าสอนไว้จะให้พร สอนเจ้า
ไปเกี่ยวข้องทั้งสองข้าง ถ้าผัดผัดลูกเขยใหม่ คำบุราณท่านว่า ดูอธยาศัยแม่ผัวกับลูกสะใภ้ อย่า
ซึ่งเคียดเคียดฉันท ทั้งสองครองกัน ให้เป็นฉันทผัวเมีย อย่าเรียกเมียว่าอี มันไม่ดีแก่ตัว ฝ่ายว่าเมีย
ก็ต้องกลัว ฝ่ายว่าผัวก็ต้องเกรง อย่าขึ้นมิ่งขึ้นเอ็ง อย่าข่มเหงน้ำใจกัน อย่าพูดกระแทกแตกดัน
หุนหันคำทอ ให้ร้อนถึงแม่พ่อ ปูย่าตายาย อดสูดูร้าย หญิงชายเขาจะเหยียเหยาะ ผัวผัดเมียพลัง
อดออกมกันมั่ง ยับยั้งตั้งเหมาะ ผัวก็พูดแต่หวาน เมียก็ขานแต่เพราะ อย่าโมโหปากเปราะ ทำน้ำใจ
เสาะ มันไม่เหมาะชอบกล เจ้าอย่าทำช่องขัด จงปฏิบัติผัดตน เมื่อจะเข้านอน จงไหว้พระสวดมนต์
ถือศีลห้าเป็นต้น สวัสดิ์มีชัย เมื่อคำราตรี เข้าที่กราบเท้าผัว เป็นการดีแก่ตัว ไม่มีชั่วสักเวลา ฝ่าย
ข้างผัวก็อย่าซ้ำ จงเร่งเข้ามาให้พรเมีย...”^{๓๖}

^{๓๔}บทสุขขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๖.

^{๓๕}บทสุขขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๖-๕๐๗.

^{๓๖}บทสุขขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๗.

๖. บทให้พร มีเนื้อหากล่าววยพรให้คู่บ่าวสาวให้มีความสุขความเจริญ มีลูกที่ดี ร่ำรวยด้วยทรัพย์นานา และขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคู่บ่าวสาว ดังความที่ว่า

“...ทั้งทรัพย์สินก็จะได้เพิ่มไหลพุนมา อีกจะได้บุตรีนุตรา ก็คงจะมาสืบสาย จะมีลูกหญิงก็เลี้ยงง่าย จะมีลูกชายก็เลี้ยงคง ขอให้อายุยืนยง ทั้งสองครองกัน ระวังโรคโรคร้าย ก็ขออย่าได้มี ขอให้เป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี ขอให้มั่งคั่งมีทรัพย์เหลือหลาย ข้าหญิงเหลือหลาย ข้าชายเนืองนอง สังคานบ้านช่อง วัควายช้างม้า เรือแพนาวา จอดอยู่เต็มท่าบ้าน สินค้ามากครัน ขอให้มั่งเงินนับแสน ขอให้มั่งแหวนนับพัน โดกถาดเขียนขัน สารพันใช้สอย มั่งม่านการเหี้ย ข้าสาวบ่าวน้อย เงินทองเบี่ยร้อย ใช้สอยคราครัน ขอให้ตื่นกลับพฤกษ์ งอกขึ้นที่หัวนอน ตรงหน้าบุญชูร ผ่าผอนแพรพรรณ จะนีกของสิ่งใด ขอให้ได้สิ่งนั้น ขอให้สมความปรารถนา ขอให้เจ้ามีโรงช้างโรงม้า ฉางข้าวฉางเกลือ ขอให้มั่งคลังเรือคลังผ้า คลังเงินตรา สวยสาอากร เศษะพระพร ขอให้ได้กับเจ้าทั้งสอง

ขอให้สุขภาพสุขใจเรีงรื่น จงสดชื่นสุขสันต์และहरรรษา ขอให้สมหวังตั้งใจจินตนาปรารถนา สุขเกษมสำราญในวันวิวาหรัাত্রีเทอญ

ขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและพระสยามเทวาธิราช และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ปกป้องอยู่ในสถานที่นี้ และบุญฤทธิ์ของหลวงพ่อกุศลโสธร จงได้โปรดประทานพรคุ้มครองป้องกัน ภัยอันตรายใด ๆ อย่าได้ย่ำยีบิดา พุทธิงักมมะสิทธิ ธัมมังกัมมะสิทธิ สังฆังกัมมะสิทธิ อายุ วัฒนโณ สุขัง พลัง”^{๔๖}

๓) โครงสร้างบทสู่ขวัญบ่าวสาวสำนวนลายลักษณ์ (ภาษาพวน) ประกอบด้วย

๑. บทขมนุมเทวดา ใช้บทสวดที่เป็นคาถาบาลีเหมือนกับบทสู่ขวัญจิตลิกใหม่ (ดูที่ภาคผนวก ข. หน้า ๔๙๙)

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล ดังความที่ว่า “ศรี ๆ มื่อนี้แม่นมือดี เดือนนี้แม่นเดือน..... ขึ้น(แรม)..... คำ วัน..... เป็นมือดีถือมุดตะไซค”^{๔๗}

๓. บทบรรยายเครื่องประกอบพิธี มีเนื้อหากล่าวบรรยายเครื่องประกอบพิธีที่ใช้ในพิธีสู่ขวัญบ่าวสาว เช่น พาชขวัญ ด้าย เครื่องประดับต่าง ๆ ขนม เหล้า หมาก พลุ เป็นต้น ดังความที่ว่า

^{๔๖} บทสู่ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๗.

^{๔๗} บทสู่ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๕๗.

“โตกใบนี้แมนโตกไม้จันทร์ ชั้น ๕ ใบนี้แมนชั้นไม้แก้ว ชุนนางขุนแมนแล้วจึงได้ แต่งพาขวัญอยู่ชอนลอนชะล้าย มีทั้งฝ้ายผูกแขน มีทั้งแหวนใส่ก้อย บัดน้อยสร้อยสังวาลย์ อาหาร หลายหลวงเหลือมาก สัพพะภาคพร้อมทุกสิ่งทุกอัน มีทั้งพลุพันและหมากกลีบ ฟ้าววางฮีบเดาดา มาลาหอมห้วงเฮ้า เหล้าก่องแก้วใส่พาขวัญ ชวนกันมามวนเต้า เข้าต้มกล้วยใบศรี มีทั้งไขหน่วยดี เกลี้ยงปลอด พระยอดให้ทศพลยานองค์มาแต่เมืองฟ้า กวดแกว่งหน้าทักชื่อชุนสีชุนพัน สมสีสัง งามสพาส ท่านจึงมีพระราชอาชญา ปลงสิทธิไชยะพระพรบวรวิเศษ อติเรกกะเดโช ไชยะตุระวัง ไชยะมั่งคลัง ตะโต โลมั่ง สู้ซัง พะลั้ง อวาระหา วิระโห ไชยะมหาคลาทิ ดังนี้เป็นเค้า ฎฎเข้าเป็นปี สัมลิตธิไชยะโชค ประกอบโยคเป็นมิ่งเมี่ยขวัญ ตามสมควรภูษานแต่งไว้ ชันดอกไม้ยกขึ้นเพียงตา ชันสมมาลงตาเจ้าโคตร โผดเข้าไว้เงินขาว ลูกสาวกกลางและสาวหล้า เพ็นคาค่ามา บ่อยากแค้นดีหลี ปุนแปลงดีพ่อแม่ ทั้งเฒ่าแก่และตายาย ฝนฮวยฮ่าปีใหม่ ฟ้าฮ้อฮ้องเดือนสาม ฝูงบัวฮามมาอมนางงามค่ากว้าง บ่อให้ฮ้างเป็นสอง ขอเป็นดองฮักยั้ง ลูกแก้วกึ่งยั้งประสงค์ ฝูงวงษาดานายเบื่องปู เจ้าฮู้แล้วตกแต่งปุนแปลงแพงคำฮักลูกแก้ว ปุนแล้วจึงยอมมา มีทั้งหมาก อัมพาหอมห้วงเฮ้า เครื่องรับเจ้าเหลือหลาย...”^{๔๔}

๔. บทเหี้ยกขวัญ พบเนื้อความเรียกขวัญของคู่บ่าวสาวให้กลับมาซ้ำหลายแห่ง มี ทั้งในรูปแบบของการกล่าวใช้สิ่งของล่อขวัญให้กลับมา และกล่าวเรียกขวัญให้กลับมาประจำตาม อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ดังความที่ว่า

“...ว่ามาเยอขวัญเอย ยามเมื่อตวันตกลับป่าแขง ยามเมื่อตวันแดงลับป่าไม้ ขวัญของเจ้าให้เข้ามาเทียบนางอย่าช้า แม่เจ้าอัมสมมถ้าคอยหา มีทั้งผ้ากาสาหลายซ็อนเสื่อ รัศมีแก้วเหือปักแสวใหม่แดง ขวัญจอมแพงให้เข้ามาเทียบคู่ ขวัญเจ้าอยู่ฟากฟ้าแดนไกล ก็ให้มา สามือนี้วันนี้ ขวัญเจ้ายังอาลัยนำชู้เก่า ก็ให้มาสามือนี้วันนี้ มาเยอขวัญเอย ให้มาสระเกตุเกล้าตัด ดอกบัวระพัน มาทาน้ำมันจันทร์แม่เจ้าแต่งไว้ มาตัดดอกไม้ค้องเกษขวยลวย มวยบ่อยาวประสงค์ ใส่ซ็อง ฝูงหมู่ปาวพี่น้องบ้านได้เพ็นมาคอยหา นางธิดาบ้านเหนือเพ็นมาคอยเบ็งหน้า เพ็นซ่าเจ้า บุญกว้างสุภาย ให้เจ้ามาเสวยงายพาขวัญแต่งไว้ ให้ได้บ่อนเข้าไซ้เชื้อเจ้าทั้งสอง ตามทำนอง บูราณแต่งไว้ หมอบอกไว้ว่ามือนี้แมนวันดี ข่อยจักเชิญเอาขวัญสองศรี ให้เข้ามาเฮียงหมอน ซ็อนเสื่อ ให้เจ้าได้สืบเชื้อพ่อแม่แทนเฮือน...”^{๔๕}

^{๔๔}บทสุขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๕๐-๕๕๑.

^{๔๕}บทสุขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๕๙-๕๖๐.

“...ขวัญคือขอให้มาอยู่ควีลีลา ขวัญตาขอให้มาอยู่ตา ยี่แย้มยี่แย้ม ขวัญแก้ม และขวัญคาง ขวัญแหวบวง ขวัญนมพราพร้อม ให้เจ้ามานั่งล้อมอ้อมอยู่พาขวัญ ว่ามาเยอขวัญ เยอ...”^{๕๖}

๕. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรแก่คู่บ่าวสาวให้มีความสุขความเจริญ ร่ำรวย มีเสื้อผ้าสวย และให้ได้ข้าวเต็มยุ้ง ดังความที่ว่า

“...มือนี่แม่นมือนี่ดี มือนี่แม่นมือนี่ฮวงเฮ้า ผุงผู้เฒ่าเกิดเป็นสาวเพิ่นก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ คอยท่านได้แทนเฮือนก็ว่าดีมือนี่วันนี้ นอนหลับได้เงินหมื่นก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ นอนตื่นได้เงินแสนก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ แบนมือไปได้แก้วมะณีไซก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ ขาท้าวขึ้นกายขานางก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ เข้าเต็มจางลันชื่อก็ว่าแม่นมือนี่วันนี้ สามมือให้เพิ่นได้แก้วมุงคมาหาเจ้าเนื้อ ห้ามือให้เจ้าได้เสื้อและผ้ามาหาเจ้าเนื้อ ให้ขาท้าวกายขานาง สุขสบายพำพร้อม...”^{๕๗}

๖. บทสอนปาวสาว มีเนื้อหากล่าวสอนคู่บ่าวสาวโดยแบ่งหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องขยันทำมาหากิน โดยเฉพาะเรื่องการทำนา มีความประพฤติที่เรียบร้อย และรักเมียให้มาก ส่วนฝ่ายเจ้าสาวจะต้องทำงานบ้านทำอาหารเป็น รักนวลสงวนตัว มีความประพฤติที่เรียบร้อย และสอนให้คู่บ่าวสาวรู้จักการแบ่งปันสิ่งของให้เครือญาติซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวขยาย ดังความที่ว่า

“เจ้าเป็นชายให้เจ้ามีใจกว้าง เจ้าอย่าได้อวดอ้างสัพพะสิ่งอันใด ไรไก็ให้เจ้าว่าไซโล่หมาให้เจ้าว่าเซ ไร้วัวไรควายให้เจ้าว่าฮือ เจ้าอย่าดีดเตเตเดียวชวยลุยต่อหน้าเจ้าโคตร เจ้าอย่าได้ปากโพดสัพพะสิ่งอันใด ให้เจ้ามีความเหลื่อมใสดอมนางแทบให้ เจ้าเป็นลูกสะใภ้ให้เจ้าฮักแม่ผัวอย่าได้เว้านัว ๆ ขวัญยังเชิงชู เจ้าผู้สู้นักปรารถนั้กรรม ถึงเดือนดำเจ้าอย่าได้เที่ยวเล่นยามค่ำ เฮือนหลังดำนั้นแม่นเฮือนฮาว ชายคาสูงหลังใหญ่ ทอดกะไใส่ปานลม หลังกลม ๆ นั้นคือเฮือนพ่อ เกยขานต่อหลังสูงนั้นคือเฮือนลุงและเฮือนป้า หลังหน้ากว้างตั้งใส่แขนนางลายลงกมสูบนาค แป้นปูฮาบมุงกระเบื้องดินขอ มีหอเย็นหลังสูงพร้อมพาด โงมม้าอาจแขวนหิงอาชาไนย ใให้ในเฮือน โองน้ำบ่อแก้ว หลังนั้นพ้อมอบให้แล้วแก่ลูกทั้งสอง ให้เจ้ามาปูนปองกินทานบ่อให้ ให้เจ้าได้ฮอดฮ้อยยืนยั้งเทียรระคา เจ้าได้กินขึ้นให้เจ้าส่งเฮือนฮาว เจ้าได้กินปลาให้เจ้าส่งเฮือนย่า เพิ่นซ่าเจ้าบุญกว้างสุกาย เจ้ามีลูกชายให้ได้เป็นผู้ประเสริฐ ให้ได้ลูกแก้วเกิดฮ่วมท้องอุทร ให้เจ้าฟังคำสอน

^{๕๖}บทสุขขวัญบ่าวสาว ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๖๐.

^{๕๗}บทสุขขวัญบ่าวสาว ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้าเดียวกัน.

ตายายพ่อแม่ ใจแพรงกว้างพี่น้องวงศ์สา ตาเบื่องซ้ายเจ้าอย่าได้เหลียวหาชาย ตาเบื่องขวาเจ้าอย่าได้เหลียวหาชู้ ถึงยามแลงให้เจ้าแต่งพาข้าว ถึงยามเช้าให้เจ้าแต่งพางาย เจ้าอย่าได้นอนหลับไหล ตื่นสายผิดฮืด ให้เจ้าจับหมากไว้ประสงค์แต่งพางาย เจ้ามีผิวให้เจ้าทมิใจเก๋า เหล่าไหนอยให้เจ้า ยายไพร เหล่าไหนใหญ่ให้เจ้ายายซุน นี่เป็นมื่อมงคุณของเจ้านางแก้ว...”^{๕๕}

๔) โครงสร้างบทสุชัฎญ์บ่าวสาวสำนวนลายลักษณ์ (ภาษาไทย) ประกอบด้วย

๑. บทเช่นผี

๒. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน

๓. บทสอนบ่าวสาว

๔. บทให้พร

ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ มีรายละเอียดของเนื้อหาเหมือนกับบทสุชัฎญ์บ่าวสาวสำนวน มุขปาฐะที่เป็นภาษาไทย

บทฟายเหล่า เป็นบทที่หมอลำกล่าวในพิธีฟายเหล่าหลังจากกล่าวบทสุชัฎญ์ บ่าวสาวที่เป็นภาษาพจนจบแล้ว หมอลำบางคนเรียกว่า "บทชุย*ด้ายให้คู่บ่าวสาว"^{๕๖} หรือ "พรธรรมดา"^{๕๗} เนื้อหาส่วนมากจะกล่าวให้พรแก่คู่บ่าวสาว มีโครงสร้างดังนี้

๑. บทกล่าวกำเนิดเหล่า มีเนื้อหากล่าวถึงที่มาของเหล่าที่ใช้ในพิธีฟายเหล่า ดังความที่ว่า

“เอนะ เอโก มีททะเลทะโก กะทาชายมันจึงบายเอาถงลายมาฮอยบ่า แลวจึงแบก เอาไมสามง่ามกับแหงปิ่นไต้ยืนอยู่ในละแวกป่าแลว จึงเหลียวคินเห็นไม้ขามปอม สามง่ามโกน กางเล็กเหลียมกวางเป็นนำซางผีแปง นายพานจึงไปแสวงดูทุกค้ำเข้า เอโก สกฺุโณ ยังมีนกแขกค้ำ เป็นเคา คาบเอาฮวงเข้าบินมาจับซางายืนอยู่พอมทุกหมูนี้นัน บางพ่องสับตอดกันกวนยาด บางพ่องอาปากคาบกวนกิน บางพ่องบินขึ้นเมืองเทิงสนแสว บางพ่องกินอิมแลวกิ่งเกือกตักกล บางพ่องนอนหลับหลงดอมกันซี้ซัว เจตปะตุโต ทิตตะวา นายพานเห็นพิกลวิปลาสดังนั้น นอยบ่อนานวางนา ฮีบอช้ำเฮี้วพัน มันจึงผันตนขึ้นเมืองเทิงแจงแจบ เห็นแต่แกบมาแปงปนฮ้ำ นำอันนี้

^{๕๕}บทสุชัฎญ์บ่าวสาว สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๖๐-๕๖๒.

*ชุย เป็นภาษาพจน หมายถึง คลี่

^{๕๖}ดูเพิ่มเติมที่บทชุยด้ายให้คู่บ่าวสาว, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๖๙-๕๗๐.

^{๕๗}ดูเพิ่มเติมที่พรธรรมดา, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๑.

จักว่าฝนตกอำ จังมากินหวานแซบชอย ถ้าหากกินนอยหากเมาหลาย เมาบ่อตายพอขึ้น คันแม่น น้ำอันอันนี้ควรตาย พานจึงเอ็ดมะเนมะนางมาบิดเอาใบไม้ บิดได้แลวพานจึงเอ็ดกะวักกะแวก แวกกะวากกะแวก พานแต่งแล้วจึงตักใส่กะบอกกอกใส่แหล่งปิ่นแล้ว จึงเอามือทูลถวายพื้นบาท มหาลาชเจ้าจึงทรงพะลาชทานโดยความสนิท ยังมีบัณฑิตและนักปาดพู่สะหลาดมาพิจารณา อันนี้ แม่นน้ำสุลาเมลัย...”^{๔๘}

๒. บทบรรยายการฟ่ายเหล่า มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล ผู้ที่มาร่วมพิธี และบรรยายการพรมเหล่าไปยังคูบัวสาว ดังความที่ว่า

“ศรี ศรี สิทธิการ สุขสำลาลือโลก พันจากโคกโคกกา ผุ่งวงษาแหละพินอง มานัง ลอมกันอยู่ชอนลอน เขาจักถวายพรดวงวิเศษ ลือเดชด้วยคองโก เล่าให้ดีไหงามแต่งไว้แวนชอบ ชาวพิน้องจึงได้ฮอบค้ำมา แปนแวนควิสาวฮามเหมือนดัง สะพังพ้อมผู่หนุ่มสาวฮาม เหล่าแพ่งนี้ ชอบที่ให้เจ้าเฮือนฟ่าย เจ้าเฮือนกอบบ่ฟ่าย เจ้าเฮือนจึงหงายให้ช้อยฟ่าย ช้อยจึงฟ่ายปานเงิน ปานคำเหวียงฟาด นำเลาหยาดไหลตัก...”^{๔๙}

๓. บทเสียดขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญที่หนีออกไปจากร่างกายไปอยู่ตาม สถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมามีประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ดังความที่ว่า

“...ว่ามาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้าไปมุดน้ำสระใหญ่กินปลา ก็ให้มาสามื้อนี้วันนี้ ขวัญ เจ้าไปอยู่นาทุ่งหลวงกินข้าวเช่า ก็ให้มาสามื้อนี้วันนี้ ขวัญเจ้าไปนั่งเล่าดอมหมูผีตาย ก็ให้มาสามื้อนี้ วันนี้ ว่ามาเยอขวัญเอย มาเข้าคิงเจ้าก็อย่าได้เหม็นสาบ มาเข้าคาบเจ้าก็อย่าได้เหม็นกฤษ ขวัญดับ ขอให้มาอยู่ดับแดงรอบ ขวัญปลอดขอให้มาอยู่ปลอดแดงใส ขวัญหัวใจขอให้มาอยู่หัวใจอย่าให้ เศร้า มีลูกเต้าให้แม่หลาย มีลูกหญิงลูกชาย ขอให้ใหญ่ยกแทนเมืองปอนน้อย มีช้อยใช้แหวน หลาก มาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้ามาจากไฮก็อย่าได้ไปชันป่าหญ้าคา ขวัญเจ้ามาจากกลางนาก็อย่า ไปชันกอเช่า ขวัญเจ้ามาจากเงาไม้ก็อย่าไปทอดหัวนอน มาเยอขวัญเอย ให้เจ้ามาอยู่เฮือนพื้น แป้นหญ้าแฝกมุงหนาเฮาเนอ ให้เจ้ามาอยู่เฮือนพื้นแป้นหญ้ามุงถึเฮาเนอ ฝนตกเจ้าอย่าได้ดุง ไปหน้า ฟ้าย้องเจ้าอย่าได้ดุงไปไกล ก้อนเศร่าไปเจ้าจึงไป ครวัคไฟครวัเจ้าจึงครวั ลูกแต่ปามา เฮือน ลูกแต่สวนมาบ้าน เจ้าชี้ค้ำให้เจ้านอนเฮาแอง ชิงแดงปงเป็นยอด ขวัญเจ้าก็อย่าได้หนีเนื้อ ผู่กะรอกกระรอกปงเป็นเขา ขวัญเจ้าก็อย่าได้หนีเนื้อ หมากกระเลาปงหุ้มกัน ขวัญเจ้าก็อย่าได้

^{๔๘}บทฟ่ายเหล่า ส่วนวันที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๑๘-๕๑๙.

^{๔๙}บทฟ่ายเหล่า ส่วนวันที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๑๖.

หนีเนื้อ ขวัญเกศเกล้าให้เจ้าได้ใส่กระโจมคำ ให้เจ้าจ่าลงมาเหลือมหลาก ขวัญปากเจ้าขอให้ได้ เสพรองต๋อยสี่ขอ ขวัญคองขอให้ได้ถือบีแก้ว...”^{๕๑}

๔. บทขอพร มีเนื้อหากล่าวขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ได้แก่ เทพเจ้า เทวดา พระแม่ธรณี นาค และครุฑ ให้ช่วยปกป้องดูแลคู่บ่าวสาว และขอพรให้คู่บ่าวสาวมีทรัพย์และ ข้าใช้สอยจำนวนมาก มีข้าวและน้ำอุดมสมบูรณ์ ได้มีม้าแสบ* (ม้าวิเศษ) และให้นอนหลับสบาย ตอนท้ายจะจบด้วยคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“...พี่น้องไก่และเหือนไก ดักเอาไปแลวช้อยฟาย ช้อยจิ้งฟายปานเงินปานคำ เหยียงฟาด นำเลาหยาดไหลตัก ตักใส่ดินให้แม่นางธรณีมาช่วยค้ำแก่เจ้าเยอ ตักใส่นำให้พะยาคุด พะยานาคมาช่วยชูแก่เจ้าเยอ เขาจักฟายไปก้ำทิศตะวันตก ให้เจ้าได้จกจุมเงินจุมคำถวมศอก เขาจักฟายไปก้ำทิศตะวันออก ให้เจ้าได้เงินปอกขาวสี เขาจักฟายไปก้ำทิศเหนือและด้านด้าว เทพเจ้าเทพาเทพดาฝูงงายยังอยู่ ทุกหมู่ไม้โพพะนอมจอมเขามณีโคตร ขอให้ไปดปานี สมบัติมี บ่อชาด พะবাদเจ้าทรงลาชลาชา เธอเจ้ามีบริวารพอย้อย เธอเจ้ามีช้านอยเลือหลาย เธอเจ้ามีนรกี หลายหลาก เธอเจ้ามีแก้วพระธำมะลงหลายหลากใส่มุกดา เธอเจ้ามีเงินค้ำกองไหลหลัง ข้าวน้ำ หลังไหลมาเยีย ยุ่งข้าวเปลือกเกิดอยู่ในชาน ยุ่งข้าวสารเกิดอยู่ในเล้า ยุ่งข้าวเจ้าเกิดอยู่ดินใด เทียวทางไกให้เจ้าได้ขี่ม้าแสบ เทียวตากแดดให้เจ้าได้ขี่ม้าพร ยามเมื่อไสยานอนให้เจ้าได้บรรทม เนตรทะเน่ง สุขเป่งเปื้องสไบบาง ไชยะตุพลัง ไชยะมังคะลัง สัพพะทุกข สัพพะโสภ สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะเคราะห์ เสนียดจัญไร สัพพะโศภภัย โลกาวินาศสันติ อายุ วัฒน โณ สุขัง พลัง เทอญ...”^{๕๒}

๑. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี ซึ่งวันที่ห้ามประกอบพิธี ได้แก่

- ๑.๑ ช่วงเข้าพรรษา เพราะเชื่อว่าการแต่งงานและการร่วมประเวณีกันใน ช่วงที่พระจำพรรษาในช่วงเข้าพรรษาเป็นบาปต่อคู่บ่าวสาว
- ๑.๒ วันข้างขึ้นและแรม ๑๑ ค่ำ และ ๑๔ ค่ำ
- ๑.๓ วันพุธ เป็นวันอัปมงคลเพราะเชื่อว่าเป็นวันที่ราหูถูกตัดศีรษะขาด

^{๕๑}บทขุดย่ายให้คู่บ่าวสาว, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๖๙-๕๗๐.

*นมอพรเชื่อว่าม้าแสบ คือ ม้ามณีกาบ

^{๕๒}บทฟายเหล่า จำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๑๙-๕๒๐.

๑.๔ เดือนดี เช่น เดือน ๑ เดือน ๓ เดือน ๕ เป็นต้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตการครองเรือนไม่ราบรื่น และอาจมีเรื่องผิดใจกันจนต้องหย่าร้างกัน

๑.๕ ช่วงที่มีคนตายภายในบ้านเจ้าบ่าวหรือบ้านเจ้าสาว ในกรณีที่มีคนตายภายในบ้านของเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาว ซึ่งเสียชีวิตก่อนวันแต่งงานประมาณ ๒ อาทิตย์ เรียกว่า “ผีตายทับ” เชื่อว่าจะนำสิ่งอัปมงคลมาสู่คู่บ่าวสาว ดังนั้นจึงแก้เคล็ดด้วยการเริ่มพิธีหมั้น และพิธีแต่งงานอีกครั้งหลังเสร็จจากงานศพแล้ว

๒. ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี ได้แก่

๒.๑ พาชขวัญ แต่ละใบของคู่บ่าวสาวที่ใส่ขนมและเหล้านั้น เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ช่วยล่อขวัญของคู่บ่าวสาวให้กลับมา และนำพาชขวัญกลับเข้าสู่ตัวคู่บ่าวสาวได้

๒.๒ ดอกพุด กิ่งทับทิม และเหรียญบาท ที่ใช้ในพิธีฟายเหล่า เชื่อว่าเป็นส่วนประกอบของต้นไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล ดังนั้นจึงเหมาะสมใช้ดอกพุดและกิ่งทับทิมในพิธีฟายเหล่า ส่วนเหรียญบาทที่หมอลำบางคนได้จับรวมกับดอกพุดหรือกิ่งทับทิมขณะฟายเหล่านั้น เชื่อว่าจะส่งผลให้คู่บ่าวสาวมีเงินทองเป็นจำนวนมาก

๒.๓ ไช้ขวัญ (ไช้ต้ม) ที่เสียบบนยอดบายศรีปากชาม เชื่อว่าเป็นที่รวมอยู่ของขวัญของคู่บ่าวสาวที่เคยหนีกระเจิดกระเจิง เมื่อเจ้าบ่าวและเจ้าสาวต่างฝ่ายต่างป้อนไช้ขวัญให้กันและกันแล้ว เชื่อว่าจะนำขวัญกลับเข้าสู่ตัวคู่บ่าวสาวดั้งเดิม และเชื่อว่าจะทำให้คู่บ่าวสาวรักใคร่กลมเกลียวกัน

๒.๔ น้ำมะพร้าวอ่อน เชื่อว่าน้ำมะพร้าวอ่อนที่ป้อนให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวนั้น จะช่วยเข้าไปชำระล้างจิตใจของคู่บ่าวสาวให้บริสุทธิ์ เหมือนกับน้ำมะพร้าวอ่อนที่ใสและสะอาด

๒.๕ เหล้า ที่ใช้ในพิธีฟายเหล่าสำหรับพรมไปยังคู่บ่าวสาวนั้น เชื่อว่าเป็นเหล้ามงคลที่นำความเป็นสิริมงคลมาสู่คู่บ่าวสาว

๓ ความเชื่อเรื่องเลขมงคล คนไทยพวนเชื่อว่าเลขคู่เป็นเลขมงคลในพิธีแต่งงาน ดังนั้นเดือนที่ใช้ประกอบพิธีจึงเป็นเดือนคู่ ตลอดจนเครื่องประกอบพิธีก็มีเป็นจำนวนเลขคู่ แม้ว่าแต่ละฝ่ายอาจนำเครื่องประกอบพิธีที่มีจำนวนเป็นเลขคี่มา แต่ถ้ารวมกันทั้งสองฝ่ายแล้วก็จะเป็นจำนวนเลขคู่ซึ่งเชื่อว่าเป็นเลขมงคล

๔ ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายาย คนไทยพวนเชื่อว่าผีปู่ตายายของแต่ละฝ่ายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจำเป็นต้องเซ่นไหว้เพื่อบอกกล่าวให้รับรู้ และเชิญมาร่วมพิธี

ตลอดจนร่วมอวยพรให้คู่บ่าวสาวมีความสุขความเจริญ ดังนั้นคู่บ่าวสาวจึงต้องทำพิธีไหว้ผีด้วยวิธีการยกพานหรือขันที่ใส่ผ้าไหว้ผีขึ้นพร้อมกัน เพื่อแสดงความเคารพต่อผีปู่ย่าตายาย

๕. ความเชื่อเรื่องการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว หลังเสร็จจากขั้นตอนการผูกข้อมือแล้ว หมอขวัญจะประคองจับคู่บ่าวสาวให้ลุกขึ้นยืนพร้อมกัน เชื่อว่าจะทำให้คู่บ่าวสาวเกิดความปรองดองกัน ไม่มีความขัดแย้ง แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลุกยืนขึ้นสูงกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เชื่อว่าฝ่ายที่ยืนสูงกว่าจะมีอำนาจมากกว่าอีกฝ่าย

เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน หมอขวัญจะไม่ประคองจับคู่บ่าวสาวลุกขึ้นยืนพร้อมกัน แต่จะให้คู่บ่าวสาวลุกขึ้นยืนกันเอง เพื่อเสี่ยงทายว่าฝ่ายใดจะลุกขึ้นก่อน เชื่อว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่าย

๑.๔ พิธีสู่ขวัญคนป่วย

เมื่อมีคนป่วยไข้ภายในหมู่บ้านด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น ตกใจกลัว ออกจากป่ามาแล้วป่วยไข้ หรือป่วยไข้ด้วยโรคภัยไข้เจ็บ คนไทยพวนเชื่อว่า "ขวัญ" ได้หนีออกไปจากร่างกายจึงทำให้ป่วยไข้ ดังนั้นจึงประกอบพิธี "สู่ขวัญคนป่วย" หรือ "เฮียกขวัญคนป่วย" ให้กับคนป่วยเพื่อเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ร่างกาย ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะพิธีได้ตามกลุ่มคนป่วยเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ พิธีสู่ขวัญคนป่วยที่เป็นเด็กเล็ก และพิธีสู่ขวัญคนป่วยที่เป็นเด็กโตขึ้นไป

๑.๔.๑ พิธีสู่ขวัญคนป่วยที่เป็นเด็กเล็ก (อายุไม่เกินประมาณ ๕ ปี) มีรูปแบบการประกอบพิธี ๒ รูปแบบ แต่ละรูปแบบจะมีธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มคนไทยพวนที่อาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

๑.๔.๑.๑ รูปแบบที่ ๑

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

คนไทยพวนจะประกอบพิธีสู่ขวัญคนป่วยให้กับเด็กที่ป่วยไข้ ตกใจกลัว หรือร้องไห้ไม่หยุด ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติกันแล้ว เพราะใช้ยาแผนปัจจุบันรักษาอาการป่วยไข้ หรือไปรักษาที่โรงพยาบาลที่อยู่ใกล้บ้าน การประกอบพิธีรูปแบบแรกนี้เคยถือปฏิบัติในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลเมืองเก่า และตำบลหนองยาว ในอำเภอนมสารตาม

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. เด็กที่ป่วยไข้

๒. พ่อแม่แม่แม่ หมายถึง ปู่ย่าตายายของเด็กที่ป่วยไข้

ค. เครื่องประกอบพิธี ได้แก่ ชายผ้านุ่งของพ่อแม่แม่แม่ บางครอบครัวก็นำชายผ้านุ่งไปชุบยามหาหิงค์แล้วนำมาผูกที่ข้อมือเด็ก เพื่อให้เด็กหายจากอาการท้องอืดท้องเฟ้อ เพราะธรรมชาติของมือเด็กจะแกว่งไปมา ป้ายถูกหน้า จมูก หรือท้องของตนเอง ทำให้ยาช่วยรักษาอาการท้องอืดท้องเฟ้อของเด็กได้

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การฉีกชายผ้านุ่ง พ่อแม่แม่แม่จะฉีกชายผ้านุ่งของตนเอง นำมาพันเป็นด้ายสำหรับผูกข้อมือและข้อเท้าของเด็กจำนวน ๒ เส้น เส้นหนึ่งสำหรับผูกที่ข้อมือ อีกเส้นหนึ่งสำหรับผูกที่ข้อเท้า เพื่อเรียกขวัญของลูกหลานที่ป่วยไข้ให้กลับมา โดยขณะที่ฉีกชายผ้านุ่งก็จะกล่าวบทสวดขวัญไปพร้อม ๆ กัน

๒. การผูกข้อมือ (การมัดข้อต่อแขน) เมื่อพ่อแม่แม่แม่ฉีกชายผ้านุ่งของตนเองเสร็จแล้ว จะนำด้ายที่ทำจากชายผ้านุ่งมาผูกที่ข้อมือเด็กและข้อเท้าของเด็กที่ป่วยไข้ โดยบิดด้ายที่ข้อมือและข้อเท้าเข้าหาตัวเด็กเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาสู่ร่างกายแล้วจึงผูกด้าย โดยขณะที่พ่อแม่แม่แม่กำลังบิดด้ายเข้าหาตัวเด็กก็กล่าวบทสวดขวัญอีกครั้งหนึ่ง

จ. บทสวดขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน ผู้วิจัยจึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางบุญไทย โอดัน

รูปแบบ เป็นคำพูดสั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบทสวดขวัญคนป่วยที่เป็นเด็กเล็กรูปแบบที่ ๑ สำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน มีเนื้อหากล่าวอวยพรให้เด็กหายป่วยไข้ ให้เป็นเด็กที่เลี้ยงง่าย และเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวเด็ก ซึ่งบทสวดขวัญสำนวนนี้จะกล่าว ๒ ครั้ง ครั้งแรก พ่อแม่แม่แม่จะกล่าวบทสวดขวัญในขณะที่กำลังฉีกชายผ้านุ่งของตนเอง และครั้งที่สอง พ่อแม่แม่แม่จะกล่าวบทสวดขวัญในขณะที่กำลังบิดด้ายที่ข้อมือและข้อเท้าเข้าหาตัวเด็กเพื่อเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวเด็ก ดังนี้

พ่อแม่แม่จะฉีกขายผ้าถุงของตนเอง พร้อมกับกล่าวบท
 สู่ขวัญ ความว่า

“ให้มันเลี้ยงง่ายเนื้อ ไตวันโตคีน เลี้ยงง่ายเหมือนหมูเหมือนหมา
 มึงอย่าเป็นอะไรเนื้อ ให้เลี้ยงง่ายเลี้ยงตายเนื้อ อย่าให้เป็นไฉ่โนนไฉ่นี้อย่าง” ^{๕๓}

จากนั้นจึงปิดด้ายที่ข้อมือและข้อเท้าเข้าหาตัวเด็ก ขณะปิดด้าย
 จะกล่าวบทสู่ขวัญ ความว่า

“เอ้อ... ลูกเอี้ยหลานเอี้ย ให้เลี้ยงง่ายเลี้ยงตายเนื้อ ผูกแขนซ้าย
 ให้มา ผูกแขนขวาให้อยู่เนื้อ ให้อยู่เย็นเป็นสุข อยู่ดีมีแรงเนื้อ อย่าเจ็บอย่าไข้อะไร อย่าให้เป็นอะไร
 เนื้อ” ^{๕๔}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

คนไทยพวนเชื่อว่าชายผ้าถุงที่ใช้ผูกข้อมือและข้อเท้าของเด็กที่
 ป่วยไข้เป็นชายผ้าถุงของปู่ย่าตาทวด ซึ่งเป็นสิ่งมงคลที่ช่วยรักษาโรคให้หายได้

๑.๔.๑.๒ รูปแบบที่ ๒

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

เหมือนกับรูปแบบที่ ๑ การประกอบพิธีรูปแบบที่ ๒ เคยถือ
 ปฏิบัติกันในกลุ่มคนไทยพวนที่ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. เด็กที่ป่วยไข้
๒. พ่อแม่ของเด็ก และญาติผู้ใหญ่

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาขวัญ) ประกอบด้วย

๑. ไช้ต้ม ที่ปอกเปลือกออกแล้ว ๑ ฟอง

^{๕๓}บทสู่ขวัญคนป่วย จำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๓.

^{๕๔}บทสู่ขวัญคนป่วย จำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้าเดียวกัน.

๒. รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้ ๒-๓ ดอก

๓. ด้ายสายสิญจน์

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

มีการผูกข้อมื่อ (การมัดข้อต่อแขน) โดยวางไข่ม่ม ๑ ฟอง ดอกไม้ ๒-๓ ดอก รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม บนฝ่ามือของเด็กที่ป่วยข้างใดข้างหนึ่ง จากนั้นพ่อแม่และญาติพี่น้องจะผูกด้ายสายสิญจน์ที่ข้อมือพร้อมกับกล่าวบทสวดอย่างสั้น ๆ

จ. บทสวด

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้จำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน ดังนั้นจึงยกตัวอย่างมา ๑ จำนวน ได้แก่ จำนวนนายสุวรรณ เหนียงทอง

รูปแบบ เป็นคำพูดสั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบทสวดของคนป่วยที่เป็นเด็กเลือกรูปแบบที่ ๒ จำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน มีเนื้อหา กล่าวเรียกวัดที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับเข้าสู่ตัวเด็ก ดังความที่ว่า

“มาเยอขวัญเฮย ขวัญหัวเจ้า ฝนตักก็อย่าได้ดุงไปนา ฟาฮ้อง
อย่าไดดุงไปไกล คิงไป ๆ เจ้าจ้งไป คิงไปคว่าเจ้าจ้งคว่า ไปแต่น้ำแหละท่ามาเฮือน ไปแต่นอนในนา
มาบ้าน ชี้ช้านะนอนอยู่เฮือนเฮา มาเถอะขวัญผู้มา”^{๕๕}

๑.๔.๒ พิธีสวดคนป่วยที่เป็นเด็กโตขึ้นไป

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

เป็นการประกอบพิธีให้กับเด็กโตขึ้นไปที่ป่วยไข้เนื่องจากตกในกล้วป่วยไข้หลังออกมาจากป่า หรือป่วยไข้ด้วยโรคภัยไข้เจ็บ สาเหตุที่ประกอบพิธีนี้ให้กับเด็กโตขึ้นไป เพราะเชื่อว่าขวัญของเด็กโตที่หนีไปเพราะป่วยไ้นั้นเรียกให้กลับมายาก จึงต้องให้เจ้าพ่อซึ่งเป็นผู้มีอำนาจนั้นหาฤกษ์และเป็นผู้เรียกวัดให้กลับมา ซึ่งเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนในพิธีซับซ้อนกว่าพิธีสวดคนป่วยที่เป็นเด็กเล็ก ปัจจุบันได้เลิกถือปฏิบัติแล้ว เพราะร่างทรงของเจ้าพ่อได้เสียชีวิตไปหมด และไม่มีผู้สืบทอดมาประมาณ ๒๐ ปีแล้ว จึงเปลี่ยนมาใช้ยาแผนปัจจุบันใน

^{๕๕}บทสวดคนป่วย จำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๒.

การรักษาโรค หรือใช้บริการของโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้าน

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. คนที่ป่วยไข้
๒. เจ้าพ่อ ซึ่งเป็นคนทรงประจำหมู่บ้าน
๓. พ่อแม่ของคนป่วย และญาติพี่น้อง

ค. เครื่องประกอบพิธี(เครื่องพาชวีญ) ประกอบด้วย

๑. ห่อขวีญ มีข้าวต้มมัด ๑ มัด กล้วย ๑ ลูก ไข่ต้ม ๑ ฟอง ห่อในผ้าเช็ดหน้าของคนป่วยใส่ไว้ในขัน แล้วห่อด้วยเส้นของผู้ป่วยอีกชั้นหนึ่งวางไว้ในพาชวีญ
๒. พาชวีญ ๑ ใบ ประกอบด้วย นายศรีปากขาม ๒ ใบ เทียน ๑ เล่ม ชันห้า (กรวยใบตอง ๕ ใบ กรวยแต่ละใบใส่ดอกไม้ รูป และเทียน อย่างละ ๑) และขันแปด (กรวยใบตอง ๘ ใบ แต่ละใบใส่ดอกไม้ รูป และเทียน อย่างละ ๒)
๓. ด้ายสายสิญจน์

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การเสียดขวีญ เจ้าพ่อจะเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยการร้องรำเป็นภาษาพวนเพื่อเรียกขวีญให้กลับมา เมื่อเรียกขวีญกลับมาได้แล้ว เจ้าพ่อจะถือห่อขวีญอยู่ในระดับอกแล้ววนห่อขวีญไปทางขวาหลายรอบ แล้วจึงโยนใส่บนตักหรือศีรษะของญาติคนป่วยที่มาร่วมในพิธี จากนั้นญาติคนป่วยจะมอบห่อขวีญให้กับคนป่วยพร้อมกับกล่าวว่า “เอาขวีญเจ้ามาแล้วน้อ”
๒. การผูกข้อมือ (การมัดข้อต่อแขน) คนป่วยจะแก้ห่อขวีญแล้วเอาไข่ต้มและเศษเหรียญวางบนฝ่ามือของตนข้างใดข้างหนึ่ง จากนั้นเจ้าพ่อจะเป็นผู้นำผูกข้อมือ แล้วจึงตามด้วยพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ ตามลำดับ

จ. บทสวดวีญ

ไม่พบ เพราะเจ้าพ่อเสียชีวิตไปหมดและไม่มีผู้สืบทอด

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ความเชื่อเรื่องขวีญ เชื่อว่าขวีญของเด็กจะเรียกกลับมาง่ายกว่าขวีญของเด็กวัยรุ่นขึ้นไป ดังเห็นได้จากพิธีสวดขวีญคนป่วยที่เป็นเด็กโตขึ้นไป ซึ่งต้องให้เจ้าพ่อที่มีฤทธิ์และ

อำนาจมาช่วยตามขวัญให้กลับมาเข้าร่างกาย ตลอดจนมีเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนการประกอบพิธีที่ซับซ้อนกว่าพิธีสู่ขวัญคนป่วยที่เป็นเด็กเล็ก

๒. ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี ได้แก่

๒.๑ ไช้ต้ม หรือ ไช้ขวัญ หมอพรเชื่อว่าขวัญที่หนีไปจะกลับมา
รวมอยู่ที่ไช้ต้ม

นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องประกอบพิธีเสี่ยงทายการดำรงอยู่ของ
“ขวัญ” ภายในร่างกาย ซึ่งนำไปสู่พิธีสู่ขวัญคนป่วยในกรณีที่เกิดการเสี่ยงทายออกมาว่าขวัญไม่อยู่
กับร่างกาย

เมื่อบุคคลได้รู้สึกใจคอไม่ดีหรือไม่สบายใจด้วยสาเหตุต่าง ๆ
เช่น หลังจากออกมาจากป่าแล้วรู้สึกใจคอไม่ดี จะใช้ไช้ต้มเสี่ยงทาย โดยปอกเปลือกไช้ต้มออกแล้ว
ใช้นิ้วหัวแม่มือกดบนยอดไช้ต้มและปล่อย ถ้ายอดไช้ต้มปรากฏเป็นรอยเส้นวงกลมโดยรอบเชื่อว่า
ขวัญอยู่กับร่างกาย จะไม่ป่วยไข้ แต่ถ้าปรากฏรอยเบี้ยวหรือเป็นรูปทรงอื่นเชื่อว่าขวัญยังไม่กลับเข้า
สู่ร่างกาย อาจทำให้บุคคลนั้นป่วยไข้ได้ ดังนั้นจึงทำการเสี่ยงทายกับไช้ต้มฟองใหม่อีกครั้ง ถ้ายัง
ปรากฏผลเหมือนเดิม จะต้องประกอบพิธีสู่ขวัญคนป่วยเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาเข้าสู่ร่างกาย

การเสี่ยงทายการดำรงอยู่ของ “ขวัญ” โดยใช้ไช้ต้มนั้น นอกจาก
จะพบในกลุ่มคนไทยพวนแล้ว ยังพบในกลุ่มคนไท้อีสัมที่ใช้ไช้ต้มเสี่ยงทายอาการป่วยของเด็ก
โดยปอกเปลือกไช้ต้มแล้วสังเกตสีของไช้ขาว ถ้าสีของไช้ขาวไม่เปลี่ยนแปลง เชื่อว่าขวัญของเด็ก
กำลังจะมาเข้าสู่ตัวเด็ก และเด็กจะหายไข้ในเร็ว ๆ นี้ ตรงกันข้าม ถ้าปอกไช้แล้วพบจุดสีดำที่ไช้ขาว
เชื่อว่าขวัญของเด็กยังไม่กลับมา และเด็กจะไม่หายป่วยไข้หรืออาจถึงขั้นเสียชีวิตได้^{๕๖}

๒.๒ ผ้าเช็ดหน้าและเสื้อของคนป่วย การใช้ผ้าเช็ดหน้าและเสื้อ
ของคนป่วยมัดเป็น “ห่อขวัญ” ในพิธีสู่ขวัญคนป่วย เชื่อว่าจะช่วยให้ขวัญกลับเข้าสู่ตัวของคนป่วย
ได้ง่ายขึ้น เพราะเชื่อว่ากลิ่นตัวของผู้ป่วยที่ติดอยู่กับผ้าเช็ดหน้าและเสื้อผ้าจะช่วยนำทางให้ขวัญ
กลับเข้ามาสู่ตัวคนป่วยได้ง่ายขึ้น

^{๕๖}B.J.Terwiel, The Tai of Assam and ancient Tai ritual volume 1: Life-cycle ceremonies
(Gaya: The Centre for South East Asian Review Office, 1980), p. 55.

๒. พิธีสู่ขวัญที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีสู่ขวัญวัวควาย พิธีสู่ขวัญเกวียน และพิธีสู่ขวัญข้าว

๒.๑ พิธีสู่ขวัญวัวควาย

คนไทยพวนนึกถือว่าวัวควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ เพราะได้ใช้แรงงานสำหรับไถนา ดังนั้นคนไทยพวนแต่ละครอบครัวจึงได้ประกอบพิธีสู่ขวัญวัวควาย โดยแต่ละครอบครัวจะประกอบพิธีกันเองภายในครอบครัว หรือหาหมอขวัญมาเป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งมีเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนการประกอบพิธีที่คล้ายคลึงกัน

ปัจจุบันพิธีสู่ขวัญวัวควายไม่ถือปฏิบัติกันมานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว เนื่องจากเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทนการใช้แรงงานวัวควาย

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

หลังจากชนข้าวเข้ายุ้งเสร็จแล้วในเดือน ๓ เป็นประจำทุกปี วันที่ใช้ประกอบพิธีนิยมเลือกวันศุกร์ตอนเช้า บางครอบครัวประกอบพิธีในวันพฤหัสบดีตอนเช้าซึ่งถือว่าเป็นวันครูที่เหมาะสมแก่การประกอบพิธีมงคล

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงหรือหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี สาเหตุที่บางครอบครัวหาหมอขวัญมาเป็นผู้ประกอบพิธีเพราะไม่เคยประกอบพิธีมาก่อน หรือผู้ที่เคยประกอบพิธีภายในครอบครัวได้เสียชีวิตไป จึงไม่มีผู้สืบทอด

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาขวัญ) ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า ๑ ใบ ประกอบด้วย รูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม ดอกไม้ ๒-๓ ดอก และเงินกำนัล ๖ สลึง (กรณีหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี)
๒. พาขวัญ ๑ ใบ ใสบายศรีปากชาม ๑ ใบ ข้าวปากหม้อ ๑ ถ้วย ขนมห้อมแล้ม และขนมตาควายอย่างละ ๒ ถ้วย ไข่ต้ม ๑ ฟอง น้ำ ๑ แก้ว หมาก พลู และบุหรี่ปริ
๓. เครื่องเซ่น ได้แก่ เหล้า ๑ ขวด และไก่ต้ม ๑ ตัว สำหรับเซ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย (กรณีหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี)
๔. กรวยใบตอง ๑ ใบ ภายในกรวยใส่รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม ดอกไม้ ๒-๓ ดอก
๕. ด้ายสายสิญจน์ สำหรับผูกเขาวัวควายเพื่อเรียกขวัญ

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู จะพบในกรณีที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี โดยหมอขวัญยกขันไหว้ครูขึ้นระดับศีรษะ แล้วกล่าวคำบูชาครู

๒. การเสียดขวัญ ผู้ประกอบพิธีจะอาบน้ำให้แก่ควาย และจุดธูปปักที่พาดขวัญและเครื่องเช่น แล้วนำกรวยใบตองที่ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน ผูกไว้ที่เขี้ยวควายข้างใดข้างหนึ่ง นำด้ายสายสิญจน์ผูกที่โคนเขี้ยวควาย ขณะผูกด้ายสายสิญจน์จะกล่าวบทสวดขวัญอย่างสั้น ๆ ซึ่งต่างจากการประกอบพิธีโดยใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีที่จะผูกด้ายสายสิญจน์ให้เสร็จก่อน แล้วจึงนั่งลงประนมมือพร้อมกับกล่าวบทสวดขวัญว่า

จ. บทสวดขวัญ

บทสวดขวัญว่าควายที่รวบรวมมาทั้งหมด ๒ ล้านวน เป็นล้านวนนุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. ล้านวนนางบุญไทย โอดัน

๒. ล้านวนนายสุวรรณ เหนียงทอง (หมอขวัญ)

ลักษณะคำประพันธ์ บทสวดขวัญว่าควายที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี จะใช้คำพูดที่สั้นและเรียบง่าย ส่วนบทสวดขวัญว่าควายที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีจะใช้ถ้อยภาษาพวน

โครงสร้างบทสวดขวัญว่าควาย แบ่งเป็น โครงสร้างบทสวดขวัญว่าควายที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี และโครงสร้างบทสวดขวัญว่าควายที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี แต่ละโครงสร้างมีเนื้อหาดังนี้

๑) โครงสร้างบทสวดขวัญว่าควายที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน มีเนื้อหากล่าวอโหสิกรรมต่อว่าควายที่ได้เคยใช้งาน และเรียกขวัญว่าควายให้กลับเข้าสู่ตัวของว่าควาย ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

ขออโหสิกรรมที่ได้เคยใช้งาน บ้วนน้ำลายคายน้ำหมา ขวัญเฝ้ามาอยู่กับเนื้อกับตัวเนื้อ” ^{๕๗}

^{๕๗} บทสวดขวัญว่าควาย ล้านวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๖.

๕. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรว่า

“...ตื่นชายเจออย่าได้เหยียบหินชา ตื่นชวออย่าได้เหยียบตอไม้แก่น ให้เจ้าเดิน
แอ้แอ้นดังมาพะยาเวดสูวัน นอนกางคินเจออย่าได้เหยียว เฮอเจ้ามีเปี้ยวเต็มคอ ฟืนทองเจออย่าได้
เป็นบวกหนัง ฟืนหลังเจออย่าได้เป็นบวกลีอด ให้เจ้าแสงบ่อเฮือดจักยามก็คาเทิน”^{๖๐}

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

เชื่อว่าการประกอบพิธีวันศุกร์จะนำความสุขมาสู่ครอบครัว ส่วนการประกอบพิธี
วันพฤหัสบดีนั้นก็เชื่อว่าเป็นวันครุ ซึ่งเป็นวันมงคลที่ใช้ประกอบพิธีมงคลได้ทุกประเภท

๒.๒ พิธีสู่ขวัญเกวียน

พิธีสู่ขวัญเกวียนเป็นพิธีที่แต่ละครอบครัวจัดขึ้นในคราวเดียวกับพิธีสู่ขวัญวัวควาย โดย
แต่ละครอบครัวจะประกอบพิธีกันเอง หรือหาหมอขวัญมาเป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งการประกอบพิธีทั้ง
๒ รูปแบบ ดังกล่าวมีเครื่องประกอบพิธีและขั้นตอนการประกอบพิธีที่คล้ายกัน

ปรีชา พิณทอง^{๖๑} ได้อธิบายว่า พิธีสู่ขวัญเกวียนเป็นการประกอบพิธีขึ้นเพื่อสอนให้คน
ทำเกวียนรักษาเกวียนและใช้เกวียนให้เป็น เพราะเกวียนเป็นเสมือนเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ถ้าทำ
ไม่เป็น รักษาไม่เป็นแล้ว ก็ไม่มีเพื่อนร่วมเดินทาง ตนก็จะประสบกับลำบากตรากตรำ

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

คนไทยพวนแต่ละครอบครัวประกอบพิธีสู่ขวัญเกวียนขึ้นในคราวเดียวกันกับพิธี
สู่ขวัญวัวควายหลังจากเสร็จจากขนข้าวเข้ายุ้งแล้วในเดือน ๓ เป็นประจำทุกปี วันที่ใช้ประกอบพิธี
นิยมเลือกวันศุกร์ตอนเช้า หรือวันพฤหัสบดีตอนเช้า ปัจจุบันไม่ได้ถือปฏิบัติกันมานานกว่า ๒๐ ปี
แล้ว เนื่องจากมีการตัดถนนผ่านจึงเปลี่ยนมาใช้รถยนต์แทนเกวียน

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงหรือหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี

^{๖๐}บทสู่ขวัญวัวควาย ส่วนวันที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๕.

^{๖๑}ปรีชา พิณทอง. สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ. พิมพ์ครั้งแรก (จุฬาลงกรณ์: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒), หน้า ๘๐๕-๘๐๖.

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาชวีญ) ประกอบด้วย

ในกรณีที่ให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี จะมีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธี เหมือนกับพิธีสู่ขวัญวัวควาย และเพิ่มเครื่องแต่งตัวเกวียน ได้แก่ ดินสอพอง แผ่นทองคำเปลว น้ำอบหรือน้ำหอม

ส่วนในกรณีที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี จะมีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธี เหมือนกับพิธีสู่ขวัญวัวควายที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี และเพิ่มผลไม้ในพาชวีญ ตลอดจนเครื่องแต่งตัวเกวียน ผลไม้ในพาชวีญที่เพิ่ม ได้แก่ ก้อย ๒ หวี อ้อยควั่น ๒ ถ้วย ส่วนเครื่องแต่งตัวเกวียนที่เพิ่ม ได้แก่ ดินสอพอง แผ่นทองคำเปลว น้ำอบหรือน้ำหอม กระจก เสื้อผ้า แหวน ตุ่มหู กำไล และสร้อย

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู พบในกรณีที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี โดยหมอพรจะยกขันไหว้ครูขึ้นระดับศีรษะ แล้วกล่าวคำบูชาครู
๒. การเสียดขวัญ ผู้ประกอบพิธีจุดธูปปักที่พาชวีญและเครื่องเช่น แล้วนำกรวยใบตองที่ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน ผูกไว้ที่ "หัวตะเฒ่า" ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเกวียนที่อยู่ด้านล่าง แล้วจึงนำด้ายสายสิญจน์ผูกที่หัวตะเฒ่า ขณะผูกก็จะกล่าวบทสู่ขวัญไปพร้อมกัน ซึ่งต่างจากการประกอบพิธีโดยใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีที่จะกล่าวบทสู่ขวัญตอนท้ายสุดของพิธีหลังจากแต่งตัวเกวียนเสร็จแล้ว
๓. การแต่งตัวเกวียน ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้หญิงหรือหมอขวัญแต่งตัวเกวียน เพราะเชื่อว่าเกวียนเป็นเพศหญิง โดยการปิดแผ่นทองคำเปลวและเจิมแป้งดินสอพองที่หัวตะเฒ่า ตลอดจนจนพรมน้ำอบหรือน้ำหอมไปที่เกวียน

จ. บทสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญเกวียนที่รวบรวมมามี ๒ จำนวน เป็นจำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. จำนวนนางสังวาลย์ ทิพวัน
๒. จำนวนนายสุวรรณ เหนียงทอง (หมอพร)

ลักษณะคำประพันธ์ บทสู่ขวัญเกวียนที่ให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี จะใช้คำพูดที่สั้นและเรียบง่าย ส่วนบทสู่ขวัญเกวียนที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีจะใช้สำภาษาวน

โครงสร้างบทสູ່ขวัญเกวียน แบ่งเป็น โครงสร้างบทสູ່ขวัญเกวียนที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี และโครงสร้างบทสູ່ขวัญเกวียนที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี แต่ละโครงสร้างมีเนื้อหา ดังนี้

๑) โครงสร้างบทสູ່ขวัญเกวียนที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญเกวียนให้กลับมา ตลอดจนขอพรให้ขวัญเกวียนและลูกหลานของตนอยู่เย็นเป็นสุข ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
ขวัญเอ๋ยขวัญมา ขอให้อยู่ดีมีสุขน้อ ขอให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขน้อ”^{๒๓}

๒) โครงสร้างบทสູ່ขวัญเกวียนที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้บทสัคเคที่เป็นคาถาบาลีเหมือนกับบทสູ່ขวัญทิดสี่กใหม่ (ดูที่ภาคผนวก ข. หน้า ๔๙๙)

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงโอกาสในการประกอบพิธีสູ່ขวัญเกวียน ดังความที่ว่า

“โอกาสะ โอกาสะ วาจีดีฟ้าปีใหม่ เจาพูนใหญ่ถ้ายาลสี พะพุมีสุสิเยด พอถึงละดูเขตเดือนสาม นางโสมงามเกียนแกว อาบนามแลวจึงอาภรณ์ ลมพัดกอนแห้งแล้ว...”^{๒๔}

๓. บทบรรยายเครื่องพาขวัญ มีเนื้อหากล่าวบรรยายเครื่องพาขวัญที่ใช้ประกอบพิธีสູ່ขวัญเกวียน ดังความที่ว่า

“...เขาจึงได้เอาพาสะนาแก้วเบิกแหละคุณขวัญ มีทั้งพูนแหละหมากอ่อน มีทั้งพาอ่อนแลบายศรี มีทั้งหวีแหละต่างแกว งามเลิศแลวจะจกแยง มีทั้งช่องหอมแบ่งปัน งามเลิศปนปกกแซน มีทั้งแหวนแหละสายซ้อย ผุ่งดูซ้อยจึงมาหา มีทั้งดวงนุบผาแหละดอกไม้ เคื่องใช้ใใสในพา มีทั้งดวงมาลาแลไก่อัดัม หวานซั่มเข้าตัมแลเมื่อกมัน สรรพสรรพมีทุกสิ่ง มีทั้งก้วยอ้อยมิงนานา มีสู่อันสะพาด”^{๒๕}

^{๒๓}บทสູ່ขวัญเกวียน จำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๐.

^{๒๔}บทสູ່ขวัญเกวียน จำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๗.

^{๒๕}บทสູ່ขวัญเกวียน จำนวนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้าเดียวกัน.

๔. บทเหี้ยกขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญเกวียนที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมา โดยใช้ขนมต่าง ๆ ล่อให้ขวัญกลับมา ดังความที่ว่า

“...เขาจึงไปอาลาตตะนาอาจารย์ผู้สะหลาด ขึ้นนั่งอาสน์คนขวัญว่าสี่สี่ มีมือนี้แมนมือดี เขาจึงสู้ขวัญลดแก้วแด่เกวียนคำ มีทั้งกกกำแหละตุ่มแอก ทั้งแปรงแหละคานหลัง ทั้งพะทูนแลเชือกข้อง มาเยอขวัญเอย ขวัญหัวเจ้าไปลับเขินหญ้าแฝะอยู่กางนา ก็เฮอมาสามมือนี้วันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปลับเขินหญ้าคาอยู่กางเหล่า ก็เฮอมาสามมือนี้วันนี้ ขวัญหัวเจ้าไปลับเขินกะเบ็องแหละดินขอก ก็เฮอมาสามมือนี้วันนี้ มาเยอขวัญเอย คันแมนขวัญเจ้าบ่อมา แดดเดือนสามจิม่าจี้ แดดเดือนสี่จิมามาก ฝนเดือนหกจิม่าจี้ มาเยอขวัญเอย ของกินดีพ่อแม่แต่งไวทา เสือแลพาแต่งไวลายถันจันมันแหละดอกไม้ บ่อชี้ไฮ่สรรพสิ่งเงินทอง มาเยอมาชมบายศรี เข้าหนมดีมีสะพาด มีทั้งเข้าป่าดแลขนมกง สาละวงสักคูแลหลอดส่อง แลขนมตาควาย แผ่นลายนันแมนเข้าเขียบ แลเข้าหนมแตะงาใส่น้ำออย กอนนอยเข้าขีหนู ตัวคืองูเข้าหนมด้วง แม่กว้างกว้างเข้าหนมกวน เข้าหนมมีมากเลือหลาย มีทั้งบูนแหละลายแหละบูนกอน มาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้ามาฮอดแล้ว มานั่งมอบสะเก้าของกินกินอิมแล้ว เฮอเจ้าอยู่มันดั่งพาละสี่ เฮอเจ้าอยู่ดีดั่งจอมเขาไกลาด เฮอเจ้ามาอยู่มันดั่งพระนคราช สุรตะวันตก้านาแหละก้าหลัง เฮอเจ้าโยงกันมาดั่งควายตุ่น เป็นกุ่มกุ่มดั่งทรายกอง เฮอเจ้านองกันมาเป็นดั่งทรายไหล่แลง เป็นสิ่งแกงเมืองหลวง ยาไต่สุดยาไต่ขาด แลละให้เป็นดั่งแกวไหลหยาดลงมา วาอานะจิตดั่ง อะหังจิตดั่ง” ^{๖๖}

เป็นที่น่าสังเกตว่าบทเหี้ยกขวัญข้างต้น มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเหมือนกับบทเหี้ยกขวัญในบทสູ່ขวัญนาค* บทสູ່ขวัญทิดสี่กใหม่** และบทสູ່ขวัญบ่าวสาว*** ซึ่งเป็นบทสູ່ขวัญที่เกี่ยวกับคนสำนวนมุขปาฐะของหมอปวดคนเดียวกัน ซึ่งหมอปวดอธิบายว่า เนื้อหาของบทเหี้ยกขวัญในบทสູ່ขวัญที่เกี่ยวกับคนสามารถนำมาใช้ในบทสູ່ขวัญเกวียนได้ เพราะมีเนื้อหาที่เข้ากันได้ ไม่ขัดแย้งกับเนื้อหาของบทอื่นในบทสູ່ขวัญเกวียน

^{๖๖}บทสູ່ขวัญเกวียน สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๒๘-๕๒๙.

*ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญนาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๔๘๘.

**ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญทิดสี่กใหม่ สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๑.

***ดูเพิ่มเติมที่บทสູ່ขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๐๔-๕๐๕.

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ความเชื่อเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี มีรายละเอียดของความเชื่อเหมือนกับพิธีสู่ขวัญวัวควาย

๒. ความเชื่อว่าเกวียนเป็นเพศหญิง^{๖๘} เพราะผู้สร้างเกวียนแต่แรกเป็นผู้หญิง ดังนั้นชื่อส่วนประกอบต่าง ๆ ของเกวียนจึงเป็นเพศหญิงเกือบทั้งหมด สังเกตได้จากชื่อส่วนประกอบของเกวียนส่วนมากจะขึ้นต้นด้วยคำว่า "แม่" เช่น แม่ปะแหรก แม่คานหน้า แม่คานหลัง แม่ประคอง แม่เสาน้ำ แม่เสาลัง แม่เพล เป็นต้น ซึ่งมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการสร้างเกวียน ความดังนี้

"ไฉ้ผัวมันไปฟันไม้มาทำเกียนไซ้ใหม่ มันจะต้องทำก่งนี่ก่อน มันไม้อะไร มันจะทำยังไงมันจะทำเป็นก่งได้ ฟันตรงไหนมันก็ได้ ทำตรงไหนมันก็ได้ ทีนี้ไฉ้เมียก็ห่อข้าวไปให้กินทุกวัน ๆ มันก็ไม่ได้เกียนมา เอ๊... เมียมันก็มาคิดอยู่ เอ๊... ก็ไปเอาไฉ้มะขามอ่อนนี้ มะขามเป็นฝักเราเนี่ย มะขามที่เรากินกันทุกวันนี้ เขาก็เอาหนามหวายไปเสียบเสียบแล้ว เสียบเป็นซี่ ๆ แล้ว มะขามฝักหนึ่งเขาจะต้องเสียบไม้สี่อัน นี่เงเสียบตรงนี้ แล้วก็มาเสียบตรงนี้ แล้วก็มาเสียบตรงนี้ แล้วก็มาเสียบตรงนี้ แล้วก็มาแก้ห่อข้าวดู เอ๊... ไฉ้เมียกูทำไมมันทำอย่างงี้วะ แล้วก็มาพิจารณา อ้อ... เราก็ทำเหมือนเมีย มันเอาหนามนั่นนะเสียบใส่ไฉ้ลูกมะขาม (ก่ง) แล้วเอามาประกอบกันมันก็เป็นเกียนนะสิ ผู้ชายไม่มีเรื่องไม่มีอะไรทั้งหมด ได้นามอย่างเดียวแต่นามผู้ชายก็มีแต่กะโปกเกียนเท่านั้นนะ นอกนั้นเป็นแม่หมด ก็อย่างแม่ปะแหรกแอกคาน"

๒.๓ พิธีสู่ขวัญข้าว

ในสมัยก่อน คนไทยพวนจะปลูกข้าวเจ้าเป็นส่วนใหญ่เพื่อดำรงชีพและค้าขาย ส่วนหนึ่งของข้าวในนาแปลงหนึ่งจะแบ่งไว้ปลูกข้าวเหนียวสำหรับใช้ในงานบุญข้าวจี และงานบุญข้าวหลาม ซึ่งต้องใช้ข้าวเหนียวนึ่งมาอย่าง และกินกันภายในครอบครัวในบางโอกาส ปัจจุบันไม่มีการปลูกข้าวเหนียวในนาข้าวเจ้าแล้ว ถ้าต้องการใช้ข้าวเหนียวในงานต่าง ๆ ก็จะไปซื้อที่ตลาดหรือตามร้านค้าทั่วไป

พิธีสู่ขวัญข้าวของคนไทยพวน เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละครอบครัว แต่ละครอบครัวจะประกอบพิธีกันเอง หรือหาหมอปอมาเป็นผู้ประกอบพิธีในกรณีพิธีสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

^{๖๘} สัมภาษณ์ สุวรรณ เหนียงทอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๔๔.

คนไทยพวนจะประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว ๓ ครั้ง ได้แก่ ตอนข้าวตั้งท้อง ตอนเก็บเกี่ยวและชนข้าวขึ้นลาน และตอนชนข้าวขึ้นยุ้ง ตามลำดับ ปัจจุบันคงเหลือพิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และตอนชนข้าวขึ้นยุ้งที่ยังถือปฏิบัติอยู่ในบางครอบครัว

ส่วนคนไทยพวนที่อาศัยอยู่ในตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม ที่ส่วนใหญ่อพยพมาจากตำบลหนองยาว ตำบลบ้านซ่อง และตำบลท่าถ่าน ในอำเภอพนมสารคาม และจากอำเภอศรีมโหสถ และอำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อหาที่ทำกินแหล่งใหม่มาประมาณ ๑๐๐ ปีแล้ว^{๖๕} ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา ได้เลิกปฏิบัติประเพณีสู่ขวัญข้าวแล้ว เพราะเป็นพื้นที่สูงและมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังมีการขุดหน้าดินที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเพาะปลูกข้าวขายให้แก่นายทุนสำหรับถมที่ดินปลูกบ้านส่งผลให้ดินในบริเวณตำบลเขาหินซ้อนไม่เหมาะสำหรับการปลูกข้าว ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาทำไร่ มันสำปะหลังแทนการปลูกข้าวมาประมาณ ๒๐-๓๐ ปีแล้ว

๒.๓.๑ พิธีสู่ขวัญตอนข้าวตั้งท้อง

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

แต่ละหมู่บ้านจะประกอบพิธีในช่วงเวลาที่แตกต่างกันตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติ ส่วนมากจะประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๙ (แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙) ซึ่งเป็นวันสารทพวน ได้แก่ บ้านกุ่มแลง บ้านกองขวา บ้านโพธิ์ใหญ่ ในตำบลเมืองเก่า บ้านหนองทราย บ้านแล้ง บ้านนาเหล่าบก ในตำบลหนองยาว ซึ่งช่วงเวลาในการประกอบพิธีนั้นนิยมเลือกเวลาในตอนเช้าหลังจากการทำบุญห่อข้าวประดับดินที่วัดเสร็จแล้ว

หมู่บ้านที่ประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๑๐ (แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) ได้แก่ บ้านเมืองแมต ในตำบลเมืองเก่า และหมู่บ้านที่ประกอบพิธีในช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้อง (ราวเดือน ๑๑ ถึง เดือน ๑๒) ได้แก่ บ้านหนองปาดทอง ในตำบลหนองยาว ซึ่งนิยมประกอบพิธีในวันศุกร์ตอนเช้า

นอกจากนี้ยังมีบางครอบครัวที่ประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๙ ได้ประกอบพิธีในช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้อง (เดือน ๑๑) ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งมักจะเลือกประกอบพิธีในวันศุกร์ตอนเช้า

^{๖๕} สัมภาษณ์ ละมุล อัมระวา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๔.

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี(เครื่องพาขวัญ)

กรณีประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๙ ประกอบด้วย

๑. ห่อข้าวประดับดิน ที่ทำจากใบตอง กระจาดหนึ่งสี่พิมพ์ หรือ กล่องโพน จำนวน ๑ ห่อ ภายในห่อมีเครื่องเช่น ได้แก่ มัน เผือก บวบ พัก แฟง ส้ม ลูกมะตาด (ลูกองุ่นป่า) ข้าวสาร ข้าวสุก กระจาดสารท ขนมะจีน บุหรี่ หมาก พลุ พริก หอม กระจ่างม ภายนอกห่อมีดอกไม้ รูป เทียน เสียบไว้

๒. ตาเฉลว ๑ อัน บักไว้ในนาเพื่อป้องกันไม่ให้ผีวิ่งผ่านนา ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้ข้าวในนาไม่งามและได้ผลผลิตน้อย

กรณีประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๑๐ และช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้อง ประกอบด้วย

๑. รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้ ๒-๓ ดอก

๒. ชะลอม ๑ ใบ ผูกไว้กับกิ่งไม้ซึ่งนิยมใช้กิ่งไผ่ยาวประมาณ ๒-๓ เมตร บนยอดกิ่งไม้จะผูกธงสีต่าง ๆ ไว้ ภายในชะลอมจะใส่เครื่องเช่นสำหรับแม่โพสพ นิยมใช้ผลไม้รสเปรี้ยว เช่น มะดัน ส้ม มะม่วง มะขาม และผลไม้อื่นตามฤดูกาล

๓. เครื่องแต่งตัว สำหรับแต่งตัวแม่โพสพ ประกอบด้วย แป้ง หวี กระจ่างม น้ำอบหรือน้ำหอม

๔. ตาเฉลว ๑ อัน ที่ผูกติดไว้กับชะลอม สำหรับป้องกันไม่ให้ผีวิ่งผ่านนา หรือผีที่จะมากินข้าว

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี แบ่งเป็น ๒ กรณี ได้แก่

กรณีประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๙ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีดังนี้

หลังจากเสร็จพิธีทำบุญห่อข้าวประดับดินที่วัดในตอนเช้าแล้ว จะนำห่อข้าวประดับดินไปเช่นไหว้ตามสถานที่ต่าง ๆ สถานที่ละ ๑ ห่อ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุอัฐิของปู่ย่า

ตายายและญาติพี่น้อง โคนต้นไม้สำหรับผีที่ไม่มีญาติ ศาลเจ้าที่ภายในวัด ศาลเจ้าที่ในนา หัวบันไดเรือนสำหรับไหว้แม่กะโต และเตาไฟบนเรือนสำหรับไหว้แม่เตาไฟ

เมื่อเซ่นไหว้ตามสถานที่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว นำห่อข้าวประดับดิน ๑ ห่อ ไปวางไว้ที่นาของตนสำหรับเซ่นแม่โพสพ และปักตาเฉลวไว้ในนา จากนั้นผู้ประกอบพิธีแก้ห่อข้าวประดับดินที่ริมนา จุดธูปเทียนปักไว้ที่ห่อข้าวประดับดิน จากนั้นจึงประนมมือและกล่าวบทสวดวิญข้าว

กรณีประกอบพิธีในวันสิ้นเดือน ๑๐ และช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้อง มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การเสียดข้าววิญแม่โพสพ ผู้ประกอบพิธีปักกิ่งไม้ที่ผูกชะลอมและตาเฉลวไว้ในนาแล้วจึงจุดธูปเทียน พร้อมกับนำดอกไม้ใส่ไว้ในชะลอม จากนั้นจึงประนมมือพร้อมกับกล่าวบทสวดวิญข้าว เพื่อเรียกวินวิญแม่โพสพ (แม่โพสพ) ให้มากินเครื่องเซ่น

๒. การแต่งตัวแม่โพสพ เมื่อกล่าวบทสวดวิญเสร็จแล้ว ผู้ประกอบพิธีวางเครื่องแต่งตัวไว้ที่ริมนา แล้วใช้น้ำอบหรือน้ำหอมพรมไปที่ต้นข้าวพร้อมกับกล่าวบทสวดวิญข้าวอีกครั้ง

๑. บทสวดวิญ

บทสวดวิญข้าวตอนข้าวตั้งท้องที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๒ สำนวน เป็นสำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. สำนวนนางสังวาลย์ ทิพวัน

๒. สำนวนนางบุญไทย โอดัน

รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบทสวดวิญข้าวตอนข้าวตั้งท้องสำนวนมุขปาฐะ มีเนื้อหา กล่าวเชิญแม่โพสพให้มากินเครื่องเซ่นที่จัดหามาให้ และขอพรจากแม่โพสพให้ข้าวงามและขอให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

ขอเชิญแม่โพสพมากินของเซ่นที่เอามาให้นี้ และขอให้ข้าวงามดี ขอให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขนะ”^{๖๖}

^{๖๖}บทสวดวิญข้าว (ตอนข้าวตั้งท้อง) สำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๑.

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ความเชื่อเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี ในกรณีประกอบพิธีในคืนเดือน ๑๐ และช่วงเวลาที่ยาวในนาตั้งท้อง นิยมเลือกวันศุกร์หรือวันพฤหัสบดี เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำว่า "ศุกร์" ที่พ้องเสียงกับคำว่า "สุข" ซึ่งเชื่อว่าจะนำความสุขความเจริญมาสู่ครอบครัวและนาข้าว ส่วนที่เลือกวันพฤหัสบดีเพราะเชื่อว่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครูที่เหมาะสมสำหรับประกอบพิธีมงคลได้ทุกพิธี

๒. เชื่อว่าแม่โพสพ ขวัญข้าว และขวัญแม่โพสพเป็นเทวดาองค์เดียวกัน แต่มีชื่อเรียกต่างกัน และเป็นเทวดาเพศหญิง มีหน้าที่ดูแลรักษาข้าวให้เจริญงอกงาม เมื่อข้าวในนาตั้งท้องก็เชื่อว่าแม่โพสพจะตั้งท้องด้วย ซึ่งมีอาการแพ้ท้องและอยากกินของเปรี้ยวเหมือนกับผู้หญิงตั้งครรภ์ ดังนั้นจึงประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวขึ้น โดยจัดเครื่องเซ่นที่เป็นผลไม้รสเปรี้ยวมาเซ่น เช่น มะม่วง มะดัน มะขาม เป็นต้น

๓. เชื่อว่าตาเขลวที่ปักไว้ในนาข้าว หรือที่ผูกติดไว้กับชะลอม เป็นเครื่องรางป้องกันไม่ให้ผีวิ่งผ่านนาและกินข้าวในนา

๒.๓.๒ พิธีสู่ขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

เมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน การประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลานจะมีพิธีสู่ขวัญข้าว ๒ ครั้ง ได้แก่ ตอนขนข้าวขึ้นลานในเที่ยวสุดท้ายเพื่อเรียกแม่โพสพที่อยู่ใต้นาให้เข้ามาสู่ลานนวดข้าว และตอนก่อนนวดข้าวเพื่อปลอบแม่โพสพก่อนที่จะใช้วัวควายนวดย่ำข้าว ฤกษ์ที่ใช้ประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวทั้ง ๒ ครั้ง นิยมเลือกวันศุกร์ บางหมู่บ้านได้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานนวดข้าวของหมู่บ้านในตอนเย็น และถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ที่ลานนวดข้าวนี้ในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น

ก่อนเก็บเกี่ยวข้าวจะประกอบพิธี "แรกเกี่ยว" ซึ่งนิยมให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี และประกอบพิธีในวันศุกร์ โดยใช้กรวยใบตองที่ใส่ดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องเซ่นเหมือนกับพิธีแสกนา* วางไว้ที่ริมนา แล้วจึงกล่าวขอขมาแม่โพสพและปลอบไม่ให้แม่โพสพตกใจ

*ดูพิธีแสกนาเพิ่มเติมที่บทที่ ๒, หน้า ๔๖.

ในระหว่างการเกี่ยวข้าว จากนั้นจึงเกี่ยวข้าว ๓ กำ นำมาเก็บไว้ที่ยังข้าวเพื่อถือเป็นการเอาฤกษ์เอาชัย และเพื่อความเป็นสิริมงคล

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาชวีญ) แบ่งเป็น ๒ กรณี ได้แก่

กรณีสู่วิวข้าวตอนขนข้าวขึ้นลานในเที่ยวสุดท้าย เครื่องประกอบพิธีจะมี "ไม้คาตา" หรือ "ธงแดง" ซึ่งเป็นธงสีแดงที่เขียนด้วยอักษรขอม สำหรับปักไว้บนกองข้าวระหว่างขนข้าวจากนามาสู่ลานนวดข้าวในเที่ยวสุดท้าย

กรณีสู่วิวข้าวต่อนก่อนนวดข้าว ประกอบด้วย

๑. พาชวีญ ๑ ใบ ใส่ข้าวปากหม้อ ๑ ถ้วย และไข่ต้ม ๑ ฟอง

๒. ตาเจลว ๕ อัน

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี แบ่งเป็น ๒ กรณี ได้แก่

กรณีสู่วิวข้าวตอนขนข้าวขึ้นลานในเที่ยวสุดท้าย มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีดังนี้

ระหว่างการขนข้าวจากนามาสู่ลานนวดเข้าในเที่ยวสุดท้าย ผู้ประกอบพิธีปักไม้คาตาไว้บนกองข้าว แล้วจึงกล่าวบทสู่วิวเพื่อเรียกแม่โพสพที่อยู่ในนาข้าวให้เข้ามาที่ลานนวดข้าวให้หมด

กรณีสู่วิวข้าวต่อนก่อนนวดข้าว มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การปักตาเจลว เมื่อขนข้าวมาที่ลานนวดข้าวหมดแล้ว ผู้ประกอบพิธีปักตาเจลวรอบลานนวดข้าวทั้ง ๔ มุม ๆ ละ ๑ อัน และตรงกลางลานนวดข้าว ๑ อัน เพื่อป้องกันและขับไล่ผีที่จะมาทำให้ข้าวเสียหาย

๒. การเสียดวีญแม่โพสพ ผู้ประกอบพิธีนำพาชวีญที่ใส่ข้าวปากหม้อ ๑ ถ้วย และไข่ต้ม ๑ ฟอง วางบนลานนวดข้าว แล้วจึงกล่าวบทสู่วิวเพื่อเรียกแม่โพสพให้มาอยู่ที่ลานนวดข้าว

เป็นที่น่าสังเกตว่า พิธีสู่ขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลานของคนไทยพวนที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา คล้ายกับพิธีสู่ขวัญลานของคนไทยพวนที่บ้านม่วงขาว ในอำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กัน และเชื่อว่าเป็นกลุ่มคนไทยพวนที่อพยพไปจากอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา^{๑๐} ซึ่งในพิธีสู่ขวัญลานของคนไทยพวนที่บ้านม่วงขาว ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายไว้ว่า คนไทยพวนที่บ้านม่วงขาว ประกอบพิธีสู่ขวัญลาน โดยนำธงที่ทำจากผ้าหรือกระดาษสีที่เขียนคาถาบาลีไว้ นำมาปักที่มุมของลานขนาดข้าวทั้ง ๔ มุม ๆ ละ ๑ อัน และบนกองข้าวที่อยู่กลางลานขนาดข้าวอีก ๑ อัน จากนั้นจึงจุดธูปเทียนพร้อมกับกล่าวขอขมาแม่โพสพที่ได้นวดย่ำและฟาดข้าว ตลอดจนกล่าวขอพรจากแม่โพสพให้ได้ข้าวปริมาณมาก^{๑๑}

จ. บทสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลานที่ได้มามี ๒ ส่วนวน เป็นส่วนวนมุขปาฐะของนางบุญไทย โอดัน แบ่งเป็น ส่วนวนบทสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นลานในเที่ยวสุดท้าย ๑ ส่วนวน และส่วนวนบทสู่ขวัญข้าวตอนก่อนนวดข้าว ๑ ส่วนวน

รูปแบบ ใช้คำพูดที่สั้นและเรียบง่าย

โครงสร้างบทสู่ขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน

๑) โครงสร้างบทสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นลานในเที่ยวสุดท้าย มีเนื้อหา กล่าวอัญเชิญแม่โพสพจากนาข้าวให้มาที่ลานนวดข้าว ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
แม่โพสพเอ๋ย ให้มาอยู่ลานน้อ”^{๑๒}

๒) โครงสร้างบทสู่ขวัญข้าวตอนก่อนนวดข้าว มีเนื้อหาบอกกล่าวให้แม่โพสพรู้ว่ากำลังจะนวดข้าวแล้ว และปลอบแม่โพสพ ไม่ให้แม่โพสพเจ็บปวดระหว่างใช้วัวควายนวดย่ำข้าว ดังความที่ว่า

^{๑๐}Vallibhotama, Srisakra, “Ban Muang Khao: The village and the Wat,” (Master’s thesis, Anthropology, University of Western Australia, 1971), p. 3.

^{๑๑}Ibid., p. 107-108.

^{๑๒}บทสู่ขวัญข้าว (ตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน) ส่วนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๓.

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
วันนี้วันดีน้อ จะเอาข้าวขึ้นมานวด เวลาควายย่ำ แม่ก็อย่าเจ็บอย่าปวด
น้อ จะได้ข้าวเยอะ ๆ นะ” ^{๑๑}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ความเชื่อเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี นิยมเลือกวันศุกร์ เพราะพ้องเสียง
กับคำว่า “สุข” ซึ่งจะนำความสุขมาสู่ครอบครัว และทำให้ได้ข้าวงามและมีปริมาณข้าวมาก

๒. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางป้องกันผี ได้แก่ ไม้คาถา (ธงดง) และ
ตาเฉลว เพื่อป้องกันไม่ให้ผีเข้ามากินข้าวและทำให้ข้าวเสียหาย

๒.๓.๓ พิธีสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

คนไทยพจนประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ๒ ครั้ง ได้แก่ เมื่อขนข้าว
จากลานไปเก็บไว้ที่ยุ้งในเที่ยวสุดท้าย และเมื่อขนข้าวเข้ายุ้งหมดแล้ว โดยใช้ผู้หญิงในครอบครัว
เป็นผู้ประกอบพิธี หรืออาจใช้หมอขวัญมาเป็นผู้ประกอบพิธีในกรณีพิธีสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวเข้า
ยุ้งหมดแล้ว

ปัจจุบันการประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้งทั้ง ๒ ครั้งดังกล่าว ยังคง
ถือปฏิบัติอยู่ในบางครอบครัว ยกเว้นการประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวเมื่อขนข้าวเข้ายุ้งหมดแล้วโดยใช้
หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีที่เลิกถือปฏิบัติแล้ว

๒.๓.๓.๑ พิธีสู่ขวัญข้าวเมื่อขนข้าวจากลานไปเก็บไว้ที่ยุ้งในเที่ยว สุดท้าย

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

วันศุกร์ตอนเช้า เดือน ๓ ซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นหลังจากนวดข้าว
เสร็จแล้ว

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

^{๑๑}บทสู่ขวัญข้าว (ตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน) ส่วนตอนที่ ๒, ดุสิตภาคผนวก ข., หน้า ๕:๓๔.

ค. เครื่องประกอบพิธี(เครื่องพาชวีญ) ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู ๑ ใบ สำหรับใส่เครื่องบูชาครู ได้แก่ รูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม ดอกไม้ ๕ ดอก และเงินกำนล ๑๒ บาท

๒. พาชวีญ ๑ ใบ ใส่ข้าวปั้น ๑ ปั้น และไข่ต้ม ๑ ฟอง

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี มีดังนี้

ผู้ประกอบพิธีถือเครื่องพาชวีญทั้งหมดไปวางไว้ที่ลานนวดข้าว จากนั้นจึงประนมมือพร้อมกับกล่าวบทสวดวีญเพื่อเรียกแม่โพสพจากลานนวดข้าวให้เข้าไปอยู่ในยุ้ง แล้วจึงถือพาชวีญที่อยู่ในลานนวดข้าวไปวางไว้ในยุ้ง เพื่อล่อให้แม่โพสพเข้าไปอยู่ในยุ้ง ระหว่างถือพาชวีญมาที่ยุ้งนั้น ผู้ประกอบพิธีจะไม่พูดกับใคร

บางครั้งอบครัวมีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีแตกต่างจากความข้างต้น กล่าวคือ ไม่ใช่เครื่องประกอบพิธี แต่จะเดินเก็บเมล็ดข้าวที่ตกหล่นอยู่รอบลานนวดข้าววนไปทางขวา ๓ รอบ ใส่ในกระด้ง ระหว่างเดินเก็บเมล็ดข้าวก็จะกล่าวบทสวดวีญไปพร้อมกัน เมื่อเดินเก็บเมล็ดข้าวใส่กระด้งครบ ๓ รอบแล้ว ก็จะนำข้าวไปเทไว้ในยุ้ง ขณะเดินไปที่ยุ้งจะไม่พูดกับใคร

จ. บทสวดวีญ

บทสวดวีญข้าวตอนขนข้าวจากลานไปเก็บไว้ที่ยุ้งในเทียวนสุดท้าย ที่รวบรวมมา มี ๒ สำนวน เป็นสำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. สำนวนนางสังวาลย์ ทิพวัน

๒. สำนวนนางบุญมา โอสถานนท์

รูปแบบ ใช้คำพูดที่สั้นและเรียบง่าย

โครงสร้างบทสวดวีญข้าวเมื่อขนข้าวจากลานไปเก็บไว้ที่ยุ้งในเทียวนสุดท้าย มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยุ้งทั้งหมด อย่าตากแดดอยู่ลานนวดข้าว ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ะคะวะระโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)”

แม่โพสพเอ๋ย เข้ายุ้งเข้าฉางมาให้หมดเนื้อ อย่ามาตากแดด

อย่างนี้เนื้อ”^{๗๔}

นอกจากกล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้เข้ายุ่งทั้งหมดแล้ว ก็ยังกล่าวขอพรจากแม่โพสพ ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

มาเนื้อขวัญเอ๋ย ไปที่ไหนขอให้มา ไปที่นาขอให้มากมี (แล้วกล่าวขอแต่สิ่งที่ดีและเป็นมงคล...)”^{๗๕}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. เชื่อว่าเครื่องพาวขวัญ ได้แก่ ข้าวปั้น และไข่ต้ม สามารถใช้ล่อแม่โพสพจากลานนวดข้าวให้เข้ามาอยู่ในยุ้งได้ ซึ่งแสดงผ่านทางขั้นตอนการประกอบพิธี โดยผู้ประกอบพิธีจะเดินถือเครื่องพาวขวัญดังกล่าวจากลานนวดข้าวมาถึงยุ้งเพื่อล่อแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยุ้ง

๒. ความเชื่อเรื่องการเดินไปที่ยุ้งโดยไม่พูดกับใครเมื่อชนข้าวในเที่ยวสุดท้าย คนไทยพวนเชื่อว่าระหว่างเดินเก็บเมล็ดข้าวที่ตกอยู่รอบลานนวดข้าว ๓ รอบ แล้วเดินมาที่ยุ้ง หรือระหว่างเดินถือเครื่องพาวขวัญจากลานนวดข้าวมาที่ยุ้งเพื่อล่อให้แม่โพสพตามมาด้วยนั้น ผู้ประกอบพิธีจะไม่พูดกับใครเพราะเชื่อว่าจะทำให้แม่โพสพตกใจกลัวจนหนีไป

๒.๓.๓.๒ พิธีสู่ขวัญข้าวเมื่อชนข้าวเข้ายุ่งหมดแล้ว

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

จะประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวหลังจากชนข้าวเข้ายุ่งหมดแล้ว โดยเลือกวันศุกร์ตอนเช้าเป็นวันประกอบพิธี เมื่อประกอบพิธีสู่ขวัญข้าวตอนชนข้าวเข้ายุ่งหมดแล้ว จะปิดยุ้งข้าวไว้อย่างน้อย ๓ วัน เมื่อถึงฤกษ์วันข้างขึ้นหรือข้างแรม ๙ ค่ำ จึงเปิดยุ้งข้าวเพื่อนำข้าวออกไปขาย ส่วนวันที่ห้ามเปิดยุ้งข้าว ได้แก่ วันข้างขึ้นหรือข้างแรม ๒ ค่ำ ๔ ค่ำ ๑๒ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ

^{๗๔} บทสวดขวัญข้าว (ตอนชนข้าวขึ้นยุ้ง) ส่วนวันที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๐.

^{๗๕} บทสวดขวัญข้าว (ตอนชนข้าวขึ้นยุ้ง) ส่วนวันที่ ๔, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๒.

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ให้ผู้หญิงหรือหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี (เครื่องพาขวัญ) ประกอบด้วย

๑. ขันไหว้ครู หรือขันห้า ๑ ใบ ใส่เครื่องบูชาครู ได้แก่ กล้วย ๕ ดอก
เทียน ๕ เล่ม ดอกไม้ ๒-๓ ดอก และเงินก้านล ๖ สลึง หรือ ๑๒ บาท

๒. พาขวัญ ๑ ใบ ใส่บายศรีปากชาม ๒ ใบ ข้าวปากหม้อ ๑ ถ้วย
ไข่ต้ม ๑ ฟอง ขนมล่อมแล้มและขนมตากวายเป็นอย่างละ ๒ ถ้วย น้ำเปล่า ๑ แก้ว มะพร้าวอ่อน ๒ ลูก
กล้วย ๒ หวี ผลไม้ตามฤดูกาล มาก พลู และบุหรี

๓. เครื่องเซ่น ได้แก่ เหล้า ๑ ขวด และไก่ต้ม ๑ ตัว สำหรับเซ่น
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย (กรณีหมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี)

๔. เครื่องแต่งตัว สำหรับแต่งตัวแม่โพงพ ได้แก่ หวี แป้งเม็ด
น้ำอบหรือน้ำหอม แหวน สร้อย เงิน ทอง และผ้าชิ้น ๑ ผืน

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การเสียดขวัญแม่โพงพ ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้หญิงนำ
เครื่องพาขวัญที่ประกอบด้วย พาขวัญ เครื่องเซ่น และเครื่องแต่งตัว วางในยุงหรือบริเวณหน้ายุง
แล้วจึงจุดธูปปักที่พาขวัญและเครื่องเซ่น จากนั้นจึงประนมมือพร้อมกับกล่าวบทสวดขวัญ ต่างจาก
การประกอบพิธีโดยใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีที่กล่าวบทสวดขวัญตอนท้ายสุดของพิธีหลังจาก
แต่งตัวแม่โพงพเสร็จแล้ว

๒. การแต่งตัวแม่โพงพ ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้หญิงหรือหมอขวัญ
พรมน้ำอบหรือน้ำหอมไปที่กองเมล็ดข้าว

จ. บทสวดขวัญ

บทสวดขวัญข้าวตอนขนข้าวเข้ายุงหมดแล้วที่รวบรวมมามี
๒ สำนวน เป็นสำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. สำนวนนางบุญไทย โอดัน

๒. สำนวนนายสุวรรณ เหนียงทอง (หมอขวัญ)

ลักษณะคำประพันธ์ บทสູ່ขวัญข้าวสำนวนนางบุญไทย โอดัน ใช้คำพูดที่สั้นและเรียบง่าย ส่วนสำนวนนายสุวรรณ เหนียงทอง ซึ่งเป็นหมอขวัญใช้สำนวนภาษาพวน

โครงสร้างบทสູ່ขวัญเมื่อชนข้าวเข้ายุ่งหมดแล้ว แบ่งเป็น โครงสร้างบทสູ່ขวัญข้าวที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี และโครงสร้างบทสູ່ขวัญข้าวที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี แต่ละโครงสร้างมีเนื้อหา ดังนี้

๑) โครงสร้างบทสູ່ขวัญข้าวที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยุ่ง และขอพรจากแม่โพสพให้ปีหน้าได้ข้าวงามกว่านี้ ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

เออ... แม่โพสพเอ๋ย ลูกก็ได้เก็บเกี่ยวแม่โพสพมาแล้ว ก็ตากแดดตากฝนอยู่ ก็ขอให้เชิญเข้ามาในยุ่งมาให้หมดน้ำ ปีหน้าฟ้าใหม่ขอให้เต็มยุ่งเต็มขวางดีกว่านี้ เนื้อ”^{๑๖}

๒) โครงสร้างบทสູ່ขวัญข้าวที่ใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธี มีโครงสร้างที่ซับซ้อนกว่าโครงสร้างบทสູ່ขวัญข้าวที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี และมีคาถาบาลีแทรกอยู่ในบทสູ່ขวัญข้าว ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้บทสัคเคทีเป็นคาถาบาลีเหมือนกับบทสູ່ขวัญทิดลี้กใหม่ (ดูที่ภาคผนวก ข. หน้า ๔๔๙)

๒. บทขึ้นต้น มีเนื้อหากล่าวถึงฤดูกาลทำนา และการเตรียมเครื่องมือสำหรับทำนา ดังความที่ว่า

“ถึงละดูเดือนห้าอำฮอง เดือนหกฝนตกฟ้าของอำ ทุกพำพอมฝูงหมู่วานา เขาจึงได้เดาดหาพากาแลขวันคม แยกเข้าดงห้าใหม่ ห่าเขาอะไดออะอะ พะเนียงไถ

^{๑๖}บทสູ່ขวัญข้าว (ตอนชนข้าวขึ้นยุ่ง) สำนวนที่ ๓, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๔๑.

ตัดกกขาดสิ้นปาย ฮวยเปื้อะเสี่ยเอาแต่แก่นแยงแม่นแล้ว เขาจึงได้เบะมา เบะมาทิมเค้งใต้ หล่าง ผุงหมูในซ่างจิ่งโดมาดู มาปุ่นฮูเฮอะ ฮะไถใหญ่ใบพะเนียงหนา เขาจึงได้เบะไปนาไร่แลกร มีทั้งแอะลงอยอใส่คอกควายลวดแล้ว มีทั้งเชือกไถยาวค้ำไถหล่อง ฮะไถก่องเผื่อควายแอง...”^{๓๓}

๓. บทบรรยายการทำงาน มีเนื้อหาบรรยายกระบวนการทำงาน เริ่มตั้งแต่การไถนา การปักดำ การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว และการกวาดข้าว ตามลำดับ ดังความที่ว่า

“...ไถบ่มไผหลายวัน ยายเป็นถัน ยายไปไผหลายไหล่ ยามเมื่อวานเช้าใส่่นาตาม ตามพะบอลมตบแต่ง เม็ดเข้าแบ่งเป็นใบ ใบพียาวลกออก ดอกเกี่ยวเข้าเป็นหมัด ตัดแลวสิ้น หาบหิวแลไปดำดำใส่ตมเป็นต้น หนก้นออกละเวลละวา ปักไปมาไผหลายไหล่ ยามเมื่อเช้าขึ้นใหญ่ใบหนา เขาเจออยู่ในนาเขียวก้านเกาะแลก้านก่อง เหลื่อมย้อยหย่องเขียวงาม ยามเมื่อเดือนสิบเบ็ดเขาก้อออกมาแล้ว บางห้องเดือนสิบสองเขาก้อออก ยามเมื่อเขาออกมาแล้ว เขาจึงได้ไปดำนกกิ๊บแหละนกกาบ ยาบยายผุงหมูนกเขา

ถึงยามเอาเข้าแก่เข้าแก่แล้ว เขาจึงได้เอาเลียมไปเกี่ยวแหละไปกำ ยายเป็นถันยายยังตากแดด ตากแองแล้วเขาจึงได้เอาดอกไปมัด หาบหิวแหละมาลาน เขาจึงได้พิศฐานนาดทะนองกองกันขึ้นเหนือเพียงผาสาด บัดนี้เขาจึงได้ม่วงมาด เทลงเดละดาดไผเหนืออาสน์แคมลาน เขาจึงได้พิศฐานหาควายมาเหยียบหย่าเจ้าแล้ว มือเบื่องชายถือเชือกควาย มือเบื่องขวาเขาบายไมคอง เขาดีเต๊ะแหละดีต่อย ดีช้อยแลดีแอง ดีตีบตีบตีแตกแตกดีแหลกแล้ว เขาจึงได้เอาควายไปไผทางนอกขอบแหละแคมลาน เขาจึงได้พิศฐานหาหนามพองแหละหนามไผ มาเกี่ยวไผเกี่ยวเฟื่อง ทับทาเบื่องคุณเช่า...”^{๓๔}

๔. บทเสียดขวัญ มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญข้าวพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาเข้ายุ่ง และกล่าวถึงขนมหลายอย่างที่ใส่ล่อขวัญข้าว (แม่โพสพ) ให้กลับมา ดังความที่ว่า

“...หว่าสีสีมือนี่แม่นมือดี แม่นมือนี่เฮาจิสู้ขวัญเช่าเจ้าในนาตาม พาสา เช่าดำล้ำแม่นเข้างัน ดำทันเข้ามากอก ดำออกเข้ามาเชือ เม็ดเจือเจือเข้ามะแคว้ว ปองแอว แหละแควงู เม็ดพูเช่าปะหลาด เม็ดอาดแม่นเข้าโพ เม็ดโตเข้าคี่ข้าง เม็ดไขว่คว่างเช่ากาแสง เปือก

^{๓๓}บทสุขวัญข้าว (ตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง) ส่วนตอนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๕-๕๓๖.

^{๓๔}บทสุขวัญข้าว (ตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง) ส่วนตอนที่ ๑, ดูที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๖-๕๓๗.

แดงแมนเข้าเจ้า แก่พึ่งฟ้าแมนเข้าดอ หอมสมพอเข้าบ่อด่านอย หอมค้อยค้อยแมนเข้าจอมนาง
เปือกบางเข้ามะหิงสา งามยอดยั้งเข้าลอดเกวียน เขียนเวียนเข้ามะแคว้ ได้มาแล้วจากเมืองหงสา
ฝูงชวานาเฮาจึงได้เหลือกเจ้าไว ก้าฝ่ายใต้สี่พิทีกเฮอมาเยอ ก้าฝ่ายเหนือผาไคแลผาด่างก็เฮอมาเนอ
มาทั้งปะหมุแหละปะกวาง ซอทางแหละแหม่งบง บงโตปากแขง แมงแคงโตปากกา นกชะงะตัว
เสียงดี บินชูชืคาบได้ทะยะของคินเมืองเทิงอากาศ สายข้าขาดบุงตงสะแคง คันหลาวแทงเจ้าหล่น ก็
เฮอมาสามื้อนี้วันนี้

มาเยอขวัญเอย คันแมนขวัญเจ้าบ่อมา แดดเดือนสามจิม่าจี้
แดดเดือนสี่จิม่าจี้ ฝนเดือนหกจิม่าจี้เจ้าแล้ว เฮอเจ้ามาอยู่เล่าปิ่นเป็นปิ่นญาแผล่มงหนา เฮอเจ้า
มาอยู่เล่าปิ่นเป็นปิ่นญาคามงดี เขากินทั้งปีเจ้ายาได้บัก เขากิจทั้งปีเจ้ายาได้มาก เขาต๋อยสากเจ้า
ยาได้ตักใจแก้ว เฮอเจ้าต๋มกันอยู่ คือหนึ่งต่อนเงินเหลียน โอมอุอะมูมะมุนมา พุทธะคุณเต็ม ธิ้มมะ
คุณเต็ม สังฆะคุณเต็ม พุทธะคุณเหลือ ธิ้มมะคุณเหลือ สังฆะคุณเหลือ มาเยอขวัญเอย เข้าต๋มไซ
นำตาล ค้อยก็ไคมาแล้ว เข้าหวานไซน้ำออย ค้อยก็ไคมาแล้ว หวานค้อยค้อยเข้าต๋มใส่มะงา ไก่
กุลาพูไ้อัก ของใส่โตกบอละบวน ค้อยก็ไคมาแล้ว ขวัญเจ้าหากมาฮอดแล้ว มานังมออบสะเก้า...^{๕๙}

๕. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรแม่โพสพ ดังความที่ว่า

"...ของกินกินอิมแล้ว เฮอเจ้าอยู่มั่นดังพะลาสี เฮอเจ้าอยู่ดีตั้ง
จอมเขาไกลาด ให้เจ้าอยู่มั่นดังพะนคราช สุรตะวันก้าหน้าแหละก้าหลัง ให้เจ้าโยงกันมาตั้งควาย
ตุ่น เป็นกุ่มกุ่มตั้งทรายกอง เฮอเจ้านองกันมาเป็นนึ่งทรายไหลแลง เป็นสิ่งแกงเมืองหลวง ยาไคสุด
ยาไคขาด ให้ได้เป็นดังแก้วไหลหยาดลงมา วาอานะจิตตั้ง อะหังจิตตั้ง"^{๖๐}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. เชื่อว่าพิธีสู่ขวัญข้าวตอนชนข้าวขึ้นยั้ง เป็นการอัญเชิญ
แม่โพสพให้มาช่วยดูแลรักษาข้าวในยั้งให้พ้นจากสัตว์ต่าง ๆ เช่น หนู และช่วยให้ข้าวในยั้งเป็น
เมล็ดพันธุ์ที่ดีสำหรับใช้ปลูกข้าวในปีหน้า

๒. ความเชื่อเรื่องพาวัญ ที่เชื่อว่าสามารถใช้ล่อแม่โพสพที่อยู่
ในสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้ามาอยู่ในยั้งได้ นอกจากจะพบความเชื่อดังกล่าวจากพาวัญแล้ว ยังพบว่า
ในบทสู่ขวัญข้าวก็มีเนื้อหาที่กล่าวสนับสนุนความเชื่อดังกล่าว โดยการใช้ขนมล่อแม่โพสพที่อยู่ใน

^{๕๙}บทสู่ขวัญข้าว (ตอนชนข้าวขึ้นยั้ง) ส่วนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๗-๕๓๘.

^{๖๐}บทสู่ขวัญข้าว (ตอนชนข้าวขึ้นยั้ง) ส่วนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๘-๕๓๙.

สถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาอยู่ในยั้ง ดังความที่ว่า

“...มาเยอขวัญเอย เข้าตัมไชน่าตาล ค้อยก็ไดมาแลว เข้าหวาน
ไชน่าออย ค้อยก็ไดมาแลว หวานค้อยค้อยเข้าตัมไส้มะงา ไก่กุลาพูอ้อ๊ก ของไส้โตกบอดะบวน
ค้อยก็ไดมาแลว ขวัญเจาหากมาฮอดแลว มานั่งมอบสะเก้า...”^{๔๑}

---

^{๔๑}บทสุ่ขวัญข้าว (ตอนขนข้าวขึ้นยั้ง) ส่วนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ข., หน้า ๕๓๘.